

dr. KUBAS 2. -

HID

irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

12

12

DECEMBER

HÍD
IRODALMI
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXVIII. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

- 1355 LŐRINC PÉTER
A RÉGI HÍD ESZTÉTIKÁJA
- 1371 RADU FLORA
MIHAI AVRAMESCU IRODALMI MŰVE
-

- 1387 MIHAI AVRAMESCU
NÉMA HARANGOK
- 1392 SLAVCO ALMÁJAN
PAPÍRÉJSZAKA
- 1404 IOAN FLORA
JELENÉS
- 1407 BRANIMIR ŠČEPANOVIĆ
SZÁJÁBAN FÖLD I.
-

- 1421 ELSŐ BESZÉD
(A jugoszláviai szlovák költészetből)
- 1428 BEFEJEZETLEN JÁTÉK
(Hazai albán költők)
-

- 1439 GYURA PAPHARHAJI
FÁRADT LOVASSÁG I.
-

- 1459 PUSZTAI JÁNOS
ALBÁN ÍRÓK KÖZÖTT KOSOVÓBAN
-

a szép keresése

a régi híd esztétikája

LŐRINC PÉTER

A Hungarológiai Intézet *Híd*-értekezletén két beszámoló is szólt a régi *Híd* esztétikájáról. A két referens, dr. Bányai János és mr. Vajda Gábor, egyebek között foglalkozott Lőrinc Péter — Kisbéry esztétikáját ismerető és elbíráló — *Tallózásával*, valamint a *Fogyatékosak iskolája* című novellájával, megállapítva rólam, hogy túlhaladtam az akkori hidasok szocialista realizmusán, azzal is például, hogy először említtem e tájon Lukács György nevét, őrá támaszkodva, de azzal is, hogy elvettem a költői műre *kívülről* ráillesztett tendenciát, mert úgy tartottam, hogy a tendenciának *belülről* kell fakadnia, méghozzá nemcsak az íróból, de főleg az író által életre keltett személyekből, azok társadalmi környezetéből és lelki alkatából. Azt is „rám bizonyította” a két említett beszámoló, hogy novellámban felvetem az életet megszépítő álm problémáját, amelyről, mégis, úgy érzem, hogy mit sem ér mindaddig, míg meg nem valósítjuk, nem tesszük teljesült álommá, életes valósággá, míg át nem változtatjuk a meglévő rútválóságot — szebb valósággá!

Magam is ilyesféleképpen ítélt meg egykori, háború előtti esztétikámat, amelyet jórészt még ma is vallok, hiszen ma is az elkötelezett irodalom és művészet híve vagyok, s fontosabbnak tartom ezt a kritériumot, mint a forma ilyen vagy olyan „izmusát”, egyként fogadva el az avantgardista vagy a realista formát, főleg, ha az nem marad meg a balzaci-tolsztoji, általában régi realizmus útján, hanem felhasználja az újabb irodalmi irányok formai vívmányait is, és ha *belülről* angazsált, nem *kívülről* aggatja rá a műre mint valami bárhova odailló (tehát sehová sem illő) csipkedísz.

Mégis úgy érzem, ismertetőimnek, kritikusaimnak többet kell nyújtanom ennél. Ezért határoztam el, hogy eleget teszek a mai *Híd* szerkesztősége kívánságának, és magam is mondom e témáról egy-két szót, főleg az akkori esztétikai vitákkal kapcsolatban. Persze, e vitákban magam

* Részlet a *Pirkadásból*.

is részt vettem, főleg bitolai—pancsovai (1936—1939) és szabadkai éveimben (1940—1941), és persze nem mindig volt e vitákban az én részemen az igazság, pontosabban: a teljes igazság! Egyes kérdésekben helyes, más kérdésekben helytelen állásponton voltam. A „gyöngyösbokrétára” és a szocialista realizmusra gondolok itt leginkább. Akkor (1938-ban) még Bitolában éltem, és így a *Naplóból* értesültem csupán a „gyöngyösbokréta” körül kifejlődő népi romantika terjedéséről és arról, hogy ezt a romantikát a fasiszta népi egység síkján álló polgárok viselik különösen a szívükön. Berzenkedtem az ellen, hogy a múltat feltámasszuk, szinte állandósítjuk, idealizáljuk. A halottak temessék el a maguk halottait! Senki se magasztalja a viaszgyertyát a villamos ívlámpák idején, tekintet nélkül arra, hogy topánkát, cipőt vagy rámás csizmát sározz-e be az elmaradt falu sara a sötét falusi utcán. Vezessük be a villanyvilágítást Bogojevón és Kupuszinán is; kövezzük ki ott is az utcákat, vigyük el a falura is a ma kultúráját, ne tegyük tetszetőssé, elfogadhatóvá a múltat, sarával, testi és szellemi sötétségével és nagybirtokosával, pusztai-tanyai cselédjével egyetemben. Vigyünk „városi” kultúrát a falura és a tanyára, ne magasztaljuk az elmaradottságot! Ez volt a véleményem a „gyöngyösbokréta” idealizálásáról. Ilyen értelemben írtam is — mondom — még Bitolából egy cikket a *Hid*nek. Ottmár azonnal válaszolt. Megérti, úgymond, hogy távol Vajdaságtól nem ismerem az itteni elgondolásokat, a körülményeket, azt, hogy ilyen éles hangú cikkben nem ítéelhetjük el ezt a népieskedő mozgalmat, mert e mozgalom hívei között számosan hívei együttal az igazi népi összefogásnak, az antifasiszta szabadságharcnak is. Nincs most időnk arra, hogy ezeknek megmagyarázzuk a népi és népies, pláne „népiesch” és népieskedő dialektikus ellentétét. Elvben, elméletben igazam van. Le is közli írásomat, ha letompítom annak az élet, hogy ugyanezt szelídebb hangon mondom el. Ő különben mint szerkesztő maga is enyhíti a cikket, ha ebbe beleegyezem. Ottmárnak volt persze igaza, mindamellet sem egyeztem bele a cikk tónusának megváltoztatásába. Így az nem is látott napvilágot. Csak akkor ismertem meg alaposabban a helyzetet e téren, amikor újra és „véglegesen” Vajdaságba kerültem vissza.

Ekkor látott napvilágot a *Hid Tallózás* rovatában vitám Kisbéryvel, akinek elismertem, hogy a művészetnek megvan a maga sajátos, különálló törvényszerűsége, de hozzátettem, hogy ezek a sajátosságok bizonyos kölcsönhatás viszonyában állnak a társadalom egyéb sajátosságaival. Éppen ezért a művészet célja nem önmaga. Az igazságot, valóságot adja, persze a művészi megélés és ábrázolás eszközeivel. Nem művészet ezért a magyarázás, a szólam, a jelszavak irodalma. Elismertem az átélés szükségszerűségét, az írói egyéniség és tehetség szükségességét, a forma fontosságát, de óva intettem attól, hogy, elvetve a tartalmat, az objektív valóságot, szubjektívizmusba, formalizmusba süllyedjünk. Elvettem a tendenciózus irodalmat, viszont az artista irodalomban is megláttam a tendenciát, a „megfutamodás, szemlecsukás, múltba vagy mellékvágányra térés tendenciáját”. Ellenkezőleg, aki egyénien, élményszerűen megélt hitelességgel adja a valóságot, az nem tendenciózus, de nem is ad l'art pour l'art művészetet. Ha az író nem is szólal meg, beszél helyette a mű eleget, és az olvasó lelkében ki fog alakulni bizonyos vélemény és állásfoglalás. „Az író nem ad tendenciát, a mű azonban mégis ad állásfoglalást. Nem a könyv lapjain, de az olvasó lelkében.”

Ez volt a *Híd* esztétikája is, az akkori „szociális írók”, „Szocialista realisták” esztétikája. Bizonyos, hogy akkoriban a harc, a forradalom, s ennek sajátos jugoszláv formája, az antifasiszta népfelszabadító harc, volt számunkra az elsődleges. Forradalom előtt állottunk. Mégis, ez a hit, ez a harc egyúttal belső, egyéni, személyesen megélt líránk is volt. Mindehhez „csupán” tehetségre volt szüksége az írónak, hogy művészetet teremtsen, nyújthasson. Mert akkoriban a harc az élet formája, egyedül lehetséges módja volt számunkra, mert akkoriban mi sem tehattünk mást, mint hogy azonosítottuk magunkat, hitellel, megélten, őszintén, hitelesen, a belső szükségszerűség parancsszavára, társadalmunkkal, az élettel, a „valósággal”.

Ebben az időben, éppen a *Híd*ban, érkeztem el a „szocialista realizmus”, ha tetszik, hát az „új kritikai realizmus” síkjára. Még csak valamivel előbb is, megrekedve, késlekedve, ott vesztegeltem egyes régebbi felfogások talapzatán, ami által heves harcok ütközőpontjába kerültem esztétikai téren, noha például a *Kulturában*, a *Kultura* köré csoportosult zagrebi pártteoretikusok, ideológusok körében nagyra becsülték szociológiai és pszichológiai kutatásaim eredményeit, és amennyire lehetett, az én oldalamra álltak, legalábbis nem támadtak, nem bíráltak a belgrádi és ljubljanai írók által ellenem indított harc folyamán sem, amint-hogy a szarajevói csoport is a zagrebihez hasonló magatartást tanúsított.

Mint szerbhorvát ideológiai publicista Plamenac és más álnevek alatt voltam ismert. A tanárok a *Glasnik*ből saját polgári nevemen ismertek, a többi haladó értelmiségi a szarajevói *Pregled*ből, a zágrábi *Književnik*-ből és *Kulturából*. A vajdaságiak az OMPOK tagjaként ismertek, a *Naš život* hasábjairól, a *Vojvodjanski zbornik* oldalairól vagy a becskereki kultúrnap és a *Zbornik* egyes írásai körül dúló harcokból.

A *Pregled* szerkesztője, szegény Jovan Kršić, a *Stožer*ben, a *Glasnik*-ban, a *Jugoslovenska Revija*ban vette észre nevemet, így figyelte fel rám. Ilija Kecmanović adott neki aztán bővebb információkat rólam, amint-hogy ő hozott egykor össze a belgrádi *Stožer* idején Jovan Popovičtyal is. Így történt, hogy ebben az időben nem a *Naša stvarnost* (Beograd), hanem a *Pregled* (Szarajevo) munkatársa lettem. Különben mindkét folyóirat az antifasiszta népfrontos irányzatot követte.

Jovan Kršićet sohasem láttam az életben, mégis jó barátok lettünk, mert nemcsak az írásokból, hanem magánleveleink intim vallomásaiból is jól ismertük egymást, és közös barátaink is vitték, hozták a híreket, még inkább egymáshoz kapcsolva bennünket. Ugyanis mind Ilijával, mint egykori tanártársammal, Branko Galebbel is váltottunk leveleket, és ha csak lehetett, szerét ejtettük egy-egy találkozásnak is. Kršić, baloldali, a marxizmushoz igen közelálló író, irodalomtörténész volt. Egyike a szarajevói írói-tanári „ötösfogatnak” (sarajevska petorka), amelynek egy másik tagját, Duško Perovićot szintén ismertem. Szívesen közölte írásaimat, még akkor is, amikor erről már le kellett volna tennie, mert a közhangulat ellenük fordult. Viszont Kršić a szabad vita híve volt, és közölte írásaimat mindaddig, amíg magam fel nem kértem rá, hogy ne közölje a már nála levő írásokat sem. Ily módon némileg a baloldallal is vitába keveredett, holott a jobboldallal, s annak államával, akadt éppen elég konfliktusa (konfliktusunk!).

A szarajevói *Pregled* már régebben közölte egy-két írásomat, közöttük

egy *Krleža*-elemzést is. Ezért újból erre a folyóíratra gondoltam, amikor egy, a körülményekhez képest, lehetetlen ötletem támadt. Mint tanár-embernek, csupán annyi közöm volt a jugoszláv irodalom történetéhez, hogy néhanapján meg kellett hallgatnom egy-egy irodalomtörténeti, tanári „mintaelőadást” (uzorno predavanje), amely persze minden volt, csak nem mintaszerű, legalábbis az én felfogásom szerint; vagy hogy évente háromszor végig kellett „élveznem” az érettségi vizsgák alkalmával, napokon, esetleg heteken át, nem annyira a diákok feleleteit, mint a tanárok helyreigazító nyilatkozatait, megjegyzéseit, vitázását. Ilyenkor felkavarodott bennem az ember, a pedagógus, a marxista és író egyaránt, és az asztalon fekvő, lekapcsolt karórán könnyen leolvashattam szegény, izgatott, buta szívem tiltakozását, ütőerem, „ictusom” egyre gyorsuló ütemében. Az első háborúban szerzett ideges szívbetegségem ilyenkor csakúgy megtépzott, mint olyankor is, amikor a külső, belső harcok vagy hatalmas munkatempóm merítették ki, idő előtt, szívem vértartalmát, vagy zúdítottak bele, kis aritmiás kihagyás után, újabb hatalmas vérhullámokat. Ott ültem nyugodt testtartással, hallgattam a diákok és tanárok dühítő vitáját, és az órára pillantva mondogattam a magamban: „Már fél órája tart a roham. Ez a Jovan Veselinović igazán nem éri meg ezt a vad iramot, ezt az aritmiát. Pont ebbe kell beledöglenem?” És feljegyeztem magamnak: „Írni a Jovan Veselinovićok irodalmáról, mint a szerbiai falu szociológiájáról.”

Hát így kezdődött a Zogović-ügy.

Radovan Zogovićot két oldalról is ismertem már akkor. Egyrészt a bitolai bájos, kreol tanárnő, a kis Ljubica útján, másrészt a Jovan Popović körül csoportosuló belgrádi szociális írók egyikeként. A Crna Gora-i magas, szikár költő a szkopjei bölcsészettudományi karon hallgatta a jugoszláv irodalom történetét. Majd csupán egy esztendő telt el a bolgár határon, egy kis városkában, mint a szerb nyelv tanára, hogy megundorodjék minden iskolától, minden tanítástól, s azóta ott éljen Belgrádban mint ifjú és szabad költő, a Jova társaságának tagja. Temperamentumos, heves vérű dinári ember volt, energikus, mozgékony ember, amolyan szervező típus, de aki hirtelen kimondott szavai fölött sokszor utólag gondolkozott el — mint jómagam is. A különbség kettőnk között tehát csupán az és annyi volt, hogy ő talán ekkor sem bánta meg szavait (vagy talán éppen azért védte őket olyan hevesen, mert már elítélte, megbánta azokat?).

Tehetséges költő volt, aki akkoriban tanulmányozta a tudományos esztétikát, és megpróbálta átvenni a csendes, halk szavú, meggondolt szavú és meggondolt mozdulatú költő, Jovan Popović örökét: a csoport esztétikai és politikai irányítását.

Ha felgyalogoltam Jovan lakásába (ott lakott a Kralja Petra utca, azaz ma a Július 7. utca környékén, a Kosančićev venac-on, a hatodik emeleten, s persze a lift csak az ötödikig járt, és — kulcsra működött, kulcsom pedig nem volt), s megálltam zihálni ajtaja előtt, névjegyét olvasva megtudhattam, miért e „magas szintű” lakás, miért e zihálás. J. P. „író” volt kiírva ugyanis névjegyére. Szerb szociális írónak, kommunista funkcionáriusnak lenni az 1936—1941-es esztendőkből — bizony csendesen elszenvedett, s nem mutogatott nyomort jelentett. De Jovan persze mit sem mutogatott és mit sem szégyellt, sem szeretetét, sem gyűlöletét, sem nyomorát. Talán patriciusi származása és az abból a környe-

zetből tudatos kiszakadottság is megszabta ilyen emberi és költői magatartását. Gúnyosan írta ki egyik könyve címéül, hogy *Reda mora da bude* (Rendnek kell lenni), és bizonyára tudatos öngúny is húzódott meg a szavak mögött. Jova csendes, fegyelmezett, öntudatos ember volt, gerinces és bátor, s mindez szimpatikussá tette őt előttem, talán azért is, mert mindez megvolt bennem is, ha aztán az én tudatosságom többnyire utólagosan jelentkezett is, s ha a bátorságot is néha tudatosan kényszerítettem magamra, nem egy ízben tudva tudván, hogy ki kell tartanom, ha belepusztulok is. Hiszen azért is találtam ki — öngazolásul? — az elméletet, hogy másfajta bátorság nincs is, hogy mindenki fél, s hogy az a bátor ember, aki le tudja győzni félelmét. Mert könnyű volt Krisztusnak bátornak lenni — gondoltam —, hisz tudta, hogy feltámad; bezeg a magunk fajtájú ember csak egyéltű, nem születik újjá. Van, aki bevallja, van, aki tagadja... Jova bizonyára bevallja, ha valaki felteszi neki a kérdést, mert volt benne annyi bátorság, hogy bevallja esetleges félelmét, amit, lehet, csak én tartottam az életösztön természetes megnyilvánulásának. Persze én töprengő „grübler” vagyok. Oly bátran, oly egyszerű természetességgel nem tudom bevallani félelmemet, mint Margit, a feleségem. Így nekem nagyobb megerőltetésembe, idegerő-pazarlásba kerül a bátor magatartás. Ha csak nem kap el az indulat, a szenvedély... , ami persze szintén nem ritka eset nálam.

Bekopogtam, becsöngettem, s a halk, de határozott szóra benyitottam. Jovan szó nélkül nyújtotta felém kezét, a halk „zdravót” talán csak úgy gondoltuk oda mindketten. Felállt íróasztalától, írógépétől, mert nem tudott udvariatlan lenni, ha magában a pokolba kívánt volna is esetleg. „De mént az erős szó? Mi szükséged van rá?”, és szó nélkül kapcsolta már be a villanyresót, tette fel a dzevát, az örök feketéhez. Mert másképp el sem tudtam volna képzelni, mint kopogva a gépen vagy meghitt baráti körben. Mindkét esetben csak oda mutatva valami még szabad zugra, ahol helyet foglalhatok. Csak ritkán írt ilyenkor. Lehet, hogy éjjel dolgozott, alkotott, mert nap közben „tegzázott”, azaz a megélhetésről gondoskodott. A Nolit szerkesztőségének tagja volt, s vagy a Nolitnak sem ment jobban, vagy... de nem hiszem, hogy Pavle, a főnök valami Kir Janja típus lehetett, ahogy egyes rossz nyelvek mondogatták, hogy jobban is megfizethette volna Jova munkáját, aki szerkesztett és fordított, vagy új írókat fedezett fel, mint a kis cselédlányt, a határozott, rezolút és tehetséges Milka Žicinát, akivel később magam is baráti viszonyba kerültem (a *Kajin put* — Katica útja című első és jó regénye önéletrajzi írás volt, a maga cselédeskedését írta meg benne, akár Schwalb Milki is a maga szakácskodását). Mindebből és egyéb tevékenységéből a színház körül, a sajtóban és alkotómunkájában sem jutott annyi a megélhetésre, hogy ne kellett volna korrektorkodnia is néhanapján a *Blagostanje* szerkesztőségében. Meg kell mondanom, hogy ezt a korrektorkodást is szívesen megosztotta vagy átadta másnak, olyannak, aki mint szociális író, éppen felkerült a fővárosba és még nem „helyezkedett el”. Hogy kerülhetett erre sor, nem tudom, de úgy emlékszem, egy-két ízben Jova helyett Koča Popovićot, az akkor szürrealista írórt találtam a *Blagostanje* korrektori asztalánál, míg más alkalommal a tragikus sorsú macedón költő, Kocso Racin dolgozott ezen a helyen. Racinról is szívesen elbeszélgettünk Jovóval, így a *Beli mugri* (Fehér felhők) verskötet megjelenésekor. Úgy hittem, akad Racinnál már kiforrot-

tobb macedón költő is, Jova viszon őt szerette, becsülte leginkább, és felhívta figyelmemet a macedón nyelv varázsára, a nyelvi különlegességre, ami vonzza az olvasót, akinek örömet okoz az, hogy megérti e különös zamatú nyelv szinte egzotikus szavait. Én ezt a különleges varázst már rég nem éreztem. 1939 nyaráig magam is Macedóniában éltem. Onnan jöttem fel, s így mondtam:

— Csakhogy Racin nem a belgrádiaknak írja a verseit, hanem mint macedón a macedónoknak. Azok előtt pedig nem hatnak egzotikumként ezek a szavak, anyanyelvük szavai.

Néha egy-két fiatalat találtam Jova szobájában. Ezek műkedvelő munkások vagy hivatásos színészek voltak, mert Jova egy munkás színjátszó csoportot szervezett és irányított, mint annak dramaturgja, esetleg rendezője is. Ezzel a csoporttal, de egyre inkább külön, mint önmaga képviselője, jött fel sokszor Branka Galogaža is, a tizenkilenc éves, csodaszép, hivatásos színésznő.

Más alkalommal és leggyakrabban a haladó szociális írók csoportja volt Jova szobájában. Köztük is leginkább a magas Radovan Zogović, meg az alacsony Čeda Minderović, akinek verseit itt-ott szintén lefordítottam, akinek novelláit (*Uska ulica* — Szűk utca) ismertettem a *Híd*-ban, akit, mint tudjuk, egy magyar író, magyar forradalmár mellé sodort az élet, a Kaszás Kata mellé. Jovától és Zogovićtól szintén fordítottam a *Híd*-ban. Koča Popović és a szürrealista írók, helyesbítők: a szürrealizmusból ebben az időben a szociális irodalom felé áthajló írók igen ritkán vagy egyáltalán nem jártak fel Jova körébe, a hatodik emeletre. Nemigen volt itt látható Djordje Jovanović-Jarac, a tehetséges esztéta sem, hogy ne is beszéljünk Oskar Davičóról, Dušan Matićról, vagy Aleksandar Vučórról, akik hamarosan be fognak olvadni a Jova körébe, kivéve Marko Ristićet, mert ő végig kitartott a szürrealizmus mellett. Még kevésbé volt itt bejáratos a külön Rade Drainac, a régi „izmusokból” jövő fenegyerek. Ő teljesen magára maradt, mint az utolsó ősi falevél, mielőtt lesodorja fájáról az első gyenge szellő. Rade Drainac vén, egyedüljáró ordas lett, aki arról volt híres, hogy egymaga írja, tölti meg egész folyóiratát. Ilyen szerkesztője és egyedüli munkatársa volt folyóiratának (*Politička iskustva*) Zágrábban, 1940-ben Vasa Bogdanov is, aki akkor maradt magára, amikor különvált Krležától. Vasa megtalálta a visszavezető utat, Rade Drainac viszont úgy tűnt el az életünkből, hogy észre sem vettük. Vasa több zágrábi haladó folyóiratot is szerkesztett technikailag, néhanapján Belgrádban is feltűnt (ahol a *Danasban*, Krleža—Bogdanović lapjában komoly szerepe volt), míg a *Pečat* valamelyik számában Krleža el nem határolta magát tőle.

Engem inkább túl balra ragadott egy időben, még bitolai tartózkodásom alatt, az ár, mint ezt a Zogović-ügy vagy a „gyöngyösbokréta”-vita is bizonyítja. Hogy jobb felé egy tapodtat sem tettem, mutatta vitám Purković barátommal, akit soha többé fel nem kerestem azután, hogy határozottan kijelentette: „Inkább bizza magát Hitlerre, mint a népre.” Ekkor percek alatt szakítottam a Purkovićokkal (1939 januárjában), az Egyesült Ellenzék, a Népfront jobboldali polgári szárnyával. Hasonlóan jártam el a Bolgár-cikk ügyében is, amikor a *Híddal* együtt elhatároltam magam a jobb felé tartó *Kalangyától*.

De vissza kell térnem eredeti témámra: az irodalmi berkekben dúló belső csatákra.

Ebben az időben Krleža és a szociális írók (Zogovićék, Jováék, Djilasek; Krleža három „ovan”-ja: Jovan, Milovan, Radovan) is erősen szembe kerültek egymással, különösen hogy megindult a szocialista realista új folyóirata, Zogović és Velibor Gligorić szerkesztésében, *Umetnost i kritika* (Művészet és kritika) cím alatt. Híres volt ennek harcos, Krleža-ellenes különszáma, amely polemikus formában terjesztve és hirdetve meg a tudományos esztétikát és ennek alapján a tudományos filozófiát, felvette a közelharcot Krleža füzetével, a *Dijalektički antibarbarusszal* is. Ebben viszont Krleža üzent hadat a szocialista és minden más fajtájú barbár tehetségtelenségnek, a tehetség és művészet nevében, amely elgondolás némileg még a *Banket u Blitvi* (Bankett Blitvában) regényében is helyet kapott. Krleža azelőtt jobb felé határolta el magát (*Moj obračun sa njima* s más írásaiban; Leszámolásom övelük), most „bal” felé vont határt önmaga és a „barbárok” között, pontosabban a tehetség és tehetségtelenség között, Davičót is Zágrábba vonzva, alighogy ez kiszabadult a börtönből.

Én sajnáltam, hogy egymás közti harcokra került sor és a szociális írók mellett Krležát és Davičót is fordítottam a *Híd* számára. Úgy éreztem, az OMPOK lapjának (*Naš život, Életünk*) van igaza, amikor, mint maga a mozgalom is, rajta volt, hogy összefogjon minden antifasiszta erőt.

Nagy harcok folytak a *Vojvodjanski zbornik* (1938/39) berkeiben is, és nem kis művészetre volt szükség, hogy a primadonnáskodó embereket együtt tartsák, itt, a *Dan* vagy a *Vojvodjanin* stb. lapjain. Nem tudok róla, hogy az akkor kialakuló Népfrent és alakuló, szervezkedő irodalmi antifasiszta front nehézségeivel, válságaival valaki már tudományosan foglalkozott volna (Milisavac könyve, az OMPOK és az én könyvem, *Politički lik Vase Stajića* némi anyagot közöl ehhez a témához), most is csupán néhány adatot szolgáltatok a majdani tudományos kutató számára. Pártunk történelme elég röviden emlékezik meg arról, hogy polgári pártjaink vezetőségei nemigen hajlottak bal felé, nem kívánták az együttműködést a Párttal, ez is volt az oka annak, hogy a mi népfrentünk alulról, a népből mött fel és alakult ki a közös népi harcok idején, a közös fasisztaellenes harcokból táplálkozva.

Az irodalmi antifasiszta arcvonal kialakulásáról még kevesebbet olvastam eddig, pedig ez a téma is megérdemelné, hogy kiássuk a múltból, amíg még többen is akadnak olyanok, akik emlékeznek ezekre az irodalmi harcokra, amelyeket az antifasiszta front belső harcosai bizonyára akadályoztak.

A Jova köre volt a tábor zászlóvivője. A körben pedig Jova mellett Zogović vált egyre hangadóbbá, irányszabóvá. Talán azért, mert energikusabb, dinamikusabb ember volt Jovan Popovićnál, vagy mert fiatalabb is lévén nemrég sajátította el a tudományos esztétika és tudományos filozófia lényegét, s így mindez most erősen benne volt, és kikíváncsított belőle.

Ezen a két szalon indult hát meg egyoldalú országos vitám Zogović-tal. Egyrészt én voltam a meggondolatlan, én tértem külön ösvényre, csak azért, mert már szörnyen untam az érettségi tételek parasztkról szóló irodalmát, másrészt Zogović vetette el a sulykot, elhirtelenkedve és eltúlozva az ellenem indított támadást. Bizonyos, hogy az én kiindulópontom csupán iskolai és tanári volt, valamint az is, hogy csupán a pa-

rasztoakat megéneklő művekben fellelhető falu társadalmi szerkezetét kívántam bírálat tárgyává tenni s ezt az alkalmat felhasználva, írni egyes tartományaink *agrár-struktúrájáról*, föld- és birtokeloszlásáról és a Párt agrárpolitikájáról. De ember tervez — „isten” végez. Mert lehet-e úgy írni az egyes írók műveiben megrajzolt *szociográfiai képről*, hogy az írókról magukról ne tegyünk említést? Lehet-e egy művet csupán társadalmi oldalról megvilágítani, úgy, hogy szó se essék az író tenetségéről, a mű művészi értékéről? Megieledkeztem a mű, a művészet tartalmi-formai ellentétének egységéről, a mi és hogyan dialektikus egységéről s mindkettő kapcsolatáról magával az íróval.

Zogovićot is elragadta szenvedélyes temperamentuma, ő sem gondolkodott támadás közben, s minden eszközt jónak talált az ellenfél leterítésére, tekintet nélkül arra, hogy ellenségről vagy barátról van-e szó, vagy arra, hogy a szenvedély vihara nem térítheti a helyes útra a barátot, sőt ellentéllé is teheti és éppen akkor, amikor az erők csoportosítása, nem pedig szétszórása, a feladat, mert „Hannibal-Hitler ante portas!”

Fő hibám bizonyára az volt, hogy, ha talán helyes kiindulópontból szemlélve is a dolgokat, ami persze szintén nem bizonyos, eltúloztam és ezzel elhibáztam a kulturális múlt hagyományteremtő szerepének bírálatát, már-már szinte elvetve a kultúrörökség szerepét s ezzel, akaratlanul, a művészetek külön sajátos törvényszerűségét. Ugyanis az idillikus múltat túlságosan dicsérő tanári módszer untságában elvettem a sulykot, és talán „mai” (1937/38-as) szemmel tekintettem a múlt század s a századforduló íróinak műveire, szinte már azt kívánva tőlük, hogy a mi szemünkkel lássák a falu akkori képét. Tekintve, hogy csak szociológiai szempontból kívántam és csupán a falut, nem a róla szóló irodalmat is, elemezni, de írás közben elragadott a gondolatok és érzések szenvedélye, magukról az írókról és műveikről is írva, amúgy mellékesen; az eredmény az lett, hogy a *művészeti szociologizálás hibájába* esem, túl nagy teret juttatva a szociológiának, túl keveset az esztétikai kritériumnak. Ezt helyrehozni volt Zogović feladata, de a vita hevében ő is túllőtt a célon, és személyes élű támadást indított ellenem, politikai-esztétikai pamfletté, persziflázssá téve kritikáját.

Volt talán egy másik, hibás elgondolásom is. E fölött esetleg ma is lehetne még vitatkozni. Én különbséget tettem ugyanis az egyes országok társadalmilag és kulturálisán már elért fejlődési foka között. Úgy hittem, gondoltam: más a Szovjet Szövetség helyzete, más a mi helyzetünk. Ott már nincs szükség a harcoss művészetre, a tendenci-irodalomra, irányzatosságra, hiszen már túl vannak forradalmukon, már az öt-éves tervek szakaszába jutottak, már meghozták az új alkotmányt is, és megindították a gazdasági versenyt a tőkés államokkal. Mi ellenben még csak most készítjük elő szabadságharc formájú forradalmunkat, e forradalomban pedig a falusi szegénység részvételének, az agrárkérdésnek igen nagy jelentősége lesz. Legyen ezért az irodalom, főleg a szociológiai és esztétikai irodalom ma még olyan, hogy aláágyazhasson a forradalomnak, hogy előkészítse annak medrét.

Zogović ezt nem vette talán tekintetbe, talán csupán az irodalomelmélet szempontjából ítélte, azt tanítva, hogy nálunk *nincs helye a harcoss művészetnek*, mert mindenütt egyként az *élet hű ábrázolására, a szocialista realizmusra* van szükség. Szerinte mind a mai, mind a múlt íróit

abból az egy és közös szempontból lehet csak elbírálni: realisták voltak-e vagy sem. A realizmus önmagában véve már művészet és harci ténykedés egyúttal, tekintet nélkül a talajra, amelyen az író áll.

Mondom, ez olyan kérdés, amely fölött akár ma is lehetne még vitatkozni, s fel lehetne vetni azt a kérdést is: ugyanolyan esztétikai kritérium alapján kell-e és főleg lehet-e elbírálni az akkori (1937—38) és a mai írókat, irodalmat, az akkori és a mai *Hídat*, két különböző korszak, két különböző fejlődési fok folyóiratát, ha annak címe — a kontinuitás és hagyománytisztelet következtében — ugyanaz maradt is?!

Ezek voltak akkori elgondolásaim alapjai. Akkor úgy számítottam, mihelyt a Zogović hideg zuhanya kijózanított, felébresztett hevületemből, révületemből, hogy Zogovićnak körülbelül hatvan százalékban, magának vagy negyven százalékban van igazam. Általában véve a dolgot, ez meg is felelt a tényeknek, az igazságnak.

A többi már részletkérdés. Úgy gondoltam, hogy egy jókora könyvre való cikket közlök le először a *Pregledben*, aztán külön lenyomatban is. Ezek a cikkek a régi romantika, a realizmus, majd az újromantika (szimbolizmus stb.) azon íróit (regényeit, novelláit) foglalják egybe, akik a falut választották témájukul. A szerbhorvát és macedón nyelvű irodalomra gondoltam itt, tekintve, hogy a szlovén nyelvet nem ismertem. (Úgy emlékszem, csak Cankarról írtam, de őt szerbhorvát nyelven olvastam). Egy általános, a falut és a realista parasztirodalmat ismertető bevezető cikk után Jovan Veselinović, Milovan Glišić, Petar Kočić és mások kerültek sorra egy-egy cikkben, hogy aztán áttérjek a horvátokra (Kovačić stb.) és macedónokra (A. Krstić stb.). A romantikusokat később kívántam sorra keríteni. Erről már csak részben lehetett szó. Nagy lendületemet megállította Zogović jeges zuhanya. Mihelyt lehetett, felutaztam persze Bitolából Belgrádba, hogy megbeszéljem a dolgot Jovóval és Zogovićtyal.

Felrohantam a Kosančićev venac 2. szám alatti ház hatodik emeletére, megszakítván Jovan Popović gépének kopogását, a kora reggeli órákban. Szemére vetettem, nem a cikket magát, annak tartalmát, hanem a módot, ahogy megleptek egy ilyen nyilvánosság előtti ellenséges támadással, anélkül, hogy előzetesen bárki is figyelmeztetett volna esetleges hibáimra, tévedéseimre. Utolsó ittlétemkor — mondtam — már megjelent a sorozat egy-két cikke, Jova mégsem tett említést minderről, s most lám, itt a verébre az ágyútűz! Vagy egész hadosztály verébreknek ítélnék, hogy ágyútűzbe borítanak? Jovan nem minden kérdésre tudott megfelelni. Éreztem, hogy a lényegét illetően Zogović oldalán áll, de maga is jól tudja, hogy Radovan eltúlozta, a szenvedély hevében, a pergőtűzet. Azt, hogy előzetesen nem ültek le velem a „kerekasztalhoz”, legalábbis nem üzentek előzetesen hadat, ő is elítélte, akár jómagam. Éppen ezért hápogott, hallgatott, mert úgy érezte, az a feladata, hogy kitartson a megkezdett úton, elvégre Zogović feladatot teljesített, ha a maga egyéni módján is.

Rögtön biztosítottam róla Jovan Popovićot, hogy nem válaszolok sajtó útján. Erről szó sem lehetett, hiszen magasabb szempontból, nem két egyén vitájáról van szó. Nem kértem tehát a *Naša stvarnost* nyilvánosságát (a N. S. 1938. 15—16. számában jelent meg a támadás; a felszabadulás után pedig Zogović kötetében: *Na poprištu* [Harctéren] Beograd, 1947.), hogy közönség előtti vitát provokáljak, hanem arra kértem Jovát,

rendezze meg kettőnk-hármunk találkozáját, szóbeli vitáját, melynek eredményeihez ezentúl tartani fogjuk magunkat. Jovan mindebben elismerte igazamat, azt is, hogy ha már előzetesen nem tettük meg, legalább utólag tárgyaljunk, vitatkozzunk, mielőtt tovább vagdalkoznánk: a jobboldal gaudiumára.

Hogy a „vagdalkozás” szó a valóságot fejezte-e ki, hogy általában milyen hangot intonált Zogović, arra nézve illusztrációként álljon itt cikkének címe és alcíme: *Osude bez priziva. Sudija neumitni Žarko Plamenac. Optuženi i osudjeni srpski, hrvatski i slovenski realisti*: B. Stanković, P. Kočić, I. Čipiko, J. Veselinović, V. Novak, I. Kozarac, D. Šimunović i I. Cankar. (Megfellebbezhetetlen ítéletek. A kérlelhetetlen bíró: Ž. P. A vádlottak és elítéltek a szerb, horvát, és szlovén realisták...) Ez a hangnem végighúzódtott a 20 oldalas, hatalmas persziflázson. Előttém van a folyóirat, akkori széljegyzeteimmel, amelyek fényt vetnek lelkiállapotomra és gondolkodásmódomra is, már amennyiben a düh lehet jó tanácsadó.

Zogović a kultúrörökség jelentőségével kezdi írását. Ehhez azt fűztem: „Elismerem mindazt, aminek van értéke”. S amikor valamivel alább Zogović ugyanezt mondta Marxékkal kapcsolatban, hogy ti. átvették ugyan a múlt értékeit, mégis megtisztítva azokat kérlelhetetlen kritikájukkal a hazug elemektől, ebben már a magam előbbi széljegyzeteinek elismerését látva az egész fejtegetést csupán egy felkiáltójellel kísérem, később mégis hozzátéve: „Plamenac sem vet el mindent, és különösen nem a pszichoanalízisben.” Egy helyen „jugoszláv realistát” említettem, és Zogović azt helyreigazította: szerb, horvát és szlovén realistákra. Ehhez hozzáfűztem: „Igaza van. A rövidség kedvéért írva így: hibáztam.” Másutt a forma és tartalom egységéről írva, Zogović elítéli a kritikusok, köztük Plamenac módszerét is, azt, hogy sokszor különválasztják elemzés közben a kettőt. Ehhez ezt fűztem hozzá: „Nem. Ezt az egységet P. is hirdeti. Viszont Z. maga is különválasztja a kettőt, gyakorlati okokból. Annál inkább teszi ezt P., aki a forma kérdését nem teszi bírálat tárgyává, csupán mellékesen ejt erről egy-két szót.” Nem értettem teljesen egyet Zogovićyal abban, hogy a hazug tartalmat az igaz tehetség és megélttség sem teheti művészivé, mert nem teheti igazsággá. Széljegyzetem, a művészi hitelességre gondolva, így szól: „A tehetség és szuggesztív hatás kérdése. Nem teheti igazsággá a hazugságot, de elhithető annak igazságát.”

Stankovićről szólva — Zogović szerint — én őt származása, (kék) vérének tisztasága miatt ítéltém és marasztaltam el. Ez ellen tiltakoztam. „Rágalom!” „A „híd” lélektanáról van itt szó. Ilyenek akadnak a nem nemesek között is.” Itt azokra gondoltam, akik két osztály vagy két réteg között ingadoznak: „hídon” vannak, két párt között tévelyegnek. Viszont egy más helyen kritikusán szememre veti, hogy nem törődöm azok semlegesítésével, akik nem lehetnek bajtársaink az előttünk álló harcban, sőt magunk ellen ingerlem őket írásmódommal. Ezt ezzel a néhány szóval kísérem: „Ebben igaza van!” Zogović helytelenítette módszeremet Stanković és Čipiko esetében, mert igaz ugyan — úgymond —, hogy a bukott úri osztályé volt minden rokonszenvük, mindamelletts megmaradtak az urakat leleplező realistáknak és ez a realizmus ez a leleplezés itt a lényeg, mint más íróknál is (Balzacra vagy Tolsztojra gondolt Zogović). Különböznélük körülbelül Tolsztoj idejében éltek, tehát

mást nem is lehet elvárni tőlük, mint amit adtak. Ehhez ezt írtam oda: „1. Némileg. De P. sohasem tagadja realizmusukat, ha talán túl röviden is érinti pozitív és ismert értéküket, azon egyszerű oknál fogva, mert ezt ismertnek tételezi fel, míg az érem másik oldala kevésbé ismert, legalábbis az ő környezetében (ti. a tanári körökben!), 2. Stanković és Čipiko — Tucović, Abrašević, és Kočić stb. kortársai! Tehát állásfoglalásuk nem korszerűen haladó szellemű!” Egy helyen Zogović azzal vádol, hogy optimizmust követel az írótl; Mehringre s a klasszikusokra hivatkozva állította, hogy Stankovićnak erénye volt pesszimizmusa, mert ezzel azt a megalapozott hitet terjesztette, hogy a fennálló társadalom menthetetlen. Igaza volt, viszont én nem erről írtam. Ezért széljegyzetem így szól: „A fennálló társadalomhoz kötik érzelmei, ezért nem kívánja látni és nem is látja meg a teljes életet, ahol az emberek közötti viszonyok lehetnek emberiek is. Ezért nem hisz egy más (jobb) élet lehetőségében. Ezt róvom fel, realizmusát viszont elismerem.”

Čipikót is védelmébe vette kritikusom velem szemben. A széljegyzet így szól: „P. a háborúval szemben elfoglalt álláspontját, emberi magatartását teszi bírálat tárgyává, nem pedig regényeit!” Ott, ahol Zogović pretenciózus, fölényes nyelvezetéről írt, ezt válaszoltam: „Talán igaza is van, de ő maga is ilyen stílusban ír, sőt hatványozottan!”

Említettem már, hogy a haladó szellemű értelmiség felneszelt. A szlovének már jóval Zogović előtt is reagáltak a *Pregled*ben megjelent egyik írásomra, amely Cankarról szólt. Ez a cikk Branko Rudolf aláírással a *Sodobnost* 1938. áprilisi (4) számában jelent meg, jóval kisebb terjedelemben, vagy öt oldalon, *Plamenac kontra Cankar* cím alatt. Ez a Rudolf még „crnogorski pesnik Žarko Plamenac”-nak hitt engem, s főleg azért szállt velem vitába, mert már előzőleg Time Debeljak, túl nagy és túl pozitív jelentőséget tulajdonítva írásomnak, azt szlovén nyelven is közölte, mint a marxista bírálat példáját, a *Slovenec*ben.

A *Sodobnost* védelmébe veszi Plamenac ellenében Cankart, mert úgy véli, Plamenac téved, amikor pesszimizmának, misztikus írónak hiszi a nagy szlovén író. Cankar nem hitetlen, Cankar igaz harcos, aminthogy igaz művész is, ahogy ezt Plamenac maga is elismeri. Bizonyos, hogy sok művében erősen kiütöközik bizonyos fajtájú pesszimizmus, de vannak hitese és derűs írásai is. Kereszténysége sajátos fajtájú, nem egyházi, s ugyanazt lehet mondani bizonyos fajtájú individualizmusáról is. Végeredményben: harcos szocialista volt műveiben is. Plamenac korának kereteiből kiragadva látja, látatja Cankart, s ez nem dialektikus nézőpont. Nem ismeri Szlovéniát, a patriarkális szlovén életet, amelyben még csak éppen akkor, a Jernej idejében, ütötte fel fejét a személyiség, az egyéniség eszméje és tudata, ezért nem tudja megérteni Jernejt, aki ahhoz szokott, hogy együtt üljön asztalhoz munkaadó gazdájával. Rudolf azzal fejezi be a kritika kritikáját: „Mi szeretjük Cankart és emlékét. Elszigetelten harcolt, mint egyén, mégis igaz harcos volt, aki hitt a jövőben, és utat mutatott feléje”.

Akkoriban el sem jutott hozzám a *Sodobnost*, mint ahogy másokhoz sem a szerb, horvát, macedón nyelvterületre. Éppen ezért a Rudolf-cikknek nem lehetett akkora hatása, mint a szerbhorvát nyelvű támadásnak, amelyet mindenütt, a szlovén nyelvterületen is, megértettek.

A vélemények megoszlottak. Sokan úgy hitték, hogyha hibáztam is — pedig hibáztam! — ezt a hangot nem érdemeltem meg, sőt ez a hang-

nem ártalmas is, mert ha már én magam is, semlegesítés helyett, a haladó tábor ellen ingerelhettem egyes rétegeket, úgy Zogović ez ellen nem tett semmit, sőt tovább mélyítette a szakadékot. Éppen Becksereken jártam (a cikk a júniusi számban jelent meg, vakációmát pedig Bánátban töltöttem), és ott tanúja lehettem a véleményharcnak, és heves vitáknak. A kis Margit, aki mint egykori emigráns és jó fizetésű, önálló lány szép könyvtárat gyűjtött össze, és azt a mozgalom és párt-emberek rendelkezésére bocsátotta, gratulált a nagy, sikerhez! Humornak véltem, mindig értve és szeretve a humort, és megköszöntem a gratulációt. Margit azonban ezt a cikket a lehető legkomolyabban sikernek, a siker jelének tartotta.

— De ember! Hiszen az ország legnívósabb, legkomolyabb, legeredtebb folyóirata foglalozik veled 20 hatalmas oldalon át! Kinek, melyik írónak jut ez osztályrészül? Mások halálukkal sem érik ezt el, ami neked életedben, tisztán munkád jelentőségével kiérdemelve, jutott osztályrészül. Hát ez sem siker? Miért e terjedelem, miért e heves, gúnyos hang, mért a legkiválóbb író tolla? Mert van ki ellen harcolni! Mert jelentősnek tartánák. És a cikk, a támadás, a persziflázs még ismertebbé, még jelentősebbé tesz. Az egész országban rólad vitatkoznak.

Mindezt elismertem, de ez nem változtatott s nem változtathatott a tényen, amit valahogy így fejeztem ki:

— Igaz! De az enyémekek tartanak „jelentősnek”. Az enyémekek tartják szükségesnek, hogy harcoljanak ellenem!

— Majd válaszolsz!

— Nem. Nem válaszolok. Legfeljebb széljegyzetek formájában. Először is: igazuk van. S ha nem volna igazuk, akkor sem válaszolnék a kritikára, amely belülről, önkritikaként, hangzott el, amelyet így értelmezek, és így kell értelmezniem. Ez belügy.

Hasonló beszélgetésem volt Becksereken Koča Kolarov, Súlman Róza, Bórsin Vali kommunista csoportjával is, a fiatalok egy tiszai kirándulása után. Ez komoly, tárgyilagos megvitatása volt a kultúrörökség kérdésének. Suci-Puciek, Kočák helyeselték, hogy szóbeli vitára hívtam fel Zogovićékat, hogy a nyilvánosság előtt nem válaszolok. Sokban nekem adtak igazat, más kérdésekben viszont Zogovićnak, általában tehát úgy vélekedtek, mint jőmagam is.

Annyi bizonyos, hogy nagy feltűnést keltett a támadás. Ezt a júliusi szabadkai tanári kongresszuson is tapasztalhattam. Ott is főleg két témáról folyt a szó: Hitler cseh politikájáról, az odaállásról a csehek mellé, meg a Zogović—Plamenac harcról, akkor még ugyanis sokan hitték, hogy Plamenac fog válaszolni. Körülbelül akkoriban írt a kérdésről, egyéb lapok mellett, a *Nova riječ*, a *Vilderék*, az SDK (önálló parasztpárti koalíció) zágrábi lapja, amely talán legnívósabban, legszimpatikusabban folytatta a polgári lapok közül az antifasiszta népfrentpolitikát, még ebben az időben. Körülbelül oly módon, mint a SDK vajdasági lapja, a *Vojvođanin* is, mindaddig, amíg jobbra át!-ot nem vezényeltek nekik Mačekék. A *Nova riječ* 1938. június 30-i számában írt Zogović cikkéről, mellé állva, igazat adva neki tartalmi tekintetben, mert hiszen a realizmusért, a kulturális folytonosságért, örökségért hadakozott. „Zogović kétségtelenül egészséges talapzatra helyezte a problémát (különösen pedig a kultúrörökség kérdését), mégis a módszer, ahogyan a kérdést feltette, az erősebb bizonyítékok hiánya, a gyakori

ellentmondások (igaz ugyan, hogy inkább a mellékfrontokon), a kérdés részleges nem ismerése és írásának az az epés, gőgös hangneme, amelynek semmi helye az ilyen irányú dolgozatokban, erősen csökkentik Zogović cikkének értékét. Hasonló esetekben az ügy érdekében kerülni kellene a szerző ízléstelen kigúnyolását a polémia hevében is, hiszen a komoly vita csupán egy célt ismerhet, tisztázni a fogalmakat, annál is inkább, mert a legújabb időkhöz épp Radovan Zogović volt a híve annak az elméletnek, amelyet most Plamenac képvisel, amint ezt (a *Naša stvarnost* ugyanezen számában) Jovan Popović is bizonyítja Zogovićről, a költőről szóló írásában” — írta a *Nova riječ*.

Ezt az írást magam is elolvastam még a lap megjelenésekor, aláhúzva és széljegyzetelve azt, akár az engem támadó cikket is. Tekintve, hogy itt a *Nova riječ* már felhívta erre a körülményre a figyelmet, felesleges tovább foglalkoznom ezzel a kérdéssel. Arról van szó, hogy éppen ebben az időben indult meg egy tisztulási folyamat a baloldali írók között és az írók egymásnak segítettek a múltak leküzdésében. Jovan Radovánnak, Radován Plamenacnak nyújtott „segítséget” és így tovább. A *Híd*-ban hamarosan én fogom ezt a segítséget nyújtani másoknak. Mindez helyénvaló és hasznos tevékenység volt. Ami benne helytelen, sőt káros volt, azt a *Nova riječ* is megállapította már, de ez a szükségtelen élesség Zogović egyéni sajátosságát képezte. Ebbe a hibába Jovan Popović sohasem esett és ezt a hangot talán én sem ütöttem meg a *Híd*-ban vagy másutt, holott sok volt bennem is a zogovići temperamentumból és élességből.

A *Nova riječ* különben ebben az időben, mint számos más lap is, többször is foglalkozott személyemmel (a 71. számban például) a becskereki „vajdasági kultúrnappal” kapcsolatban, valamelyik másik számában, melyet most nem tudtam megtalálni, azon tanulmányom kapcsán, amely a zágrábi *Kulturában* folytatásokban jelent meg *Psichoanaliza i nadrealizam* (Pszichoanalízis és szürrealizmus) címen. Ezt a művészettörténész Vlado Švalba írta, ugyanaz, aki mint Rijeka és Istra egyik irányítója esett el 1943-ban az isztriai harcok során, s aki különben Vasa Stajić veje volt. Annyi bizonyos, hogy, Zogovićot kivéve, csupán a profasiszta *Mladi sever* és társai (1939, áprilisi szám) írtak ilyen éles hangon ellenem. De mekkora volt a különbség a két cikk rám tett hatása között! A *Mladi sever* írásának örültem, az fájt volna, ha dicséretét érdemelem ki ennek a lapnak. A Zogović cikke fájt, éjjel-nappal foglalkoztatott, hogy aludni sem tudtam tőle.

A többiről csak röviden. Jovan valóban összehívta körét: Zogovićot, Čeda Minderovićot és a többieket. Úgy emlékszem, két ízben tárgyaltunk szélesebb körben az összes felmerült kérdésről, majd azt a megbízást kaptuk, hogy a részleteket vitassuk meg kettesben, mint a páros harc bajvívói. E célból többször is meglátogattam Zogovićot, ott valahol a Molerova utca táján, ahol nagyon jártas voltam, mert erre lakott egy időben Ilija Kecmanović, valamint Flamm barátom is. Hamarosan közös nevezőre hoztuk a különböző felfogásokat és személyesen is jó viszonyba jutottunk.

Így, ilyen előtanulmányok után, fogtam hozzá egy nagyobb lélegzetű esztétikai tanulmány megírásához, amely polemikus formában (ez talán lényegemből, lényemből fakadt, s így „nem adhatok mást” akkor sem, ha nem polemizálok) igyekezett választ találni egyes akkor korszerű, esztétikai kérdésekre, a magam számára is. A tanulmány címe szocioló-

giai volt: *Estetika prvog i poslednjeg gradjanskog društva* (Az első és utolsó polgári társadalom esztétikája), szerb nyelven írtam, mert az *Umetnost i kritika* című folyóirat szerkesztői, Zogović és Velibor Gligorić már előre lekötötték. Pancsovai nyugdíjas magányomban fogtam hozzá, Szabadkán folytattam, és körülbelül 50—60 nyomtatott oldalnyi lett. Mire Veliborék a közlendő anyag közé sorolták, bekövetkezett Belgrád bombázása, és megszűnt sok mindennel együtt az *Umetnost i kritika* is.

Különben ez a kézirat megmaradt jegyzeteim között: *Művészet és nép — népi művészet* alcím alatt. Három részre oszlott. Első és második része Oscar Wilde és Jászi Oszkár erkölcsi, művészeti, esztétikai írásait ismertette, esetleg bírálatát nyújtotta, bizonyos újabb esztétikai elgondolásokkal toldva meg a bírálatot; a harmadik rész viszont az első háború utáni „izmusok”, főleg az expresszionizmus esztétikáját vette bonckés alá, igyekezve kijelölni annak helyét a kor „szellemtörténetében”. Főleg Dienes László útját rajzolom itt meg az impresszionizmustól a teljes irracionálisra át az új realizmus felé. Hiszen ez volt akkor mindannyiunk útja. Ez volt a korszak útja: Wilde, majd az expresszionizmusnak a teljes irracionálisra haladó ösvénye — az új társadalomért harcolók számára — egy újabb „visszakanyarodás” az ésszerű, a racionális, reális valóság felé, amely azonban, némileg talán tartalomában, eszméiben is, de formában egész bizonyosan átmertett sok értéket (legalábbis igyekezett átmenteni) a szürrealizmustól a szürrealizmusig haladó ösvény vívmányaiából. Hiszen már maga Wilde is össze akarta házasítani a „rút valóságot” (a szép) „utópiával”, ha a maga idealisztikus módján is.

Annyit szeretnék ehhez még hozzáfűzni, hogy meglehet, Zogovićék, Gligorićék ezt a végkövetkeztetést a realizmus és az irracionális irányok vívmányainak összeházasítása irányában (az első adná a tartalmat, a másik a forma forradalmi vívmányait mentené át), abban az értelemben, hogy az újrealizmus nem térhet vissza az elavult formákhoz, de, egy nagy rostálás után, felhasználhatja és fel is kell, hogy használja az újabb fejlődés eredményeit, meglehet, mondom, hogy ezt Zogovićék nem is fogadhatták volna el, s így talán nem is szívesen közölték volna tanulmányomat Wilde-ről, Jászairól és Dienesről. Viszont hasonló, majdnem azonos volt a véleménye minderről Otto Bihalji-Merinek, a nolitós Pavle Bihalji öccsének, aki akkor Németországból Párizsba, majd Zürichbe emigrált tovább, és akivel már a táborban, 1941-ben fogunk összebarátkozni.

Különben már ebben az időben, a parasztirodalomról szóló cikkek írásával és megjelenésével párhuzamosan írt és közölt tanulmányomban (*Psihoanaliza i nadrealizam, Kultura, Zagreb, folytatásokban 1937/38*) szőnyegre hoztam, azaz inkább csak felvillantottam ezt az eszmét. Néhány szóban meg kell emlékezni erről az írásról is, valamint a *Híd*-ben megjelent egy-két akkori esztétikai írásomról: a Kisbéryről szóló *Tallózásról* (*Világkép, 1941. január*), a *Fogyatékosak iskolája* c. novellámról (*Híd, 1940.*) vagy egyes regény-, elbeszélés- és filmismertetésekről. Főleg az Újházi regényét ismertető írásomról (*Napokat eszik a kisdíák — a regény jellegzetes címe*). Ezek a kis írások körülbelül a két jelzett komolyabb tanulmányom eszmemenetét (*Pszichoanalízis és szürrealizmus, meg az Első és utolsó polgári társadalom esztétikája*) tárták, szűkszavúan, a magyar közönség, főleg a magyar írók elé.

Néhány szót már csak azért is mondanék ez írásokról, hogy bizonyítsam a tételt, hogy az elkötelezett író nem tisztára propagandista, s hogy nem a napi politika, de az eljövendő jobb kor humanus hirdetője. Így Újházi Istvánnak ezeket ajánlottam: „Nincs eszmei hatás, nincs eszmeátvitel — művészi hatás nélkül. Újházi állításainak nincs eszmei meggyőző ereje, éppen azért, mert nincs művészi meggyőző ereje. A művész csak művészi síkra helyezkedhet. Csak a művészi meglátás eszközeivel, a művészi közlés eszközeivel adhatja eszmei mondanivalóját is. A művész nem gondolkodik, de lát... nem elmélkedik, de megéli a való élet eseményeit és élményszerűen... jeleníti őket az olvasó elé, hogy az olvasó is megélje őket... Újházi nem a valódi, élő embert formázza, miközben gondolatai is támadnak, hanem saját elgondolásait próbálja az élő ember alakjába önteni. De ez az elgondolás sablonok között mozog. Az elgondolás leegyszerűsít. Jónak és rossznak tartja az embert... Pedig a való élet nem ismer sem ördögöket, sem angyalokat, csak — embereket...” — „A magyarázó művész nem művész, nem számíthat művészi hatásra, és éppen azért, mert tendenciát akart adni, nem ad sem tendenciát, sem művészetet...”

Szocialista realizmusnak neveztük akkor irányzatunkat, habár a szocialista realizmus pozitív és negatív hősöket látott csupán, és ebben átvette az egykori, régi romantika fehér-fekete, angyal-ördög sémáját, amivel tulajdonképpen megszűnt reálisan látni az életet! „-c -r”, azaz Lőrinc Péter ellenkezőleg az embert kívánja láttatni az íróval az angyalok és ördögök helyett, s így lehántaná a romantikát a reális művészi életlátásról.

A Tallózás hasonlóképpen próbálja közel hozni a művészet lényegét a jó szándékú, de tudatlan Kisbéryekhez. „...Nem arról van szó, hogy az író beleviszi írásaiba a tendenciát, hogy magyaráz, hozzáfűz, hogy ő maga mint író szólal meg... , mert ez csakugyan nem művészet... És mégis!... A művészet célja sohasem önmaga... hiszen a művész mindenkor az igazságot keresi, az igazságot szuggerálja közönségének, persze a művészi megélés és ábrázolás eszközeivel... A formát nem lehet a tartalomtól... elszigetelve tárgyalni. Nincs külön forma és nincs külön tartalom... az objektív külvilág már az író egyéni megélésén... tehetségén átszűrve ömlik formába, de... az író egyénisége... a ráható társadalom terméke... Annak dacára, hogy az író nem szólalt meg... az olvasó lelkében mégis ki fog alakulni bizonyos vélemény... bizonyos átlásfogalás...”

A *Fogyatékosok iskolájában* (1940.) tulajdonképpen ugyanazt mondtam, amit a *Pszichoanalízis és szürrealizmusban*. Ezeket írom a novella nyomor-szüllöttéről: „Más, mint a valóság (amit ez fest). Mást akar a valóságnál. Jobbat. Álmodat akar a valóság helyébe. Csak nem tudja: Valóságnak hiszi már az álmodat magát. A vágy a valóság képében jelenik meg előtte... Pedig előbb valósággá kell tenni!”

És szinte ugyanezt mondtam a tudomány nyelvén is a *Pszichoanalízis és szürrealizmus* (Kultúra, Zagreb, 1937/38) egy helyén: „A pszichoanalitikai betegség lelki harc (mint a társadalmi harc tükröződése): az álmodat, a vágy... összeütközése a valósággal... Az álmodatlerjedés, a vágy megvalósulása volna itt az egyedüli gyógymód. A pszichoanalízis mégis szublimálással gyógyít: megtévesztéssel, illúzióval... De a vágy így tovább él s a betegség is!... Az egyedüli gyógyszer... az álmodat teljesülése,

az illúzió megvalósulása... ezzel az álom megszűnne és meg is maradna együttal — a valóságban, a megvalósultságban... De a XX. század irodalma, nem ok nélkül, a teljesületlen álmok és a velük kapcsolatos szorongások irodalma...” Majd áttérve a hulló-bomló társadalom deklaszszáltjaira, ezt íróm: „Nem csupán az ideológiák dugják *struccos fejüket a misztikum homokjába*, de az ideológusok is, és teszi ezt elsősorban a hulló osztály jó része. A menekülés a valóság elől és a már (számukra) értelmetlenné váló *társadalmi feladat elől*... jellemvonása azoknak is, akik elvesztették hitüket, iránytűjüket... A pszichoanalízis e *hajótörötteknek riportregénye*, és Freud felfedezte ezt a szorongó, bomló-bomlott lelket. De ez kevés! A beteg én-tudat helyére egészséges *társadalmi öntudatot* kell tenni. A ‚szublimálásnak’ *társadalmi irányt* adhatunk és adjunk is!”

„A szürrealisták elismerik, hogy a *társadalmi valóság* kényszeríti rá az egyéni lélekre a szublimálás... mechanizmusait, s hogy ez valami melléksíkon, az *életpótlék* síkján jelenik meg... Ez az oka annak, hogy sok művész irracionális módon alkot — a közlés elemi erejű kényszerének hatása alatt... más síkon... szublimálva... De ez nem elégséges. Ezt az irracionális alkotásmódot párosítani kell a racionális móddal, szintézisbe futtatva a kettőt, ahogy ez sokaknál történik is. Az irracionális teremti, a racionális adja az egyidejű belső kritikust, belső cenzort! Az egyéni lázadás haladóvá válik, ha együtt halad a *kollektív* törekvésekkel. Az alkotás fázisai: a (rút) valóság — (szép) álom — (szép) valóság! Itt a szép álom a művész lelkében támad először életre — a rút valóság láttán —, de csak akkor válik ez feleslegessé, ha az objektív *életben* is megvalósul!”

Persze, sokan nem a (rút) valóságból indulnak ki, hogy a (szép) álmon át a (szép) valóságba fussanak be, hanem *illúzió megvalósítás* helyett *illúziókat* teremtenek. A szürrealisták igyekeznek megszüntetni (régi rút) magukat, hogy (új szép) illúziókat teremtve, önmagukat (és vajon vele a világot is?) újjáteremtsék az *illúzió megvalósítása* útján. Én magam — úgy éreztem: csak a *világ megváltoztatása, újjáteremtése* teremtheti új-já az *egyént* is, jómagamat is!

Ez volt a lőrinci esztétika a *Híd*ban és másutt is, egyebütt is — a *Híd* idején!

mihai avramescu *irodalmi műve*

RADU FLORA

Az a vélemény honosodott meg nálunk és másutt is, hogy a szó igazi értelmében vett irodalmi művet csak nagy, európai vagy világszintű irodalmakban lehet találni. Ez a — véleményünk szerint előítélet — oda vezetett, hogy szerényebb művek is sikert arattak, ha híres író nevéhez fűződtek. A festőóriás Pablo Picassóról szóló anekdota jut erről eszembe: a művészt arról faggatták, hogy mennyi pénzt ér egy vázlatrajza; ő azt válaszolta, hogy ebben a formában teljesen értéktelen, de amint aláírásával is ellátja, a művészi alkotás értéke több ezer dollár lesz. Ugyanezen művész nevéhez fűződő másik anekdota szerint lopás elleni védekezésül a képeket csak akkor látta el aláírásával, amikor ezeket már eladta. Ez az előítélet abból a nagy igazságból fakad, hogy — amint a valóságban annak lennie is kellene — nagy művész nem alkothat alacsony színvonalú műveket. És mégis, az igazságos kritika számtalan példával bizonyította ennek ellenkezőjét.

Más jelenség is következik e viszonyulásból: az úgynevezett kis irodalmak (ha a valóságban tényleg léteznének) csaknem kizárólag a „nagy” irodalmak felé való fordulása, ha fordításról van szó. Élő példa erre — főleg a háború előtti időszakban, valamint az azt megelőző években — két szomszédos, baráti nép irodalma, például a román és jugoszláv népek irodalma, amelyek csak felületesen és kivonatossan ismerik egymást. Képletesen és találóan mondva az ujjainkon számolhatnánk meg, hogy egyik vagy másik nyelvre hány szépirodalmi művet fordítottak le. Másrészt, ha elkészítenénk az oroszról szerbhorvát nyelvre, illetve például a franciáról román nyelvre lefordított művek névsorát, a számok még többet mondanának. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy korunkban ezek a jelenségek gyors ütemben jó irányba kezdenek fejlődni. Egyre több sikon javulnak az állapotok; szemtanúi lehetünk annak, hogy egyre több irodalmi díjat, köztük a legmagasabbat, a Nobel-díjat is, olyan népek irodalmának képviselői is elnyerik, amelyek földrajzilag nem képeznek hatalmas egységet, nem dicsekedhetnek demográfiai értelemben vett óriási számokkal. (J. W. Jensen — Dánia, G. Mistral — Chile, P.

Lagerkvist — Svédország, K. Laxness — Izland, I. Andrić — Jugoszlávia stb.).

Alapjában véve — hogy továbbra is az irodalomelmélet síkján maradjunk — az irodalmi jelenség rendkívül összetett, ennek keretén belül a művészi feszültség ábrája roppant változatos. Sok igazság van az úgynevezett részlet-elméletben (vagy talán jobban megfelel az antologikus jelző), amely szerint még a legnagyobb szerzők művei között is léteznek sikerültebb és sikertelenebb alkotások és ezek keretén belül pedig művészeti, irodalmi szempontból többé-kevésbé körvonalazott részletek. Kétségtelen, hogy a szerző tehetsége az, amely meghatározza e részletek gyakoriságát az egyes írók alkotásaiban. Elsősorban a terjedelmesebb irodalmak mutatnak erre példát, amelyen keresztül a modell-irodalom csodálóit szolgálják (amennyiben van szerepük a művészi alkotások világában — és tulajdonképpen van szerepük).

Végül is az irodalmi jelenség azonos — ma már legtárgyilagosabb szempontjaink vannak ennek megítélésére — a világ bármely pontján, tárgyasulása függetlenül érvényesül az adott vagy helyesebben mondva, az általunk meghatározott körülményektől.

Mindez nem magyarázkodás mondanivalónkat illetően. Annál kevésbé, mert nincs erre szükségünk, nem olyan dologról beszélünk, amely külön alátámasztást igényelne. De végre számoljuk fel az előítéleteket, nevezetesen azt, hogy a kisebb irodalmi csoportosulásokban az irodalmi jelenség szigorú arányban áll a mennyiségi tényezővel. Mihai Avramescu egy fiatal irodalom képviselője és, volens-nolens, kis irodalomé.

Mindazonáltal tisztázzuk a viszonyokat. Mihai Avramescu Vajdaság román íróinak szűk köréből származik, de mint a Jugoszláv Írószövetség tagja tulajdonképpen a jugoszláv népek irodalmához tartozik. Nemcsak tematikai szempontból. A jugoszláv népek irodalmának vajudásai és átalakulásai, az útkeresések, a kifejezési módok keresése — a felszabadulás utáni módon értelmezett realizmustól az újabb, tárgyilagosabb, lazább, az irodalmi lényeg kifejezőbb formák felfedezéséig — visszhangra találtak azon írók körében is, akiknek sorai közt van Mihai Avramescu.

A jugoszláv népek felszabadító harca és az alkotási törekvések robbanásszerű lökést adtak a román nyelvű irodalmi mozgalom megindulásának nálunk, az itt gyökerező, új, emberi, társadalmi és művészi szempontok mellett. Az egyéni és társadalmi személyiség kifejezésének, megnyilvánulásának lehetőségei az irodalomban is eredményes visszhangra találtak.

E mozgalom első csírája a Lumina (Világosság) elnevezésű irodalmi kör megalakulása volt (1946 augusztusában), azután pedig már a következő esztendő első hónapjában az azonos nevű folyóirat megjelenése (az irodalmi kör Coșteion alakult meg, a folyóirat Versecen 1947 januárjában a Libertatea [Szabadság] könyvkiadó mellett; 1963-ban, amikor ennek székhelye Pancsovára költözik, a folyóirat is követi). Ezt megelőzően egy évvel (1946 áprilisában) megjelent a Libertatea hetilap irodalmi melléklete „Libertatea literară” (Irodalmi szabadság) és „Supliment literar și artistic” (Irodalmi és művészeti melléklet) címek alatt; a Libertatea oldalaiban már előbb is, az első számtól kezdve (1945. május) jelentek meg irodalmi jellegű írások.

Tehát lényegében művészeti és forradalmi jelenség, előzmények nélküli irodalmi lendület, paradoxálisan kifejezve, szülők és ősök nélküli újszülött. E nyomtatott román szavak eddig ismeretlen tartalmat és minőséget hordoztak, Coresi és az elmúlt századok adománylevelei ősi nyelvezetű szókincsének jelentéstani része új értelmet nyert, élesebbet és érthetőbbet.

E körülmények között jelentek meg Mihai Avramescu első írásai a „Libertatea literară” hasábjain. Az irodalmi tűzkeresztségen már előbb átesett, még a háború előtti időszakban a temesvári *Lucafăr* (Esthajnalcsillag) című lapban. A még ebből az időből származó *Plugarul* (A szántóvető ember) című versében a költőt társadalmi jellegű problémák foglalkoztatják, a földművesről alkotott képe messze áll a hivatalos szemlélettől (még érezni bizonyos mértékig a gogai hangot és légkört):

Cserzett, napbarnított mellel,
bronzba öntve,
tanú
a jövő számára —
ki nem ismerte a boldogságot...

Később a *Lumina*, majd a gyermeklap szerkesztőjeként és újságíróiá-ként figyelemre méltó gazdag és változatos tevékenysége. Költő — beleértve a legkisebbek számára írt verseit is —, dramaturg és a legváltozatosabb formákkal élő prózaíró: karcolatai (általában humorosak), azután terjedelmesebb prózai kísérletei, amelyeket a *Tinerețe frântă* (Letört ágak) és a *Mesajul* (Ezüstherceg) című regényekben használt fel, verseskötetei gazdagítják irodalmunkat; oktató-nevelő jellegű, az általános kultúrával és az esszéirodalommal kapcsolatos írásai az adott környezet irodalmi és kulturális jelenéről adnak képet. A jugoszláviai, vajdasági, sőt romániai folyóiratokkal való gyümölcsöző együttműködése művészeti-irodalmi rezdüléseinek hosszú sorát egészítik ki.

A korszakot, amelyben Avramescu feltűnt az irodalom egén, a forradalom, ennek friss ihletettségu, humánus és harcoss felhívásai és jelszavai jellemzik. Tulajdonképpen megkezdődött az ország újjáépítése, amelyet társadalmi-politikai átalakulások követtek; ez a harc jelen volt mindenütt egyaránt, sokakat megihletett.

Avramescúnak és e nemzedék más képviselőinek érdeme, hogy a nyers valóságból sajátos, jellemző mozzanatokot szűrtek le, különálló román mikrokozmoszt, és beépítették az idő és tér dinamikájába. Ami a költőt illeti, maradandó sajátja kifejezésmódja, eredeti lingvisztikai-stilisztikai köntöse.

Eme általános környezet ismerete nélkül lényegében nehéz megérteni az író irodalmi munkásságát.

Az új idők nyújtotta sokrétu tematika gazdagsága és változatosága nemcsak felkínálkozik a költőnek, hanem hatalmába is keríti. Némely esetben e tematika egyszerűbb módon is kifejezésre juthatna. Az öröm hullámai elborították a bánati síkságot:

Nevet, nevet az ekevas,
a bőség acéla,
nevet az eketaliga és a szekér,
a juhakol, de még önfelédtebben — a határ.
(Öröm)

Az árözönben nemcsak a közeli tárgyak szemlélési módja változik meg, hanem az égitesteké is, beleértve a holdat is, amelyet — habár banálisnak tűnik — kapcsolatba hozza a földreformmal;

Távoli, fényes mező
s a rög felett
világló hold,
az emberek között igazságosan
szétosztottak,
új életet ragyogsz be,
egy-egy sugarad most valamennyiünk
testvére.

(A mező szélén)

A felszántott mezsgyéjű, egyesített földeket nagy lányokhoz hasonlítja:

...mezsgye és
karó nélkül
a földek, akárha eladó lányok.

(A mező szélén)

Költészetében az akkori idők legaktuálisabb, didaktikai elemekkel áthatott témái is megjelennek: az írástudatlanság felszámolása (*Rävaş*) (Levél) és a villamosítás (*Electricitate în sat la mine*) (Villamosítják falunkat) stb., amelyek számára nemcsak a megfelelő környezetet találja meg, hanem a művészi kifejezés érzékeny anyagába belevéselt költői koordinátákat is.

Természetes, hogy e lelki gazdagság és bőség jellemezte atmoszférában a költő nem feledkezik meg a közeli és távoli múlt eseményeiről: a költő első kötetének (*In zori*) (Hajnalban) két versciklusa e témához fűződik (*Zori negre* Sötét hajnalok — a múlt, és *Zori infocate* Forró hajnalok — az ellene kivont szablya). Ezek ihletforrásként felfrissülést hoznak költészetébe.

A költők kedvenc témája azonban munkásságának kezdetétől fogva a földműves ember marad. A parasztfiú, őseire való tekintettel, rokonszenvet érez a falusi ember iránt. Ez a téma különböző formákban jelenik meg.

A származás:

Nagyapámék,
ükapámék az ősökkel,
ti, kiket mind-mind
kerékbe törtek...

(Emlék)

A lenézettség és büszkeség:

Amikor felém azt kiáltottátok: oláh és tolvaj,
kacagtam,
és mintha hallani véltem volna,
Pătru pástor kunyhójában
mint fújja sípját,
és mintha látni véltem volna, udvarunkba
alászáll a nap,
gyümölcsrel a kezében.

(Dal a börtönből)

A kizsákmányolás:

Nincstelen szegény,
ki túrod a földet,
te adsz kenyeret hatalmasoknak,
s ők megaláznak, mint egy kutyát!
(A földműves)

Az új élet öröme:

Pătru David földműves,
megedzettek a gondok,
viharak és szelek,
örömében egyszerre sír és nevet,
amikor látja, hogy a tarlón
repül,
és egyazon időben
négy barázdát
szánt az eke.

(Pătru David)

Ugyancsak a falu életét ismerhetjük meg a *Tinerețe frîntă* (Letört ágak) című regényben is: a második világháború előtti életet, a vagyont-hajhász bánáti parasztot, a gazdagok dölyfösségét, a szegények lázadását mutatja be. Mindezt azonban sajátos szemszögből nézve, a kiskorúak házasságán keresztül, ennek az emberek életére és tudatára gyakorolt hatásával együtt.

Első benyomásunk az lehet, hogy irányregénnyel van dolgunk, amelyben a központi kérdés — az író koncepciója — leplezetlenül jelenik meg, és ehhez ő túlzott állhatatossággal ragaszkodik. Alapjában véve a kiskorúak házassága a fiatalok anyagi szempontok szerinti érdektársításának másodlagos jelenségeként szerepel. Szinte szimbolikus értéket nyer.

A *Tinerețe frîntă* című regényben az író egész társadalmat, életmódokat ostromoz és ítél el mélységesen. Mindehhez a humort és a szatírárt is felhasználja — ez külön említésre méltó érdeme. Maga a realista ábrázolásmód, a dolgok kegyetlen, nyers valósága beszédes vádirat. Az író nem simítgatja, szépítgeti a dolgokat — és ez önmagában vádemelés. Ad absurdum megállapíthatjuk, hogy a megírt dolgok realizmusa önmagában a regény egyik legjelentősebb tendenciája.

Így a költő és író Avramescu sokirányú törekvései — amelyek soha nem egyszerűsödnek szimpla tételekké — tartalomban gazdag üzenetként hatnak; ez műveit külön kiemelő tényező.

Mihai Avramescu 1914-ben született paraszti családból a Temesvár melletti Felnac helységben. Elemi iskoláit szülőfalujában, a tanítóképzőt Aradon végzi el. Jugoszláviába 1934-ben jön mint szerződéses tanító, általmközi szerződés eredményeképpen létrejött román tannyelvű iskolákba. Tanítói pályafutását a mai Zrenjanin melletti Ęcska helységben kezdte, majd később, néhány év múlva Petrovasíla (Vladimirovac) faluba helyezték, Alibunar mellé. Itt élt a háború végéig, ahol oktatói-művelői de elsősorban zenei téren kifejtett tevékenységével tűnt ki a falu kulturális életében. Időközben egyes romániai folyóiratok, valamint a *Nădejdea* (Remény) című újság munkatársává vált. A *Nădejdea* Versecen jelent meg román nyelven (ugyanezen újság naptáraiban is közölt irodalmi jellegű írásokat).

Avramescu teljes írói tevékenységének kibontakozására, valamint képességeinek bizonyítására a felszabadulás után került sor az 1946-os évvel kezdődően, amikor az egy évvel előbb megindult *Libertatea* újságnál nyert alkalmazást Versecen. Egy évvel később a „*Bucuria pionierilor*” (Pionírok öröme) című gyermeklap szerkesztője, 1948-ban pedig a *Lumina* című folyóiratnak is szerkesztője lesz (kivéve az 1950-es évet) 1955-ig, azután pedig 1967-ig e folyóirat állandó szerkesztő bizottsági tagja; 1956-tól kezdődően gyermeklapot szerkeszt, amely most címet változtatva jelenik meg: „*Bucuria copiilor*” (Gyermekek öröme). Az elkövetkező időkben a könyvkiadó szerkesztőjeként dolgozik.

Mindezek mellett Avramescu sokrétű, gyümölcsöző tevékenységet fejt ki. Lelkes újságíró és közíró, a kiadó kereskedelmi osztályának igazgatója, különböző községi és vidéki bizottságok tagja stb. Legjelentősebb tisztségét a Teatrul popular român din Vîrșeț (Verseci román népszínház) igazgatójaként tölti be (1952 és 1956 között). A *Libertatea* könyvkiadó számára *Calendarile popurului* (A nép naptárai) címmel sorozatot szerkeszt gazdag irodalmi és kulturális anyaggal, valamint más kiadványokkal. A Societate de limba romăna din P. S. A. Voivodina (Vajdasági román nyelvűvelő társaság) mellett működő Activul literar (Irodalmi csoport) vezetője volt. Hosszú lenne felsorolni mindazon tevékenységeket, amelyeket vezetett vagy amelyekben részt vett Mihai Avramescu a felszabadulás utáni években.

A vajdasági román sajtó: a *Libertatea*, *Lumina*, *Bucuria copiilor*, *Femeia nouă* (A mai nő) mellett írásait közölte: a *Dnevník*, a *Letopis Matice srpske*, a *Híd* (Újvidéken), a *Rukovet* (Szabadkán), a *Novi Život* (Petrőcön), a *Književne novine*, a *Zadruqa*, a *Mladost* (Belgrádban) stb. A Románia Sz. K.-ban kiadott lapok közül a *Scînteia* (Szikra), a *Gazeta literară* (Irodalmi újság), a *Scrisul bănățean* (Bánáti írás), a *Familia* (Család) és a háború előtti *Lucaefărul* közölték írásait. Műveiből szerbhorvát nyelven kívül magyar és szlovák nyelvre is fordítottak.

Avramescu művei körülbelül tíz kötetet ölelnek fel: *In zori* költemények, Editura Uniunii culturale romăne (Román kulturális szövetség Könyvkiadója), Versec, 1947; *Aprindeți moara* (Gyújtások fel a malmot), színmű 3 felvonásban, Editura Uniunii culturale romăne, Versec, 1948; *Drum spre adevăr* (Út az igazság felé), költemények, Editura Frăție și

unitate (Testvériség-Egység Könyvkiadó), Versec, 1950; *Tinerețe frântă*, regény, szerbhorvát nyelvre fordította K. Avramesku és S. Petrović, Matica srpska, Újvidék, 1955; (Mihai Condali együttműködésével) *Cărăruia vîntului* (A szél keskeny ösvénye), népek feldolgozott meséi, Editura Libertatea (Szabadság Könyvkiadó), Versec, 1959; *Treptele singurătății* (A magány lépcsői), versek, Editura Libertatea, Pancsova, 1970; *Mesajul* (Ezüstherceg), regény, Editura Libertatea, Pancsova, 1971; *Stupne samoty*, szlovák nyelvű fordítása, P. Rozkoš, Obzor fordítása, Újvidék, 1971; *Letört ágak, Ezüsterceg*, regények, Magyar nyelvre fordította M. P. Pongrácz, Fórum, Újvidék, 1972; *Stepenice osame*, szerbhorvát nyelvre fordította S. Vesnić, Matica srpska, Újvidék, 1972; *Cortul inserării* (Az est sátra), Editura Libertatea, Pancsova, 1973. Utolsó verseskötete most várja megjelenését.

A *Dacia felix* című színműve a *Lumina* című folyóiratban jelent meg (1952). Mindemellett az oktató-nevelő munkával kapcsolatos könyveket is adott ki (némelyeket megfelelő pályázatok alkalmával díjazták is). Kétkötetnyi fordítása is napvilágot látott: *Animale zglobii, păsărele și copii* (Csintalan állatok, madarak és gyermekek) Jovan Jovanović-Zmajtól (1953) és *Eroi din adîncuri* (A mélységek hősei) Mira Alečkovićtól (1960). Egész sor versfordítással járul hozzá az *Antologia poeziei iugoslave contemporanéhoz* (Kortárs jugoszláv költészeti antológia) (1964).

Kötetben ki nem adott, de újságokban, folyóiratokban gyakran közölt írásai közül időszerű témájú, humoros karcolatai igazán említésre méltók. Sajnálkozva kell megállapítanunk, hogy az író nem foglalkozott többet ezzel az irodalmi kifejezési móddal. Ilyen jellegű megjelent írásait összegyűjthetnék és kötetben is megjelentethetnék.

Mihai Avramescu művészi egyénisége — eltekintve az esetleges alkalmi, a közművelődést szolgáló írásaitól (amelyek kétségkívül nagy jelentőségűek voltak az adott társadalmi-politikai körülmények között, a megfelelő pillanatban és helyzetben; ezek külön tanulmányozás tárgyát képezhetnék); valamint oktató-nevelő-jellegű írásaitól (amelyek szintén a jövő szakembereinek érdeklődésére tarthatnak számot) — három formában jut kifejezésre: vers, próza és színmű, az utóbbi időben azonban mindinkább a vers kerül előtérbe. Természetes, hogy — habár e három irodalmi kifejezési műfaj első látásra elszigeteltnek tűnik egymástól — mégis úgyszólván hármassá egyesítést alkot. A művészet e három arculatában maga a művész jut kifejezésre. Azt mondhatjuk, inkább a legmegfelelőbb kifejezési mód kereséséről van szó, mintsem egyik vagy másik műfajjal szembeni gyengeségről. A művészi kifejezés összetett volta ilyen hozzáállást követel meg. Ha pedig a vers is szerephez jut, varázsa még inkább szembetűnik.

Avramescu tehetségének alapvető jellemzője a vers és ennek hihetetlen finomságú árnyalása. Nemcsak stílusa, irodalmi temperamentuma is ízig-vérig költői. Ez nagymértékben megnyilvánul prózai műveiben is, úgy a *Tinerețe frîntă*-ban, mint a *Mesajul*-ban, semmivel sem károsítva az epikát és az elbeszélést.

Avramescu költészetének első szakaszát illetően inkább a módszerre lehetne megjegyzést tenni, mint a tartalomra: ennek deklaratív jellegére. Ez az elkötelezett irodalommal kapcsolatos álláspontjával magyarázható,

amely mellett a felszabadulás után állást foglalt. Költészetének értékeihez azonban nem fér kétség, és hisszük, hogy ez a leglényegesebb, alapjában véve egyedül lényeges dolog.

A költő csodálatát fejezi ki a tenger iránt:

Leng a levél
észrevétlen,
csöndes hajnal alá-
száll a tengerbe.

(Vakáció)

Amikor deklaratizmusa igen kihangsúlyozottá válik, amikor nyugtalanító problémák kínozzák — mint például az *Udarnicul* (Rohammunkás) című versében — a költő az illető helyzetre alkalmazott képszerű játékkal állítja vissza az egyensúlyt:

Hangja,
mint az igazság nyílveesszői,
szétzúzzák,
megsemmisítik,
ha kell,
az egek egét is.

Habár a költő a „mindenki számára érthetően írni” követelményt állította fel magával szemben és ettől nem is tér el, mértékkel él e művészeti törekvéssel, intelligens módon felismerve ennek reális művészeti határát. Más szóval, nem válik dagályossá, fellengőssé, és óvakodik a síkos, könnyen járható úttól, a terjengősségtől.

Petru Albu Macrea antifasiszta harcos portréját nagy szavak nélkül, nem recitatív, de költői elemekkel körvonalazza:

Emléke újjászületik,
közöttünk él,
mosolyog
az alkonyat csöndjében,
a széles mezőn,
énekeinkben,
az őszi
szélben,
gyárakban.

(Petru Albu Macreára emlékezve)

A hamis idealizálás ellen a költői anyag realista elemeit is felsorakoztatja. Ez már egyféle sui generis antivers.

E realista jelleg lépten-nyomon előtűnik:

Mellemnek szegeztétek a gyilkot,
de csak mosolyogtam —
mert szentül hittem, nincs igazatok...

(Dal a börtönből)

Falunkra, a dombok közt,
nagyapáink, ükapáink idejében mélységes sötétség borult,
és megannyi mécses
és petróleumlámpa...

(Villamosítják falunkat)

A költői realizmus veszélye úgymond kisebb, ha ezt a valósághoz hű költői elemek ellensúlyozzák. Élő példa erre, mint már láttuk, Mihai Avramescu munkássága.

Végül pedig a deklarativizmussal és patetizmussal szembeni ellenállása, természetesen művészi jellegű ellenállása, esztétikai verstani jellegű: maga a versek felépítése. Hány meg hány költőt csalogattak és csaltak törbe a szavak, amelyek helye Eminescu szerint csak a versszak végén lehet. Ez a klasszikus verseléssel való szándékos vagy csak intuitív dacolás az avramescu-i versnek a szó tágabb értelmében vett modern kifejező eleme, újabb síkon:

Mit akartok
ökölbe szorult kezekkel,
s a városban,
a falvakban
zengő
vassal,
kővel,
acéllal,
tervekkel,
szimfóniával...

(Naptár)

A rímek setlegesen jelennek meg, mint az előző sorok véletlen visszhangja és semmiképpen sem úgy, mint a költő kitartó, állhatatos munkájának eredménye.

Versírói tevékenységének második szakaszában mind kitartóbban dolgozott, csaknem a költészet megszállottjává lett. Avramescu versei forma szempontjából fejlődtek, modernné váltak, megszabadultak a szigorú verstani korlátoktól. Kétségtelen, hogy az eszmei tartalom felszabadul, nem kell többé kívülről jövő, előre gyártott, társadalmi vagy más klisékre méretezni, mindinkább gondolati rendszerré alakul át, egyféle személyes filozófiává. A széles körű viták és következtetések belső monológgá fejlődnek. E befelé fordulás kevésbé vonzó, amikor az emberi öröklét problémáján, a költő életének múlásán való rágódás stb. képezi alapját. Mindez nem általánosító erejű, és az olvasó nem tud azonosulni a költő gondolatvilágával. A szubjektív látásmód mindinkább kiszorítja a lehetséges objektívet.

Avramescu költői munkásságának második szakaszában, amelyet két verskötet foglal össze: a *Treptele singurărații* (megjelent szerbhorvát és szlovák nyelven is) és a *Cortul inserării*, gyakran próbálkozik klasszikus sablonokkal, egyes verstani képletekkel, amelyek gyakran csak a rím használatára egyszerűsödnek, és teljesen mellőzik a ritmust (kivételesen természetesen a belső mondatritmus):

De a széttépett fátyolon túl
észre sem veszitek a köveket, s a négyzeteket,
mert a szent és legyőzhetetlen tűz
az örökkévalóságba lövelli lángját.

(A mértanról)

Avramescu eme újabb költői törekvése, amely a külső, formai szempontból is maradandó vers alkotási vágyából fakadt, utolsó kötetében, a *Cortul inserării*-ben érezteti legerősebben hatását:

A setét vörös szalaga
röptében megkövesedett lobogó lánggal,
végeláthatatlan mélységet letakarván
varázslatosan bevonja az izzó idő mutatóit.

(Amikor a titok)

Avramescu utolsó két verseskötete a költő és általában román nyelvű irodalmunk irodalmi érettségéről tesz tanúbizonyságot, úgy a kifejezést, mint a gondolati alapot illetően. A költő mégis immunis bizonyos irodalmi hatásokkal szemben. Így a *Treptele singurătății* belső kivetítés, egy meghatározott életkor tipikus világszemlélete, nyilvánvalóan észrevehető Geo Dumitrescu ismert „körigényének” hatása. A kötet első verse, a *Despre geometrie* című programvers ezt leplezetlenül el is árulja:

Hogy miért éppen a kör?
Azt beszélük, a tökéletesség jelképe...

(A mértanról)

A geometrikus látásmód kiegyensúlyozásképpen a költő gondolatvilága az elmélkedés felé fordul, ez néha magyarázó, sőt közönségesnek is tűnik:

Ne engedjétek, hogy
az elillanó
remény elnémítson titeket,
mert a remény
várat épít,
akárcsak hú testvére,
a reménytelenség,
elégedetlenségeitek köreiből.

(Az igazi út)

Mindez gyakran elvont általánosításhoz, teoretizáláshoz vezet. Máskor gyermekkori emlékeihez tér vissza, de ez ritkán és esetlegesen fordul elő:

Ha olykor-olykor
eszembe jut a szülői ház, a régi folyópart,
magával ragad, mint egy látomás,
mint a vágy, mely utakra vezérel.

(Valahova el)

A legutóbbi, a *Cortul inserării* című kötetében a költő gyakran foglalkozik önmagával, bátortalanság, komor látomások jellemezte állapotában:

Lejárt a győzelmek kora.
Lejárt a vereségek kora.
Lejárt a törekvések kora.
A holtak könnyei
megfertőzték reményeink.
(Amikor a remények)

Máskor e komor, nyomasztó hang komoly arányokat ölt, ellenszenvesé válik:

Ó, már késő,
a túlrejt gyümölcs, mely
sorsunk holt ágain termett,
eltorlaszolta útját
korodnak,
ösvényeidnek.
(Az est sátrai)

Más alkalommal az egész könnyed hangvétellivé változik, egyszerű, áttetsző mesévé:

A gyermekek, kik játszadozás közben
keresztülfutnak a parkon, karikával,
kilépve a körből,
mintha más világba érkeznének,
hogy ismét visszataláljanak
ebbe a világba...
(Körök)

Mindezek ellenére utolsó két kötete jelzi, hogy a költő magas csúcsokra jutott fel.

A költő két színműve, *Aprindeți moara* (ez a cím a szó szoros értelmében dinamikus forradalmi szándékozott lenni, valójában azonban alkalmatlan, mert a kérdéses malmot fel kellett volna szándékosan gyújtani, de közérdekből nem került erre sor) és a *Dacia felix*, hisszük, hogy inkább csak politikai-pragmatikai célból készült próbálkozás.

Egyszerű szerkezet, mondhatnánk egyenes jellemekkel, egész emberekkel, akik előre ismerik életútjukat, és ezt a lét problémái nem keresztetik — ez jellemzi e színműveket, főleg az elsőt; mindkettő ugyanolyan okok miatt pragmatikus, és habár előadták őket, a nézők tudatában nem hagytak mély nyomot. A fekete-fehér alapon megrajzolt hősök és helyzetek semmi esetre sem képesek művészeti szempontból mély hatást gyakorolni ránk. Annál is inkább, mert az így elképzelt és megírt szöveg nem nyújt lehetőséget olyan széles skálájú kiegészítésre, mint például a vers.

E művek kísérleti jellege abból is kitűnik, hogy két különböző úton haladnak, majdnem egyetlen közös vonás nélkül: az első forradalmi eseményt idéz, a felszabadulás idején játszódik le egyik bánati faluban, népi formája egyetlen pozitív vonása (a színpadi gyakorlottság mellett, amely egyáltalán nem idegen az író számára); a másik színdarab pszichológiai jellegű, adott sajátos helyzetből indul ki. Az első színdarab, az *Aprindeți moara* még kielégít bizonyos minimális színpadi-rendezői követelményeket, a második szemmel láthatóan meghaladja az író törekvéseit, legalábbis azokat, amelyeket célul tűzött ki. A *Dacia felix* az a mű, amely mint olvasmány megfelelhet, de sajnos a színpadi követelményeknek nem tesz eleget.

Az a tény, hogy az író lemondott a további színpadi próbálkozásokról, önbírálatra utal.

Nem ugyanez a helyzet Mihai Avramescu prózájával. Sajátos stilisztikai kifejező képessége mellett nagyszerű mesélő, művészi kifejezőmódjával lelkesíteni képes az olvasót, sőt meg is tudja nyerni tételei számára.

Avramescu két regényét, a *Tinerețe frîntă*t és a *Mesajult* két évtized alatt írta meg, ezek két módszert, két irodalmi kísérletet példáznak. Az első kezdettől fogva egyszerű, határozott irányvonalat követ, nevelő hatású, nyílt, a másik ettől különböző, költői kifejezésekkel árnyalt, intellektualizált. A téma faluról városra való áthelyezése új formája az ellentétek, a sikok felcserélésének. Az első regényt elsősorban az egyszerű, lényeges elemekre redukált cselekmény uralja, a másodikat a lélektani kutatás, az intellektualizált élet jellegzetességei. A kettő közötti különbség stilisztikai kifejezőmódban és a szókészletben is kitűnik: a *Tinerețe frîntă*ban rövid, meg-megszakadó mondatokat, ismétlődő motívumokat használ — a Zaharia Stancu *Desculț* című regényében fellelhetőkhöz hasonlóan — könnyen áttekinthető dialógusokkal, tájnyelvi elemekkel díszítve, színezve, a *Mesajul*ban komoly intellektuális nyelvi és a megfelelő bonyolult kifejezésekkel kapcsolatos vizsgálatokat végez. Az első regényben a cselekmény egyhangúvá válik az előre kijelentett és ismert tételekkel, mindent előre megold, és ez rontja az olvasmány varázsát, a *Mesajul*ban mintha magával ragadó filmet néznénk. Lebilincselő olvasmány, amely a soron következő részletről lépésről lépésre fedi fel a fátylat, mindig csak annyira, amennyire előrehaladtunk a cselekményben, ezzel újra és újra tökéletes rendet teremtve.

Említettem, hogy mindkét regényben jelentős költői elemek tűnnek fel, és komoly építőköveivé válnak. E két mini-regény arányaiból látható, hogy Avramescúnak nincs érzéke az összetett, nehézkes, nagyszabású cselekmények leírásához. A történetet röviden, csak főbb jellemző vonásaival, néhány vonallal vázolja fel. Mondhatnánk, vázlatot készít az eljövendő regényeihez. Ezért a *Mesajul* nem is regénynek, inkább amolyan előfutárnak tűnik. Terjedelmes novellához hasonlít. Avramescu nem bonyolítja a cselekményt, csak vázolja, körvonalazza. Az, ami a *Mesajul*ban magával ragad, nem a ködös cselekmény, hanem az elbeszélés módja, a lazán összefűzött részletek, amelyek a teljesség benyomását keltik.

Így a *Mesajult* modern, időszerű, magával ragadó történetként fogadjuk el, nálunk született újabb elbeszélőformaként. Annál is inkább,

mert a szerző modern pszichológiai és parapszichológiai eszközöket használ, és mindezt megfelelő irodalmi formában, kiváló kifejezőképességgel írja meg.

Utószóként, e sokarcú irodalmi egyéniségről mondtak kiegészítésként még egy tényezőre felhívnanék a figyelmet: a nyelvre, arra, hogyan fonódik össze sikeresen műveiben a nyelvjárás az irodalmi nyelvvel. Ez különben minden írónál fellelhető, még a legjobbknál is (Creangă, Slavici stb.), akik vidékről származva bármennyire is törekednének, nem tagadhatnák meg e sajátosságukat. A probléma éppen a tájnyelvnek az irodalmi nyelv lexikális elemeivel való egyensúlyba hozatala, közelebről a legsajátosabb, legkifejezőbb nyelvi elemek kiszűrése és egyesek beillesztése az irodalmi nyelv szókincsébe. Ion Popovici Bănăţeanu nem éppen eredmény nélküli kísérlete itt sikerrel újjáéled. Természetes, hogy ez elsősorban a prózára és nem a versírásra vonatkozik (nem mintha a bánáti dialektus nem tartalmazna ízig-vérig költői kifejezéseket is).

A tájjelleg színei költészetének nem kölcsönöznek megkülönböztető vonásokat, de az elbeszélésnél, a konkrét tárgyak és helyzetek ábrázolásánál jelentős szerepük van.

A szerző egész sor olyan szószerkezetet, szólásmódot is használ, amelyek sajátosan bánáti jellegűek és egyes lingvisztikai-stilisztikai formákban rendkívüli stílusértékekkel bírnak.

Mindez Mihai Avramescút a tér és idő összes szigorú követelményei mellett is értékes írónak tünteti fel, aki képes arra, hogy figyelmünket lekösse, bebizonyítva azt, amire előbb is rámutattunk: az irodalmi, művészeti megnyilvánulás általában egységes, és a felállított mércéknek a „nagy” és „kis” irodalmak előítéletétől menteseknek kell lenniök. Csak nagyobb, illetve szerényebb tehetségek léteznek és kiválóbb, illetve gyengébb művek.

Koliger Margit fordítása

mai próza

*néma harangok**

MIHAI AVRAMESCU

Traian Pod most aztán elégedett volt önmagával. Fia szemrevaló, dolgos kezű asszonyt hozott a házhoz. És a hozománya sem megveendő. A házban béke honol, idejében megvannak a teendőkkal. Raboskodása alatt mennyi minden megváltozott életében...

Tegnap a faluban találkozott a bíróval. Úgy tett, mintha nem ismerné. A bíró zavarba jött, kissé megszeppent. Ezt el is mesélte Vasilénak. Traian Pod a maga gondját, baját elmondja mindig a fiának. Vasile felszisszent.

— Hadd el, apám, meg fog ő ezért még fizetni. Ha húsz év múlva, akkor is, de meg fog érte fizetni! Ezt nem tudom neki megbocsátani...

Traian Pod nagyon is tisztában volt ezzel, és ijedten könyörögni kezdett:

— Hadd el. Te még nem tudod, mi az, raboskodni. Az ellenségednek se legyen benne része. Bízd csak rám!

Vasile ezután elmesélte az apjának, hogy a bíró földjéből leszántott két barázdányit.

— Azt hittem, emiatt belémköt, de kussol, az anyja krisztusát! Gyáva kutya, ő is meg az unokája is.

— Bízd csak rám, apádra. A forrófejűség itt nem segít.

— Akkor adom neki vissza a kölcsönt, amikor erre nem is számít. Amikor sem neki, de másnak se jutna az eszébe. A Podok nem maradtak még adósok senkinek sem!

*

Siminica arca fonnyadt, megráncosodott. Nem esett neki jól az étel, nem volt kedve a munkához sem. Életerejét a Ticonék háza emésztette fel. A szülők az irányú kísérlete, hogy visszaadják őt az életnek, sikertelennek bizonyult. Siminica tekintete réveteg, lábai járás közben meg-megroggyannak.

— Bíz a dolgot rám, anyádra. Nemcsak ő van a világon. Azt szeretném, ha Zarie kérne meg... Férjhez adlak én, oda se nézz.

— Nem megyek többé férjhez, anyám. Négyyszer voltam férjnél. Többé már nem megyek férjhez, anyám. Huszonöt éves vagyok! Elégszer adott férjhez.

Siminica arca hervadt, ráncos, beesett volt. Ismétetlen el kellett felejtenie, mi az, nevetni. A szemei, a tartása, a hangja öreges lett. Nem vágyódik Ilia után. Nem kívánja őt többé. Semmihez sincs már kedve. Gyűlölet lobog a lelkében azokkal szemben, akik kegyetlenül megfosztották fiatalságától. Minden azzal kezdődött, amikor az anyja első ízben férjhez adta. Vagy az Iliánál töltött idő? Azt remélte, ha nem más, de legalább majd ő megértéssel lesz iránta. Az áldott nap fényénél is jobban szerette.

— Verje meg az Isten!

Siminica, habár nincs kit gyárszolni, fekete ruhát visel. Gyászolja a fiatalságát. Fiatalságát és az erejét, amit a Ticonék házában hagyott.

— Hová még, Siminica?

— A javasasszonyhoz, anyám. Hogy tegye Iliát szerencsétlenné. Koldussá legyen, útja ezután tövises legyen. Rohadjon el valahány Ticoni!

— Mi bajod velük?

— Tönkretették az életemet, kiszívták a véretem.

Siminica fogott valami rongyot, két tyúkot belecsavart, és elindult a javasasszonyhoz. Feldúlt lelkiállapotban kelt útra, arcán ijesztő kifejezéssel.

*

Teltek-múltak az évek. Ambrus gyerekei egyszerre nagyok lettek. Cola és a bíró unokája is már leszerelt, mások meg berukkoltak. Siminica, akár egy hervadt virág, mélységes gyászban. Megannyi csenevész legény lépett házasságra, hogy elváljanak, majd pedig újrահázasodjanak, hogy ismét elváljanak, anélkül, hogy tudnák, mi értelme, anélkül, hogy tisztában lennének azzal, miért is van ez az egész. A szülők, nagyszülők, sógorok, komák, szomszédok egyre-másra kitalálnak valami jót, terveket szövögetnek. Hallgatni kell rájuk, nem ellenkezhet velük senki sem. Az alkudozással úgysem menne sokra az ember. A párok nagy későn találta egymásra. Titokban, este, a kertben, a szérún, a szőlősökben adtak egymásnak találkat. S azokban a családokban, ahol ha egy-egy emberpalánta is született és megpróbált volna ellenszegülni, a nyugalmat civakodások, verekedések borították fel. Az emberek nem beszéltek egymással, folyton ellenségeskedtek.

Ticoni már egy éve nem beszél a fiával pusztán azért, mert az nem volt hajlandó feleségül venni azt a nőszemélyt, akit Vasile Pod tukmált volna rá. Mindössze hárman vannak a házban, de nem beszélnek egymással. Ilia anyja a férj és a gyerekük, Ilia között őrlődik fel. Előbb ők, a két szülő eszik, majd kimennek a szobából, s az asztalon hagynak Iliának is. Ez már egy éve megy így. Együtt mennek dolgozni, tudják, kinek mi a feladata. Együtt teszik az ekét a szekérre, de ekkor sem szólnának egymáshoz. Együtt vetnek, együttesen takarítják be a termést, de szótlanok, egyikük sem szólna a másikhoz. Az anyának meg majd megszakad a szíve.

— Hagyd már, Gheorghe, hiszen a mi fiunk.
 — Te csak fogd be a szád. Majd megmutatom én, ki az úr a házban!
 Az anya elhallgat, a pítvarban sopánkodik, hogy ne lássa meg senki.
 Iliát magába roskadtan, tenyerébe hajtott fejével ott találja.
 — Miért nem fogadsz szót, Iliá? Nősülj meg! Béküljtek ki, hiszen az apád!
 — Nem hajolok meg senki előtt sem. Eleget túrtam már!
 Rendszerint ekképpen fejeződnek be családi beszélgetéseik. A házban nem hallani egyebet a marhák bőgésénél, a lovak nyerítésénél, a baromfik rikácsolásánál. Nem beszélnek egymással. Lenne pedig mit beszélgetniük, de nem szólnak egymáshoz.

*

Lent, az alsó házban az öregek összesúgnak. A fentiben Pătru és Chia. A konyhában Trifu meg Floarea. Tînțariuék házában nagy a nyüzsgés. Egyre több a susmus.

— Adjuk el, Chia, a láncboronát.
 — De ha ezt Cola megtudja, mi lesz?
 Trifu sanda szemekkel kifelé pislog:
 — Megkérdeznéd-e, Floarea, Colát, mi legyen a szőlővel?
 — Mondtam már, hogy én nem kérdezem.
 — Fogytán a pénzünk.
 — De te Colától szerezhethnél!
 Trifu összeszedi minden bátorságát. Tettetett hangon szól:
 — Amíg én élek, én leszek az úr a háznál. Nekem nem parancsol Cola!
 Majd én beszélek a mesterrel. Ambruş jó vevő lenne.
 — Jó lenne, ha előbb megkérdeznéd Colát...
 Trifu szóra sem méltatta. Egyezkedni kezdett Ambruşsal. Átvette tőle az előleget is. A pénz miatt azonban lelkiismeretfurdalást érez. Jól sejtette. Cola sorban közölte a házbeliakkal, hogy kitekeri a nyakukat, ha még adnak el földet. De amikor már nincs is mit eladniuk. A búzát elvitte a cséplés. A hambár kong az ürességtől. Kukoricájuk pedig annyira sincs, hogy a két ló számára, amely a hatalmas istállóban folyvást nyerít az éhségtől, elegendő lenne.

Az istálló ajtajában Cola, a hangja reszket. Trifu hallja, hallja, mint ismétli:

— Miért adtad el a szőlőt, apám?
 Trifu összezsugorodik, kezében szorítja a villát. Tekinget jobbra-balra, valahova el kellene menekülnie. Cola szempillantás alatt ott terem. A villát kitépte kezéből, és kétszer hatalmasat húzott a hátára.
 — Te részeges, mindent eladnátok! Ki nyert ezzel, az anyátok szűzmáriáját?! Azok az öregek, nemde, azzal, hogy ti tönkrementetek?!

Trifu kétségbeesetten felordít:
 — Megöl! Megöl!
 A házbeliék és a szomszédok összesereglettek. Az istálló ajtajánál le tárgyalták a történeteket, utána pedig ment mindenki a maga dolgára. Trifu a szalmán hemperegve tovább jajveszékelt.

— Megvert. A saját gyerekem ütött meg!
 Floarea Cola után futott:
 — Hát erre vetemedtél, hogy kezet emelsz az apádra?

— Fogd be a szád, mert téged is elhallgattatlak. Majd megtanítalak én titeket! Dologkerülő népsége, csak tönkretesztek. Elherdáljátok a vagyonomat. Majd adok én nektek, ha nem tudtok rendesen viselkedni!

Az úton találkozik Chia anyóval.

— Te is, te szipirtó, mit süttöttél ki újabban?! Ezt aztán ti értitek, mi?! Majd adok én nektek!

— Eszem ágában sincs, lelkelem!

Két nap múlva a Țițariu-házban vége lett a suttogásnak. Valamennyien együtt ettek az asztalnál. Floarea kimegy értük az udvarba, szérűbe, hogy beszéltsa őket. Annyi esztendő után ismét egymásra talál-
tak. Pătru Apó halála óta. Megszokták már, hogy rettegniük kell, továbbá azt, hogy valaki állandóan parancsolgat, irányítja őket. Végre valaki a Țițariuk közül fölemelte a szavát, aki tud parancsolni, olyan valaki, akitől valamennyien tartanak. Vásárolt pálinkával koccintanak.

— Jövöre, meglehet, jobban terem a szőlő!

— Tavaszra majd megrágyázzuk!

— Szőlőjatek Colának is!

*

Az asszony, akit Gheorghe Ticoni szalasztott el Siminicáékhoz, eredmény nélkül tért vissza. A szülők azt mondták: „Ez a lányunk dolga”, Siminica viszont nem adott feleletet. Révetegen bámult a semmibe. Egy meghatározhatatlan pontra. Valahova az idő és a tér fölé. Mosolyogni próbált, de nem volt ereje hozzá, mosolya inkább vigyorgásra hasonlított.

— Mit mondjak neki?

— Mit tudom én!

— Iliá azt üzeni, estére eljön hozzátok.

Siminicának eszébe jutott, nemrég még mennyire várta Iliát, és megpróbált mosolyogni. De mosolya ismét szomorú és keserű vigyorrá torzult. Nem volt maradása a szobában. Kiment, magára hagyta az asszonyt válasz nélkül. Kiment a kertbe.

A tavasz megremegettette az almafákat, Siminica testére szórva a szirmokat, aki alattuk térdre kulcsot kezekkel sírt. Hulltak a fehér szirmok, maguk alá temették az asszony álmait, melyek könnyekké oldódtak. Zokogott, mint egy gyermek, de a szirmok felszívták keserűségét. Abba hagyta a sírást. A kert meg a szomszédos kertek siratták tovább a nagy szerelmet, almavirágot hintve rá. Egy nagy szerelmet, amely fellobbant és a lángok martalékává lett. Örökre kihunytt.

Nem találta helyét, szerencsétlenségében ki-be járkált a házból a kertbe. Tükörbe nézett. Szerette volna, de sehogyan sem tudta felfogni, hogy a tükörben látható arc valójában az ő képe. Hosszasan nézte, egy pillangó mint röpdös a kertben, és a fa alatt, amely alatt könnyeit hullatta, elültetett egy rózsát. Nemsokára a kertben erőtllenül, elcsigázottan leheveredett a fűre.

Az anyja mindezt látta, de ráhagyta. Az egyik szomszédasszonynak azt mondta:

— Szenved. Nagyon bántja az eset.

Nem háborgatták Siminicát akkor sem, mielőtt kimentek volna a mezőre. Kinyitották a kaput, és ők maguk is csukták be. Egyedül maradt

Siminica a kerttel, ahol szünni nem akart a fehér szirmok hullása, és a bánatával, amelyet senki sem tudott enyhíteni. Rövid ideig még hallgatta, mint harangoznak, azután elsötétült előtte a világ.

Este, amikor szülei hazatértek a mezőről, nem várta őket senki, nem volt, aki kinyitotta volna a kaput. A faluban egyre harangoztak.

— Valaki meghalt . . . Hol lehet Siminica?

Az anyja az udvaron kereste. Elébe sereglett az éhes baromfi népség. De rikácsolásukat elnyomta a szünni nem akaró harangzúgás.

— Siminicaa! Hol vagy, lelkem?

Keresték mindenütt. A házban, a szérún, a kertben. Az anya lelke, mintha mérges kígyó mart volna belé, megdermedt a rémülettől.

— Ez a lány tán csak nem . . .

A harangok, ahol Siminicát keresték volna, felzúgtak: bim-bam, bim-bam, bim-bam. Keresték a szomszédban is. Megkérdeztek sorban mindenkit. Belepillantottak a kútba. A víz csendes volt és tiszta, mint a könny.

— Hol lehet ez a lány?

— Biztosan Ticoniékhoz ment!

Egyik nenáját elküldték, nézze meg ott is. Visszafelé vele jött már Ilia is. Az úton mindenkitől megkérdezték, látták-e véletlenül Siminicát. De a válasz csak ez volt:

— Nem, errefelé nem láttuk Siminicát.

És a harangok folyvást zengtek. Vég nélkül szóltak. Ilia, a szülők, a szomszédok és a rokonok izgatottan kérdezősködtek:

— Nem láttátok Siminicát?

— Ki látta Siminicát?

— Hol lehet Siminica?

Amikor végre elnémult az őrjítő harangszó, s a falu fölé leszállt volna az est, rátaláltak Siminicára — felakasztotta magát a padláson. A cse-reptetőn napsugarak hatoltak be. A lenyugvó nap sugarai. Egy arra tévedt méhecske a szája körül repdesett, alig hallható dallamot zümmögve a halálnak.

*

Siminica temetésén nem szóltak a harangok. Vizbefúltaknak és akasztottaknak nem húzzák a lélekarangot.

Koliger Margit fordítása

* Részletek a szerző *Tinerețe frintâ* (Letört ág) című, Versecen, a Libertatea kiadásában megjelent regényéből. (A ford.)

*papíréjszaka**

SLAVCO ALMĀJAN

Milyeneknek látjuk az embereket? Kis kémlelőnyíláson keresztül, naponta egy-két óra hosszágig, de hol vannak máskor? Mély gödrökben tűnnek el. Többé nem látjuk őket. Mit tesznek ez idő alatt? Megkísérelnek kitölteni az űrt egyféle cementtel, megnyugtatóra szánt, de egyáltalán nem megnyugtató, mesterkéltséggel történelemmel, amely végső fokon felháborító és katasztrofális. Mindezt mélyen átérzem, és megkínoz.

Claude Simon

ELSŐ RÉSZ

a kaland

Azt hiszem, tudnálak szeretni. Számomra fontos mozdulat vagy. Alvajáró párdúc.

Vajon gyorsan megöregszünk-e?

Nem ismertelek. Annyi éven át éltünk e városban, és nem ismertelek.

Mit írsz?

Regényt.

Mi a cselekménye?

Semmi.

Szépek a szemeid.

Boldog vagyok, hogy észrevetted. Sok nyelven beszélsz? Sokat utaztál?

Csodálatos a bőröd.

Hallgatlak.

MÁSODIK RESZ

az odú

Nemsokára rám találnak. De akkor már késő lesz. Különös buborékot választhattam, ha nem tudtak nyomon követni. Három nappal később észak felé indultak, tudták, valamikor észak felé mentem én is. Ez régen történt. Már el is felejtettem a vidék színeit, ahol albatroszként bolyongtam. Egy időre megfeledeztek rólam. Azt hitték, nekem nem fog sikerülni, sohasem sikerülhet. De kiderült az igazság és elmentek. Meghúzódtam itt, ahol először gyanították a helyemet. Jól érzem magam. E faodúban. Kissé kényelmetlen helyzetben alszom, de majd csak elmúlik. Már nem álmodom. Fogalmam sincs, miért vadásznak rám. Néha arra gyanakszom; tetszik nekik e játék; majd hozzáteszem: lehetséges. Eddig hibásan jártak el.

Emlékszem néhány növényi szépségű nőre, akik furcsa kérdésekkel ostromoltak. Modernek voltak és „new-look” stílusban öltözködtek. Mindennemű társalgást lebecsültek. Fogadáson találkoztam velük, amelyre véletlenül topantam be. Már nem tudom, hivatalos voltam-e? Hát igen, életem során megismertem néhány nőt, azonban mindeniket az ágyban. A nőt csak az ágyban lehet megismerni. Ott eléd tárja lelkét, akár a bőre alá is tekinthetsz. E nők, akiket a fogadáson ismertem meg, nagymértékben különböztek a többiektől, de nekik is minden álmuk az ágy volt. Egyiküknek, akivel teljesen véletlenül háltam együtt egy éjjel, szokása volt franciául beszélni. Igaz, ami igaz, nagyon gyatrán beszélt franciául, de én sem dicsekedhetem több nyelv ismeretével. Két kategóriába osztotta az együtt töltött pillanatokat: egyszerű pillanatokra, amikor semmiségekről és utazásokról beszélgettünk, és olyan pillanatokra, amikor egészen érthetetlen szavakat suttogott. Sokat elmélkedtem az együtt töltött éjszakákról és arra a következtetésre jutottam, hogy kivehetetlen szavai valamilyen vágyat fejezhetnek ki, amit előttem semmi áron nem mer bevallani. Szándékomban volt az egészet magnetofonszalagra rögzíteni és tanulmányozni suttogásait, de nem találkoztunk többé. Csak a nevét jegyeztem meg, semmi mást, és ma is jelent nekem valamit e név, de nem tudom, mit. Néha télen, amikor más városba utaztam, hogy felkeressem régi barátomat vagy ismerősömet, csomagként a képe velem utazik, homályos és zavaros szavai, a valótlanság közelségének érthetetlen iróniájával. Neve harangként csengett a fülemben. Azt hiszem, az egész nem más, mint túlzás, mert az emlékek is változnak, és új dimenziót nyernek, ahogyan az ember az eső elmúltával egy kis ózont is belélegez. Az az igazság, hogy az emlékek, ha nem foglalkozunk velük, értéktelenek, azonban nem azt akarom állítani, hogy csak néhány rendkívüli elmélkedő pillanat miatt fontosak. Amikor mint férfias emlékműveket, lepleztem le magamban emlékeimet, mindig megkönnyebbültem, mintha hideg vízben fürödtem volna. Merem állítani, hogy emlékeim előtt vigyázállásban álltam, mint kapitány előtt a katona. Agyamban minden elvont dolog furcsa játékot művelt. Nem könnyű megválni egy olyan emléktől, amely hivatlanul helyezkedik el az agy foteljában, és cigarettára gyújt.

Lehetetlen csak egyetlen lehetőségről beszélni. Feltétlenül több lehetőség van. Csak választni kell. Túl sok ideje jut az embernek döntésre. Ezért elhátározásai késnek. Ha jól meggondolom, el kellene hagynom ezt az odút. De megegyeztünk, hogy semmit sem hagyunk el. Amíg meg nem találnak. Így határozunk. Ok sem hagyják abba, amíg rám nem találnak. Nem árulják el közös döntésünket. Fogadalmat tettünk. Kinek? Nem tudom, lehet, hogy saját magunknak. Feltétlenül valakinek. Valaki fontos személyiségnek. Valakinek, aki úgy oszt el és szoroz bennünket, ahogy akar. Létezik-e ilyen lény? Hiszem, hogy igen, hiszem, hogy nem. Az embernek egyszer választ kell adnia. Legalább egyszer. Egyetlenegyszer. Lehet, hogy itt az odúban kitalálhat-

nék egy táncot. Odútáncot. Milyen lenne ez a tánc, nem tudom. Meglehet, a vállak vagy a szemek tánca, mindenesetre, nehezen előadható. Valószínűleg gondolati tánc lenne, mert az odúban értelmetlen a lábak térbe való szökkenése. Függőleges vagy haránt irányú szökkenés. Az odú tánca kétségkívül a csend tánca. Azt hiszem, az egyszerű csendé. Ha ön találkozik egy nővel az utcán és megnézi őt, amikor ő is önre pillant, jól figyelje meg: kezdetét veszi, a szemek, a csend tánca. Ellenben a nyugtalanság tánca is, mert nagyobb izgalommal jár, mint a lábak élő tánca. A szemek, a vállak beszélnek. Ha kitálnék egy ilyen táncot, elszórakozhatnék vele, amíg megérkeznék. Azok, akik rám vadásznak. Azt hiszi, szórakoztatna? Ördögöt, ez egy másik, szörnyű álom lenne.

Alkalmazkodnom kell. Azt hiszem, örülni fogok, hogy lehetőségem nyílt az ittmaradásra. E pipában, amelyben én vagyok a dohány. Végre, ennyi idő múlva, kigombolhatom a zakómat. A zakómat, amelyen három gomb van. Három gombot mondtam, de három lemezre gondoltam, amelyekre rövid történeteket nyomtattak. Az életben többször meggyőződtem már afelől, hogy fontos kigombolnom a zakómat. Az egyik gomb, amelyet e pillanattól kezdve a legfontosabbnak tulajdonítok, szorosan kapcsolódik egy szerencsétlenséghez. Első balesetemhez. Közlekedési balesethez. Nyár volt, és el kellett utaznom. Szabadságra készültem Eleonóra asszonnyal. Megszoktuk, hogy minden nyáron otthonunktól távol töltjük szabadságunkat. Elegendő fantáziánk volt ahhoz, hogy a lehető legkedvezőbben használjuk ki. Ugyanakkor úgy terveztük, hogy minél előbb eljussunk az általunk szépnek képzelt helyre, amelyről napok óta álmodoztunk. Ezért elhatároztuk, hogy autót veszünk. Négy kereket. Eleonóra asszony és én emeleten lakunk. A mi utcánk pokol. E pokol jól látszik az emeletről. Az emberek a járdán parkolnak autóikkal, ezért a gyalogosok úgy kényszerülnek átfurakodni a házak mellett, mint a tű fokán. Így történt, miután kifizettük adósságainkat, minden elfoglaltságom az autó lett. Ismerőseimnek a városban volt autója. Használt, mondhatnám szüette kocsit vetünk. A vásárlás napján meleg volt. Rekkenő hőség. Azonnal útnak indultam. Valahova, nem emlékszem már, hova. Sokat utaztam. Városokon, falvakon haladtam át, nem is láttam az embereket, vagy ha láttam is, csak elmosódott, homályos képüket. Időmből nem futotta, hogy egy-egy mosolyt is odavessek. Varázslat volt a kocsi. Vámpírrá lettem, amely rohan, hogy minél előbb odaérjen. Egy napon baleset ért. Semmi bajunk sem történt. Eleonóra asszony azonban félnékké vált, ijedezett az autótól, félt a nagy sebességtől. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy továbbra is vezessen. El akartam adni a kocsit, hogy úgy utazzunk, mint régebben, autóbusszal. De hiába, az autó első gyermekünk volt, két anyájú gyermek. Én is anyja voltam, Eleonóra is anyja volt.

Egyik szállóban — fél életemet szállodákban töltöttem — leszakadt a másik gombom. Megkértem egy asszonyt, aki éppen arra haladt a folyosón, tegye meg azt a szívességet, varrja fel. Este volt és le akartam menni az étterembe. Igen, mondta az asszony, értek a gombfelvarráshoz, meg lesz vele elégedve. Legyek csak elégedett azzal, hogy felvarrja a gombjaimat — gondoltam. Téglalap alakú helyiségbe léptünk, az asszony tút keresett. Hosszú ideig keresgéltem. Többször lehajolt, majd felállt egy székre. Önnek nincs túje, jegyeztem meg. Elmosolyodott. A nő, ha tút keres, rögtön elmosolyodik, amint megjegyzed, hogy nincs a kezeügyében. Igen, igaza van, válaszolta. Bezárkóztunk a téglalapba, és szeretkeztünk. Férfira vágó nő volt, aki emlékművé varázsolta az ágyat. Lepedőkből zászlót tűzött hosszú és meleg karjaira. Egyetlen problémám sem érdekelt, a filozófia még kevésbé; a testemen és annak néhány részletén kívül az égvilágon semmi sem érdekelt. Nagyszerűen érezte magát, merem állítani, csodálatosan. Mintha a tenger mélyéről jött volna elő,

frissen és sósan, mintha nem is asszony lett volna, hanem szirén, úgy van, szirén, nem tévedek. Bársonyos hangja volt, felidézte, hogyan kéri az esőt az esőidéző asszonyok, azt hiszem, csont nélküli nő volt, tűz volt az izmaiban, és földrengéseket fedezett fel. Úgy éreztem, fészkemre leltem, megfeledkeztem a világról, igazán mindent elfeledtem. De gyorsan felébredtem, és mint egy csiga, lemásztam a lépcsőn az emberek közé, akik szomorúan és gondterhelten örökké futkosnak valahova.

És végül: utolsó gombom, pontosabban utolsó igazságom. Egy napozón történt. Nem zakóban jártam napozni. Azon a napon azonban zakó volt rajtam. Levetettem, és a homokra teritettem. Megjelent egy monokinis nő, kezében óriási ollóval, és levágta a gombomat. Melle és bőre napbarnított volt. Azután vízbe dobta az ollót, és elment. Ez a gomb pedig számomra nagyon fontos volt. Mint az előbbieket is, amelyekről már beszéltem. E gombok a bőrömön voltak. Egyéb sem jár az eszemben. Az emlékek jelentős, nagyon értékes dolgok. Úgy értem, nagyszerű leckeként szolgálnak. Mindaddig, amíg el nem hagyom az odút. Sokkal többet kell elmélkednem, mint eddig, mint tegnap. De mégsem. Nem gondolok semmire. Észrevette? A kulcsot sohasem említettem. A kulcsot, amelyet születésem óta a nyakamban hordok. Soha nem említettem, bár szóvá kellett volna tennem. Semmit sem nyit ki.

HARMADIK RÉSZ

a szoba

Sok időbe telt, amíg megértettem, szobában vagyok. Aggasztó, hogy szobába vonultam vissza. A szoba négyzet alakú. Ha téglalap alakú volna, könnyebben elfogadnám. Nem szeretem a négyzetet. El tudom képzelni, papírra rajzolva még elnézegetem, de nem tudok négyzetben élni. Valami zavar benne. Lehet, hogy a tökéletes vonal illúziója. Nincs túl nagy tapasztalatom a négyzetet illetően. Mi négyzet alakú a testünkben? Semmi. Eppen ezért szép, hogy beszélünk a négyzetről, Hahaha! Ki kacag? Hahaha! Ki kacag?, ismétlem. Senki sem válaszol. Biztosan senki sem kacag. Ez nem tetszik. Valakinek feltétlenül nevetnie kell. Szomorú dolog szobában lenni. A szobában az az érzésed, minden lehetséges. A nő is más, a szódavizárús is szimpatikus. Akkor miért nem megyek le? Nem szabad. Hibát követnék el. Azonnal észrevennének. Becsukom az ablakokat is, mert lehet, hogy távcsővel figyelnek. Tőlük ez igazán nem szép. Lehet, hogy filmkamerával mindent, amit teszek, felvételeznek. Nem, mégsem hiszem, hogy ilyen trükkhöz folyamodnának. Bizonyára fáradt vagyok, de az is lehet, hogy szórakoztat ez a játék. Senki sem tud meggyőzni arról, hogy négyzetben jól érezhetem magam. Ez lehetetlen. Minden egyhangú, illetve mindent előre kiszámítottak, úgy tűnik, minden előre ismert. Nem tudom elhinni, hogy léteznek még valahol négyzet alakú szobák. Kellemetlen látvány. Szívesebben figyelem a gilisztát, amint földrepedést keresve kínlódik, vagy a méhet, amikor gyűjti a virágport. Jobban át kell gondolnom az egészet. Időmből futja. Nem vagyok holdkompban, hogy az űrre kelljen koncentrálnom. Párbeszédet folytathatnék saját magammal. De miért? Nagyszerűen érzem magam. Nem tudok belenyugodni, hogy szobában vagyok. A szoba barlang. Barlangot mondtam? Annál is rosszabb: olyan, mint odvas fogban a lyuk. Nem dicsekedhetem, hogy erről különleges véleményem lenne. Szeretem a szobákat, mert van bennük valami ünnepélyes báj. Mint a cipőreklámban. Szeretek inni a szobában. Sokat inni. Amíg elfeledkezem magamról. Amíg elfeledkezem a szobáról. A szobában az ember a veszély torkában van. Nem ismerem más szobákat. Úgy hallottam, sok van belőlük. Igen sok. Azt mondtam: igen sok? Biztosan túlzok.

Keserű ízt érzek a számban. Egy darabka mész, amelyet a számba vettem és fogaimmal szétroppantottam. Meg akartam győződni, hogy amit látok, az igazán fal. Az emberek azt mondják, a falak magasak, tőlük semmi sem látható. A valóság az ő leírásuknak felel meg. És ha meszet szopogatsz, érzed, hogy keserű. A falak valóban végeláthatatlanok, és vastag tömböt képeznek. Végül azt kell hinnem, hogy mindenütt megtalálhatók. Jobban meg kellene értenem ezeket az áthatolhatatlan falakat. Bár elég későn, de rájöttem, hogy én is felhívhatok valakit telefonon. Kezem ügyében van a telefon. De kit? Úgy látszik, előlről kezdődik a játék. A nullától. Újból ugyanaz az út. Újra, újra, újra. Az ötlet nem vált be. Más megoldást kell találnom. Várnom kell.

Az egész csak bizonyos ideig tart. Azután meg lehet szokni. A kilencedik emeletre való felmászást is, amikor a lift nem működik. Azt is, hogy nyitott ablaknál aludj, az utca felőli szobában, és az utcán ördögök száguldoznak. Meg lehet szokni a cigaretta- és benzinfüstöt. Az ember végül megszokja, hogy minden pillanatban szavak mérgezik. Nem nehéz megjegyezni, hogy a Vasbeton utca 67. szám alatt lakom, a 9-ik emeleten, a 103-as lakásban. Igen, a 9-ik emeleten, pedig mindig a 12-iken szerettem volna lakni. Megpróbáltam lakást cserélni barátaimmal, akik a 12-ik emeleten laktak. Nem, mondták, önnél az erkély két centiméterrel keskenyebb. Így nem maradt más, továbbra is a Vasbeton utca 67. szám alatt, a 9-ik emelet, a 103-as lakásban lakom. Valójában éjjel nem tudtam aludni a zajtól, a villamosoktól. Reméltem, majd csak megszokom. Megszoktam, de nem úgy az idegeim. A barátaim arra kértek, meséljem el, hogyan viselem el a zajt. Tudja, mit válaszoltam? Nincs zaj, csak mi vagyunk. Úgy vélték, nagy dolgot mondtam, én azonban meg vagyok győződve, hogy valójában nem mondtam semmit. Amikor otthonról több napra elmentem valahova, ismeretlen városba, nagy szállókban a 9-ik emeleten kerestem szobát, hogy otthon érezzem magam. Kibirhatatlan voltam, amikor ugyanazokat az álmokat szerettem volna álmodni. Mostanáig kilenc lakásban laktam. Beteg vagyok, ha bizonyos időn belül nem változtathatok lakást. Ilyenkor a mostani helyzetemhez hasonló dolog történik velem, nem tudok kimenni a szobából, a falak között maradok. Eleonóra asszonynak tetszenek a problémáim. Ő még többet tudott a lakásokról, házakról, olyan részleteket tudott, amelyeket én soha nem ismertem, például a fürdőszobáról. A fürdő nem igazi fürdő, mondta Eleonóra asszony, ha a térsége nem engedi meg, hogy kényelmesebb legyen, mint a szoba. Ott úgy kell érezned magad, mint az utcán, a magánutcádban. Hogyan, kérdeztem, a magánutcámban? Igen, hát nem érted, a fürdőszoba az izmok és idegek löversenytere. Nem értem, mondtam. Ekkor Eleonóra asszony arról beszélt, hogy nem vagyok elég pihent, különben meg kellett volna értenem, mit akart mondani. Mindazokkal, akiket a szobámba felhoztam, véletlenül találkoztam össze. Úgy vélték, tetszik nekik, ők is hasonló szobát szeretnének, a falak megfelelnek absztrakt képeknek, meleg lakás, minél többet szeretnének nálam lenni. Mi szépet találtak a négy fal között, nem tudom. Nem is kérdeztem, mert legtöbbször banálisak és unalmasak voltak. A lányok általában a konyhát nézték meg, és nevettek, mintha hímvesztőt láttak volna a jégszekrény vagy a tűzhely fölé felakasztva. Amikor tizenöt-nél többen gyűltek össze, nagyon szűk lett a hely. Nem lehetett járni, végignyúltak a földön, mások a kerékpárjukat is felhozták, mivel kerékpárral jöttek. Ilyenkor sok alkoholt kellett vennem, főleg konyakot, nagy részük ezt fogyasztotta, de nem az íze miatt, a neve miatt. Éjfél után kezdődött a dínomdánom. Néhány barátómnak az volt a szokása, hogy észrevételeit rúzzsal a képekre, a kályhára, az ajtóra, a falakra, a televízióra írta. Másnap futhattam asszonyért, aki kitakarít, én pedig az első autóbusszal más városba utaztam, szállodai szobát béreltem, és arra gondoltam, léteznie kell a világon egy csendes helynek, mint amilyen az odú vagy a barlang. A szállodában sokat tudtam írni. Feljegyeztem bizonyos dolgokat, mert én is vágytam feljegyezni olyan szavakat, amelyeket jelentős alkalmak-

ra tartogatok. Valójában nem tudtam, melyek a hasznos dolgok. A szám az alkoholtól és dohánytól bűzlött, keserű volt. Pórusaim is dohánnyal teltek meg, és néhány napig sétálnom kellett, hogy megérezzem a levél és a fű illatát. Mikor szobámba visszatértem, az ajtóban különböző papírdarabkákat találtam, amelyekben barátaim kérdezték, miért mentem el így, észrevétel nélkül, és mikor folytatjuk a rendezvényt, amelyet elkezdtünk. Megértettem, hogy happeningekről van szó. Igen, a szobám nagyszerű színpaddá vált. Nem, nem unalmas pihenőhely volt már, hanem egy színpad. Zsebszínpad. Jó, jó, de készüljünk fel az újabb rendezvényekre. Úgy tűnik, jó szervező lehettem, mert sem rendezője, sem szöveggékönyvírója nem voltam ezeknek az előadásoknak. Én csupán biztosítottam a díszletet, hordtam a kellékeket, és tapsoltam. Egy délután valaki bekopogott. Miért nem csengetsz? Én kopogni szoktam, mondta a szőkeség. Igen, szőke nő volt. Nem tévesztetted el véletlenül az emeletet?, kérdeztem. Nem, pont ide jöttem. Ide, hozzám? Igen, hozzád, az együtteshez tartozom, mondta. Jó, tessék, itt az öltöző, öt perc múlva kezdhettek.

Valaki kopogtat. Ugyanúgy, mint tegnap. Először kétszer, majd háromszor. Ki az?, kérdezem. Halkan kérdezem, ki az. Hangosan kérdezem, nagyon hangosan, már kiáltva. A barátod, válaszol valaki az ajtó mögül. Lehetséges, szólok, lehetséges, hogy te vagy a barátom? Nem ismerem a hangodat. Nagyon régen találkozhattunk. Elindulok az ajtó felé, de idejében megállok. Kérdeznek még valamit? Miért zavar éppen most? Mit kérdezhetnék tőle? Hány éves? Nevetséges lenne. Miért édekel, hogy hány éves? Hány foga van? Megtudhatnám, volt-e beteg vagy nem. Nincs, egyáltalán nincs mit kérdeznem. Kinyissam? Ők lehetnek. E hang mögé rejtőztek. Ne, mégse nyissam ki! Nem is nyitom ki. Érzem, amint helyezkedik a nyelvem, választ formál. Összeszorítom az ajkaimat, nem szólok. Ha megszólalok, mindent elrontottam. Az ott kint sem kopog már. S nem hallatja hangját sem. Fülelmet az ajtóhoz szorítom, lehet, hogy elment. És ha pisztolya van, és el-süti? El, minél messzibbre az ajtótól! Léteznie kell más módnak is, hogy felfedezzem, ki van odakint. Megéri-e vajon, hogy egy szóért itt maradjak, egyetlen szóért, amelyről azt sem tudom, képes vagyok-e kiejteni. Elment, semmit sem hallani. Nem, nem ment el. Kihúzta a pisztolyt a tokból. Most el-süthetné. Lelőhetné. És ha megöl? Eltűnhetnék ekképpen is. Oda le, a padló alá, a földbe. Nem megyek ki e falak közül, az anyémek, ismerem őket, nagyszerűen érzem magam köztük, megcsókolom őket. Íme, megcsókolom a falakat. Nem, nem megyek ki, lőj, ha akarsz! Lőj, te ostoba, nem hallod? Lehet, hogy süket. Nem tudom, van-e süket barátom. Lehet, hogy örömhírral érkezett. Tegyük fel, hogy el sem jött, vagy egyáltalán nem létezik ajtó. Elkezdtem csókolni a falakat. Először az egyik falat, azután a másikat, lassan, mint asszonyi vállakat. Lehet, hogy még hasznomra válik, gondoltam. Lehet, hogy már régóta csókolnom kellett volna a falakat. Mozdulatlanok voltak. Mintha vártam volna, történjék valami, egy mozdulat. Meleg van, és azt szeretném, ha minden maradna a régiben. Lehet, hogy ez jó alkalom önelemzésre. De mégsem, nem járnék el helyesen. Nem lenne értelme az egésznek. Álomom megvalósult. Arra vágytam, hogy e szobába jussak, és íme, itt vagyok. Arra vágytam, hogy idejussak és elmondhassam: nekem is van szobám. Telefonra is vágytam, íme, telefonom is van. Végre nekem is van telefonom. Eddig mások szobáiban laktam. Azokba hívtam meg a barátaimat. Eddig mások telefonját használtam. Ezen a telefonon keresztül beszéltem valakivel. Egy ismeretlennel, aki megígérte, hogy feleségemnek szerez állást. Azt mondtam: feleségem? Nős vagyok? Most, amikor saját szobám, külön telefonom van — havonta fizetni kell érte valamennyit —, nem hívok meg senkit, nem telefonálok senkinek. Közöttünk híd van, amelyen találkozni fogunk, de amelyen kecskegidákhoz hasonlóan megyünk egymással szembe. Ők számolták fel a hidat, nem én. Egyetlen hidat sem

robbantottam fel, mindig építettem a hidakat, vagy legalább anyagot adtam hozzájuk. Azt hiszem, még nem jutottam fel a csúcra. Ön észrevehette, ha a szegel fejével állítja a földre, hegyével az ég felé, aztán a közelébe tesz egy hangyát, de hangyát és nem legyet, a hangya megpróbál felmászni a szegre. Amikor a hegyéhez ér, megáll, és visszatér. A hegyén egy pillanatra elképedve tétovázik, nem érti meg, hogy a csúcson van és nem maradhat ott tovább. Ehhez hasonlóan az ember is vágyik felmászni a szeg hegyére. Eleonóra asszonnyal nagyon szépen el tudunk beszélgetni erről. Eleonóra asszony szereti a szegelt.

Hosszasan oktattam magam: figyelj, nem vagy szobában, miért izgulsz, itt biztonságban vagy, ide nem ők hoztak téged, nem magadtól jöttél, úgy lehet, véletlenül kerültél ide. Kiválasztottad e helyet, őrizd, becsüld meg, s ne hagyj legyőzteni magad, mássz fel, próbálj felkapaszkodni a falakra. Lehet, hogy a mennyezet puszta a képzelet szüleménye. Feljutsz, kiszabdultál, megmenekültél. Rajta, előre hát, kísérelj meg minél előbb. Meg akarnak menteni; a falakat — mint amikor ujjadat a karikagyűrűtől szabadítanád — lehúzzák rólad. Érzem, a falak megnyúlnak, egyebet sem, csak azt, hogy nyúlnak. És ez elegendő is, azt hiszem, elegendő. A falak között már nincs az a valami, amely a felszínre törhetne. Semmi sincs. A csontjaim, érzem a csontjaimat, amint kilopakodnának izmaim alól, hogy az ablakra köpjének. Ezek előbújtak, hogy megnézzék, hány óra lehet, mondom magamban, és elalszom.

NEGYEDIK RÉSZ

a lift

A liftben tértem magamhoz, emeletek között. A jelek szerint régen megállhattam, mert szomjas voltam és úgy éreztem, hogy kifutok a világból. Talán jó, hogy megálltam. Itt jut idő mindenre, az utóbbi időben történt dologról gondolkodom. Azt hiszem, sok minden történt velem. Nehéz, nehéz, nagyon nehéz sorban végiggondolni az eseményeket. Egy árnyék járt az eszemben. Lehet, hogy a saját árnyékom. Nyilvesszőként haladt a sugárút felé, én meg futottam utána. Attól tartottam, nem érem utol. Félttem, hogy elveszítem. Fák és egy szoba mellett haladtam el. Vagy csak úgy tűnt, mintha fák, illetve szoba lett volna? Biztosan másvalami volt. Ha jól megdondolom, sem fa, sem szoba nem lehetett, hanem valami nagyon ismert dolog. Lehet, hogy valami, amivel már találkoztam az életben, valahol messze. Fürdőruhában voltam. Úgy emlékszem, éppen a fürdőből jöttem. A hajam nedves volt. A nadrágzsebemben semmi más nem volt, csak egy ötdináros. Gyűrött volt. Ki tudja, mióta hordtam a zsebemben. Lehet, hogy valaki észrevétlenül csempészte oda be. Ki lehet az az őrü, aki pénzt tesz a zsebeimbe? Nem tudom megbocsátani magamnak, hogy eddig nem költöttem el. Hányszor megtehettem volna! Egész napokat töltöttem a pénznyelő gépek mellett. Nem, nem tudtam róla. Szörnyű. Kincset hordtam a zsebemben. Az igaz, hogy ezzel a bankjeggyel nem vehettem volna drága dolgot. Valakit meghívhattam volna, megnézhettem volna egy filmet. Hány alkalmat szalasztottam el egy darab papír miatt! Az igaz, hogy egy bankjegy okozhat vihart is, de az is előfordul, hogy semmit sem jelent. Végül is egy bankjegy az én helyzetemben teljesen értéktelen. A lift nem moccan. A papír nem tudja megmozdítani. Ez a bankjegy tehetetlen papír. Jobban érzem magam folyosón vagy hordóban. A nyugtalanságom oka a bankjegy. Megvizsgáltam, valóban egyszerű papír. Sok papír megfordult már a kezemben. Lehet, hogy értéktelen papírok. Nem hatódtam meg. Legnagyobb hatással volt rám a fehér papír. Élőlényhez hasonlít. Valótlan lényhez. Egy-

szer egy nő papírblúzban jött hozzám. Megértettem, a papír már nemcsak használati tárgy, hanem azon néhány óra díszlete is, amely alatt elrejtjük testünket. Képeim mindig szegényebbnek tűntek, ha nem a papír állt a központban. Semmi sem szórakoztat jobban, mint a papír. A fa kevésbé, a kő egyáltalán. A legkisebb papírdarab jelenlétében is biztonságban érzem magam. Egyetlen darab, mondom, ha nem nagyobb egy négyzetcentiméternél sem. Mennyire egyszerűnek tűnik megérteni a papírt. Az emberek a papírnak köszönhetik, hogy gondolkozni kezdtek. Képzelnünk el egy elvesztett, értékes bankjegyet. Működésbe hazhatná az agyat, gépezetté formálná, természetesen, ha az ember nem filozófus módjára él. Őszintén szólva, egy papírdarab a felhőnél is több esőt hozhat.

Jól elrejtöttem, így nehezen tudnak megtalálni. Tudom, most már biztosan tudom, mit akarnak. Arra akarnak kényszeríteni, hogy hozzájuk hasonlóan gondolkodjam. Ezt akkor fedeztem fel, amikor egyikük azt kérdezte: létezik-e más igazság a halálon kívül? Mást nem tudsz kérdezni, mondtam. Akkor kezdődött a hajsza. A halálon kívül semmi más nem vár felfedezésre. Miért létezik akkor a múlt, jelen és jövő? Nem kellene ilyen kérdéseken gondolkodnom. A kérdések zártak a liftbe, igen, a kérdések, különben máshol lennék, lehet, hogy a sziklaparton egy szoknya körül forgolódnék, vagy forróbb pillanatokat élnék át egy has pihepárnájában, amely nem vár egyebet, mint az őt benedvesítő hímét. Valami logika létezik mind ebben az örültségben. Kezdetben sokat hallgattam, fájt a hallgatás, és a némaságban, amelyet más csenddel termékenyítettem meg, magyarázatot kerestem. De hiába, ez a csend órája volt, amivel az idő már nem gondolataimért haladt. Már nem a megszokott gondolataimban éltem. Azután beszélni kezdtem, olyan szavakat mondtam, amelyekről nem tudtam, honnan jöttek, de jöttek, mint vizek, mint madarak vándoroltak egyik helyről a másikra, és egyesek megálltak, nem mindenik, csak egyesek, és én használtam őket, néha eldobtam, mint egy papírt a kosárba. Hibát követtem el. A szóra éhes ember nehezen nyeli le a szavakat. Tudom, hogy újból hallgatnom kell. Jócskán hallgatnom kell. Zsákba bújok újra, és ott maradok, amíg feledésbe nem merül minden, minden. A zsákra por telepedik, mint a márvány és csak az éjszaka marad. Olyan kirakathoz hasonló éjszaka, amelyben semmi sem látszik.

Egy napon semmire sem tudok majd emlékezni. Semmire, az esőre sem, az utcámra sem. Jó volna, ha ez minél később következne be, az a nap minél később jönne el. Amennyiben váratlanul érkezik, rettenetesen fogom érezni magam, nem fogom tudni, mit tegyek. Biztosan szörnyű elfelejteni a fát, amelyben egy éjszaka aludtál, elfelejteni az égtájakat, barátokat. A jövő furcsa, mondhatnám kíméletlen, ha egyáltalán létezik. E körülmények között a tudatalatti újra időszerűvé válik. X városban kellett volna maradnom, ott mindennap jártam kiállításokra, itt nem. Itt új szokásoknak hódolok. Várom a szombatot, hogy kopogtasson Eleonóra asszony. Sokat utazik, és csak minden szombatot jön. Kopog, nem csenget, mint a többiek. Azonnal összeülekezünk. Türelmetlenül, rendkívül türelmetlenül. Eleonóra asszony tüzet hoz magával, ha eljön a szombat, teste szinte izzik, az enyémet is felgyújtja, és örülten közeledek hozzá, szinte eszeveszetten. Senki sem köt le annyira, mint Eleonóra asszony. Nem a férjétől jön. Régen elvált, közvetlenül házasságkötése után. Azt mondta, nem megy férjhez soha többet. Örültem ennek. A házasság elévült intézmény. Eleonóra asszony csodálatos. Mielőtt megismertem volna, már halott volt. Hogyan? Nem volt halott, csak létezett, lehet, hogy más számára létezett, számomra nem. Most csupa élet, ő a világ közepe. Ő az én fülem, amellyel hallom a vonatfüttyöt, a villamosok váratlan fékezését. Elbújt a ködben, e sötétben, lehet, hogy itt van

mellettem, de nem, éreztem volna, hogyan lélegzik, a lélegzését megéreztem volna, együtt lélegeztünk volna.

Néhány napja tapasztalom, hogy nyugtalanítanak az épületbe hozott új eszközök, valamilyen gépek, nem mindennapi gépek, elektronikus számítógépek, vagy ehhez hasonlók. A tűzhely is nyugtalanít. Amikor kijöttem az utcára, sokkal több autót láttam, mint azelőtt, nagyobbakat, furcsábbakat. Nem tudtam azonnal átszelni az úttestet, igen sok autó volt. Amikor másodszor próbáltam átmenni, megismétlődött a jelenet. Nyugtalanságom akkor kezdődött, amikor nem tudtam átmenni az úttesten, erre nagyon jól emlékszem. Visszaszaladtam, és azt hiszem, egy odúba rejtöztem, ahol csodálatosan éreztem magam. Itt is jó, akárcsak az odúban, elmondhatom, hogy biztonságban vagyok, senkihez sem szólhatok egy rossz szót sem. Észrevettem, nagyon jól láttam, hogy amint szóltam egy szót, bármit, amivel kifogásoltam az újonnan hozott gépeket, megütközve néztek rám. Tessék?, kérdezték, és üldözőbe vettek. Mindnyájunknál dobozok voltak, amelyekből hang hallatszott, rendelkezések; üldöztek, hogy nekem is adjanak dobozt. Nincs szükségem dobozra, egyszerű gondolataimmal akarok maradni, az igaz szerelemről, Eleonóra asszonyról akarok gondolkozni, lehet, hogy megtalálnám őt. Igen, Eleonórával, csak Eleonórával akarok lenni, azok a dobozok nem kellene, megvannak a saját kazettáim, ezek jók, nem beszélnek, nem parancsolnak.

ÖTÖDIK RÉSZ

a sugárút

A sugárút közepén állok. Hol kezdődik a sugárút? Hol van a vége? Nem, nem tudom, hogyan jutottam ide. Mindenesetre nagyon nehezen, mondhatnám rendkívüli, fáradságos módon. El akartam kerülni a sugárutat. Nem lehet kikerülni. Más irány nincs. Én nem tudtam felfedezni. Azért figyelmesebbnek kellett volna lennem. Így, habár egyedül vagyok, a sugárút közepén kényelmetlenül érzem magam. Nem halad át rajta egyetlen autó sem, amely nyugtalanítana, azaz zavarna. Pihenhetek. Igen, most pihenhetek. Eszembe juthat az odú. Jó volt ott. Itt megkérdezhetik, honnan jöttem. Sok kérdést tehetnek fel. Megtudhatnák, hogy idegen vagyok. Roppant veszélyes a sugárút közepén egyedül lenni. El kellene mennem, de nem merek. Lehet, hogy ezen a sugárúton kívül semmi más nem létezik. Ez az a kör, amelyből ki akarok törni. Rajta kívül szeretnék állni. Úgy gondolom, odakint melegebb van. Nem azt akarom mondani, hogy ott több a levegő. A körnek van egy érzékeny pontja. Csak meg kell találni. Ezen a sugárúton az ember tölcserben érzi magát. Mintha injekciós tűben lenne. Várom a nyomást, hogy előbbre haladjak. Azt mondtam, előbbre? Mit jelenthet a szó: előre? Ha valamilyen erőfeszítést, ha egy lépést tennék, történe-e valami? De merre lépjek? A szemek irányába? A sarkak irányába? Létezik-e más irány? Nem, nem kell elárulnom a pontot, ahol tartózkodom. Egy óvatlan mozdulat lehet, hogy mindent megsemmisítene. És ha jönnének? Ha jelt adnának? Itt kell lenniök valahol ezen a sugárúton. Lehet, hogy tíz kilométerre innen. Ilyen hosszú lenne ez a sugárút?

Ha valaki kinézne az ablakon, vagy megállítaná az autót és egy szót szólna hozzám, valamilyen mozdulatot tennie és én megreznének, új reményeket keltene a visszatérésre. Tévedek, biztosan tévedek, nem lehet, hogy e végtelen nagy városban nincs még egy olyan ember, mint én, még egy élőlény, aki ugyannerre a dologra vágyik: elmenekülni; egy nő, aki új életet szeretne kezdeni, új nyelvet beszélni, menekülni ezektől a felemás, gépies ér-

zésektől, amelyek mindinkább belefészkelik magukat a húsomba, csontjaimba, a bőrömön tenyésznek, mint gombák. Azonnal megértettem, egyik autó sem fog elütni, semmilyen fizikai fájdalmat nem fognak okozni, ők tudják, nem hagyom el a pontot, amelyet kiválasztottam, mert a legkisebb mozdulat is, egy előre ki nem számított gesztus elegendő lesz számukra, hogy tudomásul vegyék, beleegyeztem, belépek ebbe az örült folyamba, az öntudat folyamából a gépies tárgyak folyamába vetem magam. Ez egyik módszerük arra, hogy rákényszerítsenek, magam döntsek, jól megszervezett színjáték, de tévedtek, rettenetesen tévedtek. Most már világossá vált: megakadályoztak a feljutásban, a csúcs megmászásában, abban, hogy átkeljek az úttesten, tudták, amint a túloldalra kerülök, minden befejeződik, nem vethetnek újabb próba alá, ez az egyetlen lehetőségük. Meg kell szoknom e tájat, amely valóban vonzó, azonban hideg, merev, hiányzik belőle a sugóság, mintha egy csomag megfagyott érzéssel megrakott kerékpár haladna el.

Nemsokára késő lesz bármit is elmesélni, más történeteket mesélni, más személyre emlékezni, barátira, az is lehet, hogy a hegedűs barátomra, akinek a hegedűjén kívül senkije, semmije sincsen, egy vagy két hegedűje van, de ez teljesen lényegtelen. Volt neki is egy nagy szerelme, azonban a nő néhány év múlva elvált tőle, elfeledte barátomat, de az is lehet, hogy még nem, de egy napon el fogja felejteni, ha nem lesz túl késő; barátom nagyon tehetséges és szomorú, azt hiszem, elégedetlen, lehet, hogy ilyen a természete, azonban nem hiszem, más az ő helyében kiábrándított volna minket, ő nem, neki van hegedűje, nemrég tranzisztort is vásárolt, van néhány nője is, akiket kecerész, és mások, akik útána futnak; mindnyájan keresik a maguk szórakozását, ő jól tudja szórakoztatni az embereket; egyszer szeretkezés közben hegedült. Nagy problémája volt a lakás, egy tágas lakás kellett volna, nem tudott kagylóhéjban élni, térre volt szüksége, nagy térre, hogy húrjai kedvenc hangjai után eredhessenek, kedvére járjon-keljen a szobában, a szekrény mögött, vagy mindezek után kint az erkélyen is. Nem tudom, e pillanatban hol lehet, soha nem lehet otthon találni, lehet, hogy újra bezárkózott egy nővel a fürdőbe és elaludt, lehet, hogy más városba utazott, hogy vesz még egy hegedűt. Van egy ember a fővárosban, akinek sok hegedűje van; minden pénteken elmegy hozzá, hogy játszódjon rajtuk; annak az embernek nagyon sok hegedűje van, körülbelül hetven, árulja őket, nagyon sok pénzért, nem tudom, hogyan szerzi be, van egy Stradivarija, a hegedűs barátom nem hiszi, hogy Stradivari, hazajön a fővárosból és napokig szomorú, hogy nem tud hozzájutni egy jó hegedűhöz, nem kell Stradivarinak lennie, lehet más is, csak megfelelő, ujjaihoz való legyen. A barátai járnak hozzá, ismerik már, megpróbálnak eladni neki drágán harmadrendű hegedűket, néha becsapják, de nagyon ritkán. A nőknek, akikkel szeretkeznek, a hangokról beszél, azok nem értik, de szórakoztatja őket, mert még soha nem hallottak történetet a hegedűről és a hangokról, minden alkalommal új mesélőt fedeznek fel benne. Nagyon jó ember, akarom mondani rendkívüli, eszkimó, meghív magához, és átadja neked a lányt, akit szeret; ő az az ember, aki a barátságért mindent odaad, nem tudom, lehet, hogy csalódott, lehet, hogy még az elsőt szereti, meglehet, soha nem beszélt erről, néhányszor már el akart menni külföldre, hogy megkeresse őt, azt hiszem megtalálná; most más dolgok foglalkoztatják, érdekli egy hegedű, meg a lányok, akiket még nem ismer, nagyon szomorú, hogy nincs autója, hogy nincs autója és sok pénze. Miért mesélek róla? Egy napon, amikor tőle jöttem, találkoztam Mileta-val, akinek teknősbékája volt, nem tudom, ki hozta neki, lehet, hogy maga jött, soha nem mesélte el e teknősbéka történetét, de emlékszem, minden alkalommal, amikor hozzá mentem, játszottunk a teknőssel. Rendszerint mi négyen voltunk: Mileta, a hegedűs, egy másik lány és én, és mi

négyen leültünk törökülésbe, a teknőst középre tettük, mindenikünk egy kontinenset képviselt, egyik az élet kontinense, másik a halál kontinense, a többi a szerelemé és a boldogtalanságé volt. És a béka majdnem mindig az egyikünk által képviselt szerelem kontinense felé indult. Egy napon a béka eltűnt, eltűnt és ugyanazon a napon a szerelem is megszűnt a hegedűs és szerelmese között. Egy félreértett játék közepette történt az egész, de így történt. Most szeretném, ha újra ugyanabban az összetételben találkozánk, egymás mellett lennénk, hogy megmentsenek, ők meg tudnának menteni, de nem tudom, hol vannak; találniuk kellett egy másik teknőst, és biztosan más valaki képviseli a szerelem kontinensét.

Ezek az elhaladó emberek valami furcsa dologgal leptek meg, nem tudom, jól megfigyeltem-e, sok autóban láttam magános embereket, akik valamit beszéltek, de vajon kivel? Velem nem, saját kocsijukkal beszéltek, és az autó bizonyos hangokat hallatott, amelyeket, úgy tűnt, megért az ember, úgy láttam, nevet, azaz mosolyog, és a mosoly párbeszédre utal. Régebben láttam, azt hiszem, régebben láttam, nem emlékszem már, egy ember a jobb kezében tartott szerkezettel beszélt. Azt hittem, csak próbára akarnak tenni, most azonban értem: az ember és a gép kitűnően megértik egymást; egyedülálló vagyok, aki még nem értem ezt a nyelvet, nem tanultam; lehet, hogy azok a dobozok jó tolmácsok, fordítók az ember és a gép között, de én nem fogadom el őket; szívesebben visszatérnék kazettáimhoz, amelyekben nem tudom, mi van. Lehet, hogy semmi, lehet, hogy fű, lehet, hogy tiszta papírok elképzelt regényemhez, lehetséges. Hogyan jutottam el ebbe a városba, vajon élni tudok-e majd, élni a jövőben, nem, ebben nem reménykedhetek, a mai napig rendre találkoztam a kávéházban a barátaimmal, a mai napig még kedves asszonyok karjai közt voltam, akik nem voltak különbek a számomra már ismerős asszonytól, semmi szokatlant nem vettem észre.

Lehetséges, hogy mégiscsak eltévedtem, mégsem találom meg, amit keresek. Az emberek örömmel veszik tudomásul, sőt várják is, hogy valaki eltévedjen, főleg azok élik ki magukat ebben, akik a siker megakadályozásán fáradoznak. Az ember nem hal, a víz nem eleme, de ha mégis eltéved saját vizeiben, nem gondolkozik halként. Mégis rend volt, majdnem tökéletes, úgy tűnt, mindnyájan azonos sebességgel hajtanak, ugyanazon fejmozdulattal, ugyanazon pillanatban emelik fel a talpukat; sablon volt. Azoknak a szeméből, akik mégis rám pillantottak, tekintetükkel kérdezve, mit keresek itt, bár tudták, mit keresek és hogyan jutottam e pokol közepébe, irigységet lehetett kiolvasni. Valamikor e sugárúton kiabálhattam, futhattam, sétálhattam éjjel, 24 órakor mezítláb, versenyt futhattam az utcát locsolókkal, tüzet gyűjthattam téli éjszakákon az utca közepén a barátaimmal együtt, és minden nagyszerű volt. Ami történt, csak velem történt, szigorúan őriztem emlékeim minden részletét, rejtve őriztem magamban, mint íróasztalban; a tenger mélyére rejtve, mint gyöngyragylót; szerettem ezeket az emlékeket, amelyekkel a sugárúton találkoztam, amelyek itt születtek és a szemeim előtt érlelték meg gyümölcseiket. E sugárúton fejlődtem, nagyon jól emlékszem, ahogyan egy történet kiteljesedik egy oldalon, aztán elhagyja, és másra megy át; én is hasonlóan: a sugárút volt az oldal, amelyet állandóan olvastam, amelyhez, minduntalan visszatértem, és nem tudtam kívülről megtanulni, mert minduntalan új helyzetek jelentek meg, új szereplők, akik arra készítették, hogy előlről kezdjem. Mindig a nulla volt, ahonnan számolni kezdtem, egy, egy, kettő, kettő, ahonnan valakihez fordulni akartam, ön, ön, te, te, ha valaki tekintélyes emberrel szerettem volna beszélni, ők, ők, mindez ismétlődő asszonyi sóhajhoz hasonlított, oh, oh, ah, ah, így, így; tudtam, ezen a sugárúton sok emberrel találkozhatom, akik véletlenül haladtak erre, akik semmit sem vettek észre, azt sem, hogy

a sarkon új újságárus bódé jelent meg, azt sem, hogy fánksütőt szereltek fel.

Azok a dobozokkal mind jobban közelednek. Íme az egyik, mind közelebb jön, nagyon jól látom, ismerem, már sokszor láttam, mind közelebb jön a dobozával, vajon komputer vagy radar, mindenesetre üzemelő műszer, az autók közt jön, őt sem ütik el, az egész mintha rajzfilm lenne, mondtam én ezt, kipróbálom az izmait, rendben van minden, csak várnom kell, sok türelemre van szükségem, íme, már itt is van, olyan közel, hogy cselekednem kell; villámgyors mozdulattal a dobozra vágok, az összetörik, és szokatlan dolog történik; minden megáll egy pillanatra, mindjárt jobban kezdem érezni magam, kezdetét veszi a visszafelé történő mozgás, az autók visszafelé mennek, azok a dobozokkal eltűnnek a láthatáron, a templomtorony órájának mutatói visszafelé haladnak, gyorsan, nagyon gyorsan. Megértettem, hogy valami rendkívül fontos dolog történik, mintha egy lehetséges múltba tértünk volna vissza; igen, ez helyes kifejezés, a jelenbe tértünk vissza, minden összetört, mint egy gipszszobor; hideg és valószínűtlen jövőben léteztem, az egész eltűnik, mint metafizikai alagútban; íme, az első ember is kijön az utcára, és elindul egyenesen; a második is megjelent, egy nő a második; íme egy ismerős, köszöntjük egymást; egy ismerős: Eleonóra asszony, Eleonóra, kiáltottam, Te vagy az, mondta, és futottunk egymás felé. Mi történt, kérdezte Eleonóra asszony. Semmi, semmi sem történt, mondtam, igazán semmi. Jó, hogy semmi sem történt, szolt Eleonóra asszony, jó, hogy semmi sem történt. Csak mese volt az egész, amelyet állandóan ismételt. Most már elég. Egy szó, egy betű maradt még. A.

HATODIK RÉSZ

a felfedezés

Úgy tűnt, először értem, aztán mintha mégsem érteném. Szoríts meg erősen. Így. Így. Lehet, egy napon mindent elfelejték, amit meséltél. Szerelmes lettem beléd.

Mesélés közben?

Nem, nem figyeltem rád.

Azt hiszem, tudnálak szeretni.

Jöjj, felejtünk el mindent, Mindent. Csókolj meg. Csókolj meg.

Koliger Margit fordítása

* Részletek a szerző azonos című, a pancsovai Libertatea kiadásában, megjelent regényéből. (A ford.)

jelenés

Novellatervezet

IOAN FLORA

Omladozó falak. Reszkető kezek. Kiszáradt torok. A szemközti falra szegzett tekintet. A sarokban szék, üvegek, heverő, újságok, kanna, sáros lábbeli, egy resó, ingek, harisnyák. Szamárfülés könyvek. Törülköző, pohár, csuprok, szétszedett kerékpár. Égdörgés: törött fémek csattogása. A mennyezet hintázni kezd, a falak megrepedeznek. Színre lép a népámító, csönd, beszédet tart. Az emberek arca fényben fürdik. A gyermekek szavalnak. A népámító már negyvennyolc órája egyfolytában beszél, az emberek négykézlábra ereszkednek, fáradtan vonszolják magukat, a kijárat felé tolakodnak. A többségnek sikerül kijutnia. A nap dolga után néz, ki tudná azt most kézzel elérni.

Az őszi esők járnak az eszemben.

A népámító elmegy. A hallgatag, magas, sovány, karikás szemű férfi nem mozdul helyéről. Letelepszik a padlóra. Egy újságpapírdarabra hajtja a fejét. És azon nyomban elalszik.

A szemközti fal teljes súlyával rám nehezedik. Mind erősebb fejfájás kínoz. Úszhatnékom támad. A föld meghasad alattam, görnyedt öregasszonyokat látok, hajukban virág. Látom volt szerelmem képét. Hamis érzelmek, valós érzetek.

Munkaasztal mellett.

Hosszan tartó ajtónyikorgás. Megérkeztek az öregek, kinti hideg levegő áramlik a szobába. Leülnek a padokra, amit magukkal hoztak. Egyikük asztalféleséget állít össze. Mi most nem gyalogolhatunk.

Vannak kerékpárjaink.

Ha szép lesz az idő, meglövegoljuk kerékpárjaink.

Ha esni fog, meglövegoljuk kerékpárjaink.

A nap felkel. Felkel a nap, és lenyugszik.

Valamennyiünket megpróbálok felidézni emlékezetemben. Őket főleg a gyakorlati dolgok érdeklik. Hosszan tartó, sziszegő hang. Lánzólgó arccal beszélgetnek. A mutogatással teli beszéd elakad. A sovány még mindig alszik. Horkol. Álmát senki sem zavarja. Egyikük, egy magas, jóvágású ember, egy csomó kulccsal a kezében, ráérsően fi-

gyeli. Megvakarja a feje búbját. Böffent. A többiek reá szegzik tekintetüket. Várakozás. Egyikük a virágról beszél, ez idő alatt mások idegeskednek. Káromkodás.

Foggal és körömmel széttépni egy állatot — ez jár az eszükben.

Sziszegés, az előbbinél erőteljesebben. Ez valami jel vagy jelzés, gondolom magamban. Az öregek felemelkednek. Elkezdenek kiabálni. Valamennyien torkuk szakadtából ordítanak. A jelenet leírhatatlan. Üvöltés. Üvöltöttek. Üvöltve. Összekulcsolják kezeik. Mocorogni kezdenek. E zaj mind erőteljesebb lesz. A dolgok átlényegülnek. A hangok kifognak rajtam. Nem tudod megkülönböztetni az eget a zongorától, a pohárt a bakkancstól, a fület a válltól s a térdtől. Halakká változnak, mozognak, ficáncolnak, télben, pillangókká változnak, egyazon ütemre mozognak, a láng kerékké, a zongora náddá, a pillangók halakká lesznek. Egyazon ütemre mozognak. Sóvárgás. A csönd messzi innen. A ház egy hajó, forró nyár.

Egyazon ütemre mozognak. Egy levél a vállamra hull. Betakarja szemem. Végül leszáll a csend. Egy madár lezuhan a mennyezetről. A sovány a padon továbbra is alszik. Puha, véres, hatalmas szárnyak. Megnyílik a mennyezet, egy madár lezuhan, és a padlódeszkába fúródik. Az emberek — mintha mi sem történné. Úgyelnek, nehogy a lábára tapossanak. Visszaülnek a helyükre. Élénken gesztikulálnak. Homlokaikat ráncolják. Titkon egymásra gyanakszanak. Cseng a fűlem. Egy levél lehull, s a vállamra száll. A madár felrepül. Az öregek sietve elhagyják a házat.

Sűrű köd ereszkedik alá. Az óra megáll. A falak erősen kivilágítva. Nehezen haladok előre. E levegőtől szédülök. Tüsszentek. Megállok. Főlemelek egy követ. Nézem, nézegetem. Elhajítom. A falevelek egy tökéletes halomban gyűlnek össze. Az ég narancssárga színű. Lónyérítés. Figyelem, mily szabályosan lépkedek.

Kis vasútállomás, mondhatnánk, jelentéktelen. Vonatra szállok. Az ablak mellett keresek helyet. Leülök. A vonat elindul. A valóság átlényegül.

Elhanyagolt külsejű, maszatos képű férfiak, asszonyok, gyerekek. A zöldéses kertekkel övezett fennsík felé tartanak. A férfiak kezében hatalmas, égő fáklyák. Valami nehezét cipelnek. Vörös színben úszó falak. A pókhálók a levegőben egymást keresztezik. Nem lehet felismerni a kezek alakját, a gyermekek arcán a maszat honnan ered. Ez az egész valami festmény, mondom. Valami vallási szertartás. Utánuk indulok. A lángot figyelem. Az elemek játéka jut az eszembe. Nyomukban porfelhő száll. Lépteik zengnek. Melegem van. Fázom. Egy tíz év körüli gyermek közeledik felém. Jobb kezében fáklya. Kacag. Az arcom előtt suhan el. Elhal a nevetése. Sápadt lesz, mint a fal. Sarkon fordul, elszalad. Elejti a fáklyát. Kiált. Nem értem, mit. Valamit kiált. Fel nem foghatom, mely irányból jöhet a veszély. Mire fel ez az ostromállapot?

Senkit sem öltek meg, de nem is szólalna meg senki sem. A gyerek utolérte őket. Körülveszik. Kérdéseket tesznek fel neki, válaszol, megmegrántják ingujját, kezével valamit mutat, fölfelé néz, amazok a lábukkal a porban turkálnak, beszélnek hozzá, válaszol, rám mutat, hosszan megbámulnak, vigyorognak. Négy férfi égő fáklyákkal elvonul

előttük, vizsgálódnak, tanácskoznak. Elég szűkszavúak. A vizsgálat folyamatban.

Kétségbe vagyok esve. Megállok. Szél borzolja hajamat. Behatol orrlyukamba, egész testembe. Érthető — nyugtalankodom. A szél feldarabol. A testem remeg. Azok négyen közelednek. A fáklyák fénye. Két lépésre vannak tőlem. Megállnak. Egyikük előbbre lép. A fáklyát arca előtt himbálja. Arcomba világít. Lesütöm szemem. Alaposan szemügyre vesznek. Megszólal. A többiek hallgatnak. Eldobja a fáklyát, jelt ad. A többiek bólogatnak, helyeselnek. Eldobják a fáklyákat. Jelzi, hogy várjak. Kiadja a parancsot. A többiek eltávoznak. Távolodnak. Ő — mint egy kőoszlop. A többiek fölérnek a fennsíkra. Az asszonyok meg a gyerekek helyet szorítanak. Segítenek neki, hogy felvegye a zsákot. A zsák meglehetősen nehéz. Vállára segítik. Közel két méter magas ember. Amannak a háromnak a teste, karja megfeszül. Ujjnyi vastag zsineggel van megkötve. A különös alakú hasábnak mértani alakja van. Paralelepipedon. Az előttem levő lesi a másik három érkezését. Tanácsokat osztogat. Megállnak. Ez közelebb lép, puhatólózik. Úgy tűnik, meg van elégedve. Sarkon fordul, s jelzi, tegyék le. Megmutatja, hova. Ezek odateszik. Dörren az ég. Esik.

A bakancsom orrával megérintem a zsákot, kemény. Azok hárman elégedetten dörzsölik tenyerüket. Emez mond valamit. De nem értem, mit. Mondom neki, nem értem. Lejelzem, hogy nem értem. Kinyújtja a kezét. Megragadom. Bütykös. Vállon veregetnek. Hátat fordítanak. Elmennek, csendesesen, de távolodásuk zaja később egyre fokozódik. A folyó most valami különös erővel hat.

Már nem vagyok nyugtalan. Újra szemügyre veszem a zsákot. Bakancsommal kiszakítom az egyik csücskét. Tapogatom. Valami kemény. Ez kő lesz. Lehajolok, szagolom. Hallgatózom. Tágítok egyet a nyíláson. Az érintett felület sima, mint a víz. Lehúzom róla a zsákot. Márványtömb. Egyetlen pórus sincs rajta. Érintetlen, sima felület. Egyik sarkán ujjhegynyi mélyedés. Föléhajolok. Zöldes mélyedés. Leülök. Kőrmömmel piszkálom, kaparom. A folyó partján sétálok. Dörren az ég. A kövek porrá zúzódnak. Megfordulok. A márványtömb helyén felhőt veszek észre. Ahogy az ég felé emelkedik, mind áttetszőbbé válik. A folyó: fémkígyó. Meggyújtok egy fáklyát. Közelebb lépek. A felhő egyenesen föl, emelkedik. Csőrénél fogva a madár a földbe fúródik. Véres, nehéz, vastag, óriási szárnyak. Körbejárom. Szemhéjaim lezárulnak. Még lélegzik; zihál. Vérzik. A folyó áradni kezd. Főlegyenese-dek. Elérem a fák hegyét. A fennsík mind nagyobb, a folyó kilép medréből, a madár a víz felszínén úszik. A felhő nyílegyenesen föl, emelkedik. Ujjam vérzik. Bevérezní a hegyek ormát. A levegő — borotvapenge. Repülök. Egyenletesen haladok előre.

Koliger Károly fordítása

szájában föld I.

BRANIMIR ŠČEPANOVIĆ

Durva gyapjúpokrócba burkolózva, mozdulatlanul és némán fekszenünk, mintha az augusztus végi éjszaka fanyar erdőillatától lettünk volna mámorosak, az erdőtől, amely, a félig nyitott sátorlapon át, tekergő, fekete kígyóra hasonlított. Valójában azonban csak elfáradtunk, és aludni vágytunk.

A 96-os számú személyvonat áporodott levegőjű fülkájében ült, és figyelte az örvénylő augusztusi éjszakát. De nem látott semmit. A szögletes, koromtól szennyezett ablakban csupán arcának homályos képmását pillantotta meg, ám az is annyira elkínzott volt, hogy szinte idegennek tűnt. Mégis rámosolyodott e megváltozott arcra. Persze, barátságatlanul és morózusan, mintha máris azon gúnyolódna, hogy ennyi idő múltán tér csak vissza Crna Gorába, ahol nincs többé hozzátartozója, senki sem örül majd neki, s még csak olyan ember sem akad, aki legalább felismerné. Ha a sötétség leplében bármilyen emlékképet, elmerült arcot vagy akár egy régen elfelejtett hangot is kiragadhatott volna e pillanatban gyermekkorából, talán könnyebben megérti, miért is döntött olyan váratlanul úgy, hogy a szülőföldjén szeretne meghalni. De képtelen volt bármit is felidézni. Nem volt visszhang többé.

Mégis, még sokáig ébren maradtunk, noha semmilyen tényleges okunk nem volt rá: se izgatottságot, se nyugtalanságot nem éreztünk; semmi sem gyötört és tartott a várakozás feszültségében bennünket. Ellenkezőleg, ezen a vad vidéken, ahol az utóbbi nyarak folyamán rendre eltöltöttünk néhány napot, mindig könnyűszerrel tettük félre a gondjainkat és a kötelezettségeinket, a megszokott — otthonra, irodára, kávéházra szűkített — egyhangú életünket, s így némileg saját magunktól is eltávolodva, csaknem megmagyarázhatatlan nyugalom szállt meg bennünket. És semmi kétség, így volt most is. A vonaton való hosszú utazás és az úttalan utakon való több órás gyaloglás után, végre célba értünk, e puszta és lakatlan vidékre, ahol valamiféle kék és hangtalan hullám

borult ránk, a teljes megbékélésnek azzal az érzésével, amely még a gondolatunkat és a hangulatunkat is annyira azonosította, hogy bármely pillanatban ki tudtuk volna találni a másíknak még a kívánságát és a szándékát is. Talán ezért is hallgattunk olyan mélyen.

Akkor megpróbálta kinyitni az ablakot. Néhány pillanatig vesződött vele, aztán abbahagyta, s ismét hátradőlt a piszkos és meleg ülésen. Tetetetlenül révedt a sötétségbe, végre valamilyen világosságot vett részre a távolban, amelyet mintha csak egy szeszélyes szélroham sodort volna el, s hozott volna vissza újra meg újra. Ez a máskor szokványos és semmitmondó látvány azt a homályos sejtelmet ébresztette benne, hogy egy egész világ suhan el mellette. Ez a gondolat, csodák csodája, megörvendeztette. Egyszerre úgy érezte, hogy a kerekek zakatolásában az a csönd is ott van, amely majd azután jön, amikor már minden véget ér, és eltűnik, mintha nem is lett volna. Mozdulatlanul és egyetlen gondolat nélkül várta, hogy ez az érzés teljesen hatalmába kerítse, feloldja a torkát szorító görcsöt, s aztán a sötét folyosó mélyén vagy a vonat végében meghúzódva kisírhasssa magát, búcsút vegyen az élettől, teljesen megbékéljen a halállal, s végül a bárgyú közöny árca mögé rejtőzzön, amely majd megkíméli a kíváncsian fürkésző tekintetektől, különösen pedig a gonosz emberi részvételtől. De minél inkább magára akarta erőltetni a kétségbeesés állapotát, hogy aztán mielőbb túl legyen rajta — annál inkább érezte, egyfajta belső kényszer szivóosan ellene is szegül ennek. Állott szalámi, fokhagyma, rozskenyér és izzadság egymással keveredő szagát érezte; a félelmetes, de kívánt csönd helyett pedig ismeretlen úitársai elégedett csámcsogását hallotta, kiknek formátlan hangja és visszatartott nevetése arra csábította, hogy hosszú és unalmas társalgásukba ő is bekapcsolódjon. S akkor még éhes is lett, amiért elröstellte magát — talán azért, mert tudatában volt, hogy az a természetes ösztön szégyenteljes bizonyítéka annak, hogy képtelen szembenézni a maga szörnyű igazságával. A vele szemben ülő ember széles és feltört tenyerén egy darab kenyeret és egy vékony szelet szalámit nyújtott feléje szótlanul. Ő zavart mosollyal megköszönte, és enni kezdett, anélkül, hogy bármilyen ízt is érzett volna. Aztán émelygés fogta el, és undorodva kiment a fiülkéből. A folyosó mélyén ablakot nyitott és kiköpte a megragott falatot, tátott szájjal nyelte a hűvös levegőt, amely egyenletes áramlással, izzó szikrával és korommal vágódott az arcába. E pillanatban képtelen volt meghatározni, mennyi időt töltött el a vonaton, s azt se tudta kiszámítani, mikor ér a Crna Gora-i hegyekbe. Már majdnem úgy rémlett neki, hogy gondolkodni is megszűnt. Csak később döb-bent rá, hogy a vonat egy kis, elhagyatott állomáson vesztegel, s itt pillantott meg egy tagbaszakadt parasztasszonyt is, amint cifra batyukkal fölpakoltan, ügyetlenül cammog a vagonok mellett. Amikor elhaladt előtte, túró- és tejfölszag szállt a levegőben, de most nem érzett éhséget. Egyáltalán nem érzett semmit. Váratlanul kinyújtotta a karját, megfogta a sárgaréz kilincset, és lassan, gondolkodás nélkül, kilépett az éjszakába.

Jakov és én még mindig hallgattunk. Egy csillagot figyeltünk, amely elveszett madárhoz hasonlóan lassan, határozatlanul és éppen a fejünk felett hullt alá. Mindkettőnknek olyan érzése támadt, hogy ugyanakkor,

amikor a csillag utolsó csalóka fénye is kialszik a szemünkben — álomba es ürességre zúzanunk.

A fekete és híg latyak fölött szétvetette a lábát, s nézte, miképp hatja át az eget egy jenyugár, hogy nyomban el is tűnjön, mielőtt még szemmel kísérhene. A vegelathatatlan messzeség felé fordult, amely raegsege és elernetetlensége ellenére is valahogy bizalmasan visszhangozta a lába mellett kattogó sínek tompa surrogását, de mégis nyugtalannak látszott, mintha megbánt volna valamit, vagy mintha azzal a le-hullott csillaggal olyasmit vesztett volna el, amire meg emlékezni se tud. Azt se tudta, hol van, hova tart, mihez kezd. Csupán azt tudta, hogy sose látja viszont azokat az apró Crna Gora-i falvakat, amelyekben hajdan szenvedni és örülni is megtanult, mert ebben a pillanatban — akárha önmagában is a sötét éjszakát látná — mindentől búcsúzott, egyetlenegy könny nélkül, az egész világtól.

Amikor ismét felneszeltünk, fogalmunk se volt, mennyit aludtunk. Néhány percig némán összebújtunk, mintha az augusztusi éj e csaknem természetellenes csendjében elhittük volna, hogy egyedül vagyunk a világon. Akkor Jakov egy határozott mozdulattal szétártta a satorlapot, és mélyet lélegzett. „Mire gondolsz”, súgtam neki. „Sem mire”, mondta ő, „csak várom, hogy megvirradjon.” Valójában már pirkadt: a magasban szemmel láthatóan derengett az ég, fokozatosan vékony és áttetsző lett, mint valamilyen elnyűtt, szürke szövet.

Hajnalhasadáskor megállt, hogy kissé kifújja magát. Nem tudta, megnyit gyalogolt a sötétben, az úttalan utakon, s azt se tudta, hová jutott. Abban azonban biztos volt, hogy jól tette, amikor azon a kis és névtelen állomáson leszállt a vonatról, és — a sínek, kátrányos vashordók, szétesett faládák között botorkálva — helyesen járt el, amikor úgy érezte, el kell innen menekülnie az éjszakába, a messzeségbe, minél távolabb az emberektől, és mindattól, ami akár egyetlenegy pillanatra is arra kényszeríthetné, hogy bárkitől is vigasztalást vagy segítséget kérjen! Ebben az elvágódásában, menekülésszerű törekvésében, hogy elszakadjon a világtól, hogy többé már ne is tartozzék hozzá — nem volt se gyűlölet, se irigység az emberek iránt. Csupán a lehetséges és máskülönben elkerülhetetlen megaláztatások elöl akart elmenekülni — függetlenül attól, hogy maga is részvétért kiáltott vagy hogy kényszerűségből elfogadta volna a gyámolítást. Mégis úgy vágott neki az éjszakának, hogy minduntalan azt érezte, legjobb volna beteg és tehetetlen állatként valamilye pusztai magányban meghalni, s bár e titkos gondolatától eleinte megrettent, sőt el is szégyellte magát, később, lépésről lépésre, igyekezett mindinkább hozzászokni. Olyannyira, hogy fokozatosan megbékélt vele, s már arra gondolt, bárcsak olyan bátor lenne, hogy maga magára emeljen kezét. Fáradtan és kifulladásban állt a pirkadatban, a távolban erdő komorlott előtte, azon túl pedig egy hegygerinc csipkái tűntek a szemébe, amely szülőföldje Prekornicájának csúcsára emlékeztette, ahol régen, harminc valahány évvel ezelőtt, egy szilaj éjszakán, először merült fel benne a menekvést jelentő halál gondolata. Persze, nehezen tudta elhinni, hogy ösztöneitől vezérelve most ismét gyermekkorra színhe-lyére tért vissza, bár abban biztos volt, régen támadt gondolatát végre

valóra váltja, akár úgy, hogy valamilyen elhagyott és magas fát szemel ki magának, akár úgy, hogy valamilyen tátongó szakadékba veti magát, amely már úgyis várja a sötétségével. Ilyen gondolatokat forgatott a fejében, de se félelmet, se kétségbeesést nem érzett. Sőt, inkább azt lehetne mondani, hogy nyugodtnak és mindennel megbékéltnak érezte magát, s így az éles levegőből is mélyet szippantott, majd pedig arra lett figyelmes, hogy feje fölött, a magasságban valamilyen láthatatlan madarak énekelnek.

Keresztbe font lábakkal a sátor előtt ültünk a fűben, mellettünk a száraz fenyőágaktól illatozó tűz pattogott, és szalonnás rántottát reggeliztünk. Komótosan ettünk, minden falatot élvezettel ízlelgettünk. Csak a zsírba mártott utolsó kenyérdarabkák lenyelése után töröltük meg a kezünket a harmatos és puha fűben, s tápázkodtunk fel, hogy a környéket is szemügyre vegyük. Úgy rémlett, hogy a reggeli ködcsitzalásból szemünk előtt kibontakozó táj valahogy másmilyen, mint tavaly volt. Észak felé ibolyakék erdősáv vált ki, egészen lent pedig, a kéken hullámzó hegyoldallal szemben, egy folyó meredeken kivájt medre sejtett fel. Mi a folyó és az erdő között álltunk, s forgolódva próbáltuk meg fölfedezni azt a lehetséges, de még kitapinthatatlan változást, és ezért nem tudtuk e jól ismert és egyszerű táj képét azonnal összevetni a még meg nem bolygatott emlékképünkkel. S ez a két kép valóban különbözőt valamiben egymástól. Aztán megpillantottunk egy embert és rádöbentünk, hogy az ő megmagyarázhatatlan jelenléte bontotta meg a puszta táj egységét és harmóniáját, melyet már annyira megszoktunk. Ez az ember csaknem valótlannak tűnt, olyannak, mint egy elmosódott sötét folt. Később meg úgy rémlett, hogy valamilyen hatalmas rovarra hasonlít. Ott állt, nem messze tőlünk, és vállának ringásából ítélve, mielőtt még megkérdezhettük volna, hogy hogyan került ide, arra a következtetésre jutottunk, hogy valamilyen egészen nyilvánvaló mozdulat és szándék közben éppen az imént torpant meg, félúton.

Csodálkozott, hogy többé nincs egyedül, de szemét nem tudta levenni a két ismeretlen emberről, mert a nevetségesen fölcicomázott vadászkalapjuk alól elővillanó maszatos arcukkal kíméletlenül azokra emlékeztették, akik elől a vonatból menekült el, s akik mindazokra hasonlítottak, akikkel nem kívánt találkozni. Akkor a lábukra tekintett, s a tojáshéjjal, összegyűrt újságpapírokkal, üres konzervdobozokkal, elüszkösödött nyársakkal borított fűre. A vadászpuskák és a horgászbotok mellett egy kis tranzisztoros rádiót is megpillantott, amely még nem űzte el a reggeli csendet, s így még egyenletes lélegzésüket is hallotta, vagy csak hallani vélte. Már-már vágyat érzett, hogy hozzájuk lépjen, valami en-nivalót kérjen tőlük, s talán még arra is megkérje őket, hogy indítsák útba az első vonat, az első autóbusz felé. Ez az érzés, amely halálmegvető konok elszántságát is megingatta, olyan erőteljes volt, hogy már biztosra vette, valóban csatlakozik hozzájuk, hacsak nem kényszeríti magát arra, hogy nyomban hátat fordítson és elmeneküljön. E vágya és szilárd elhatározása közé feszítve — sírhatnékja támadt. Hogy legyűrje magában e váratlan ellágyulást, hirtelen az égre vetette a szemét, és a könnyörgő emberhez hasonlóan egész figyelmét a hamuszürke és fekete pöttyökkel behintett madarakra irányította, amelyek akár a tűzről

pattanó szikrák, szinte percről percre röppentek a feje fölé, s a rózsaszínű magasban füstpamatként tűntek el. A be nem avatott még azt hihette, hogy élvezi a látványt. Pedig ő csak ahhoz gyűjtött erőt, hogy hátat fordítson.

Miközben egy határozatlan pillantással végigmért bennünket, se Jakov, se én nem tudtunk megmukkanni, sőt még az se jutott az eszünkbe, mit is kellene tennünk. Talán arra vártunk, hogy ő törje meg előbb a fagyos hallgatást, vagy arra, hogy valamilyen gesztussal jelezze a szándékát, s ezáltal legalább némileg természetessé tegye a találkozásunkat. De ekkor, minden elképzelhető dolog ellenére, fölkapta a fejét, és mint valami megzabolázott ló — levágtatott a hegyoldalon, hosszú és ügyetlen lépteivel gázolva a magas fűben.

Amikor futni kezdett, szemébe villant a nap, majdnem elkápráztatta, és a sűrű, harmatos fűben bukdácsolva azt gondolta, ez a két ember most csodálkozva fordul utána, s nem tudja, mi lelte egyszerre.

Szótlatlanul figyeltük, nem értettük, hogyan térhetett el oly ostobán az ósidők óta tiszteletben tartott szokástól, hogy a pusztaságban való véletlen találkozások idején, ha csak egy pillanatra is, egymáshoz lépjenek az emberek. De nem izgattuk fel magunkat. Nem azért jöttünk ide, hogy mindenféle ismeretséget kössünk. S különben se érdekelt bennünket ez az ember, akinek még az arcát se tudtuk megjegyezni, az alatt a néhány perc alatt, amíg szemtől szemben álltunk egymással. Talán a bukdácsolását és hosszú kezeinek ügyetlen hadonászását figyelve, ezért is voltunk annyira közömbösek iránta, hogy ha elfordulunk tőle, bizonyára mindörökre elfelejtjük.

Nem szégyellte, hogy menekült. Amióta tegnapelőtt éjjel a belgrádi egyetemi kórházban, gyomorfájdalmainak kivizsgálása után álmatlanságtól és unalomtól megviselten, csaknem gondtalanul benyitott az üres orvosi szobába és ott, a rendetlen asztalon, merő véletlenségből megpillantotta a saját k ó r t ö r t é n e t é t, amely három rövid és rideg latin szóval a kegyetlenül közelítő korai halálát jósolta meg — állandóan menekült valamitől. Igaz, most már nem emlékszik, mit érzett akkor. Lehet, hogy képtelen volt bármire is emlékezni. De azt tudja, papucsban és izzadságtól meg orvosságtól büzlő pizsamában rohant ki az éjszakába, és így nyitott be a Birčanin utcai kis lakásába is, ahol, bezárkózva és egyedül, majd egész másnap azon gyötrődött, hogy miképp hessentse el szeméből a kínok között, bűzben szétmálló testének látványát. Hiába erőltette a sírást is, hogy legalább a könnyekkel mossa el ezt a szörnyű képet. Csak amikor megboldogult szüleire, gyermekkorára és szülőföldjére gondolt — akkor tisztultak ki a szemei, mintha valamilyen gyógyító fény ragyogta volna be őket. Talán ez ösztökélte arra, hogy rögtön, az első vonattal, induljon el Crna Gorába, s ott keressen vigaszt és megnyugvást. De amíg az elmúlt éjszaka végtelen és dermedt sötétiségében izzadó, éneklő és zabáló emberek között utazott, hirtelen rádöbent, hogy az egyetlen bizonyosságot jelentő halálban, magára kell maradnia, s ezért, erőt és bátorságot gyűjtve — ott hagyott csapot-papot, hogy utána, ezen a vad vidéken, e jelentéktelen két emberi teremtménnyel való

iménti véletlen találkozásakor, végül is megtudja, hogy ha igazi emberként, valaha is le akar számolni a sorsával — akkor előzőleg mindannak hatat kell fordítania, ami még az élethez köti a lelkét! Most tehát, a füves lejtőn rohanva, tulajdonképpen önmaga elöl próbált elmenekülni, mindan lépéssel újra és újra legyozve azt a kísértést, hogy megálljon és visszaterjen annoz a két ismeretlenhez, akiket talán a gondviseles küldött ide, hogy ezt a minden jel szerint szörnyű végnapjat megnyihítsék. Hogy legyozze a kísértést, erőlködve bár, de mindegyre csak a neki teremtett jura és a messzeségben reá várakozó szakadékra gondolt.

Valami belső kényszertől hajszoltan, mindketten utánaeredtünk. Igazán váratlanul döntöttünk így, de egyszerre, mintha csak előzőleg hallgatólagosan összebeszéltünk volna. Ebben az első pillanatra fucsa elhatározásunkban — nem volt semmilyen más szándék, mint az, hogy tudassuk vele, ostoba és fölösleges előlünk menekülnie, mert ha bajban van, egészen nyugodtan segítséget kérhet tőlünk. Szóval, becsületes szándékunk volt. Csupan attól akartuk megóvni, hogy ne legyen mindvégig olyan szerencsétlen és nevetséges. Persze, ezzel együtt, mi is meg akartuk nyugtatni a lelkiismeretünket, mivel egy csöppet sem találtuk kellemesnek azt a gondolatot, hogy ha netán akaratlanul is, mi ketten kényserítettük volna rá erre a meitatlan viselkedésre.

És amikor, egészen véletlenül, anélkül, hogy bármit sejtett volna, hátrafordult — észrevette, az a kettő a nyomában van. Arra gondolt, csupán a szeme káprázik a tűző napsütésben, csupán két közönséges mozgó árny öltött emberi formát. Ezért megint visszapillantott, hogy megszabaduljon ettől a kellemetlen benyomástól. És futott, hátranéző fejjel, mindaddig, amíg meg nem győződött róla, hogy az a két ember, egy bizonyos távolságból, valóban követi.

Nem mertük neki odakiáltani, hogy álljon meg és ne komédiázzon, mert tudtuk, kiáltásunk még inkább elrémíti, s amilyen ostoba: még majd azt hiszi, hogy fenyegetjük, vagy így akarjuk félrevezetni. Ezért kergettük szóltanul, s inunkat megfeszítve azon voltunk, hogy csökkent-sük a köztünk és közte levő több mint ezerméteres távolságot. Mégis, egy pillanatban Jakov azt javasolta, hogy hagyjuk abba. „Menjen csak, isten hírével”, mondta, „mire való mindez?!” „Várj”, elleneztem én, „gyorsabak vagyunk nála — hamarosan tisztázzuk ezt az egész ostoba félreértést!”

Hiába találgatta, kik ezek az emberek. Ruhájuk, kalapjuk, puskájuk, horgászfelszerelésük és sátoruk szerint ítélve, csakis vadászoknak vagy kirándulóknak képzelhette őket. De nem elégedett meg ezzel az egyszerű és logikus feltételezéssel. Természetük lényegére volt kíváncsi. Szeretett volna az érzelmükbe hatolni, amíg oly makacsul üldözték, bár erre semmilyen okuk se volt, függetlenül attól, hogy az iménti találkozásakor mit gondoltak róla. Választ azonban nem kapott, s ezért, csaknem szomorúan, még inkább megszaporoázta lépteit.

De ő csak menekült, mindegyre menekült előlünk, testét előredöntötte, mintha valamilyen csodálatos, félelemnél is nagyobb erő nyomta volna

a hátát, egy pillanatra se engedve, hogy visszanezzen, megálljon vagy kiegyenesedjen. Amikor aztán egyszer mégis egész testhosszában felgyenesedett — észrevettük, balkezeivel nagy és világos kalapot tart a fején, nehogy lerepüljön, s akkor a nap ferdén eső és megcsillanó sugarában az egész olyannak látszott, akár egy tűzkoszorú, ezért mindegyre az a benyomásunk támadt, hogy amennyiben ez a nevetséges ember továbbra is így fut, hamarosan lángra lobbantja a magas páfrányt, amely felé szemlátomást közeledett.

Váratlanul arra gondolt, hogy az a kettő talán leolvasta arcáról a szándékát, esetleg azt is, mit forgat a fejében. E lehetőséget is számba véve, mindinkább jogosnak találta az előbbi viselkedését. Ezek az ismeretlen emberek, akiknek még az arcát se tudta megjegyezni, most veszélyt jelentettek, s neki menekülnie kellett előlük. Nem engedhette meg, hogy utolérjék vagy bármilyen más módon megingassák vagy tán meg is akadályozzák abban, amit feltett magában.

Aztán úgy vettük észre, hogy lassabban fut. Ennek alapján fáradtságot gyanítottunk, de sötét és szikár alakja mégis furcsa lazaságról árulkodott, mintha biztos volna benne, hogy sose érzük utol, vagy mintha ügyet se vetne ránk. Mindenesetre már nem úgy festett, mint aki fél, legkevésbé pedig tőlem és Jakovtól, s ez, egyúttal, azt is jelentette, hogy az égvilágon semmilyen okunk se volt utánaeredni. Akár mindjárt visszafordulhattunk volna a sátorunkhoz, vehettük volna a horgászbotokat, és leereszkezhettünk volna a vízre. Ám ekkor egyszerre eszébe ötölt Jakovnak, hogy ez az ember egyáltalán nem menekül, hanem ellenkezőleg, üldöz valakit. „De kit?“, képedtem el. „Mindegy, hogy kit: egy lepkét vagy egy embert, mit számít az!” Próbáltam meggyőzni, hogy ez képtelenség, de ő hajthatatlan maradt, mégis, legalább abban egyetértettünk, hogy ez a sötét vagy tán ünneplő ruhás ember, nagy, világos kalappal a fején, — se vadász, se hegymászó, se kiránduló nem lehet. De ugyanígy, mivel semmilyen csomagja, még csak egy közönséges tarisznyája vagy ernyője sincs, úgy véltük, véletlenül eltévedt utas se lehet. Akkor hát kicsoda? Hogyan került olyan titokzatosan a sátrunk közelébe, és miért menekült, ha se tőlem, se Jakovtól nem félt? Ez a kérdés mindkettőnket izgatott. Minden pillanatban megálltunk, hogy kifújjuk magunkat, s véleményyt váltunk erről is. „És mi van akkor, ha valamilyen szökött fegyenc vagy gyilkos, aki itt keres menedéket, vagy ami még rosszabb — hátha valamilyen őrült, katonaszökevény vagy kém, aki valami úton-módon a határon akar átszökni?” „Sületlenségeket fecsegsz”, nevettem el magam, „mert abban az esetben mindenki előbb az erdőnek és a hegynek vágott volna neki.” „Igazad van”, sóhajtott fel Jakov, „ő még mindig egyenesen fut, akár a vak”, majd néhány percre elhallgatott, mintha valamin töprengene. Aztán azt mondta: „Akkor meg mi az ördög van veled, talán csak nem bolond?” „Sosem lehet tudni”, mondtam én, „lehet, hogy bolond, de az is lehet, hogy határtalanul boldog valamiért s most így próbál megszabadulni a túlszorduló érzések szorításától! Különben, ha utolérjük — megtudjuk, mi baja!” Jakov továbbra is úgy vélte, hogy nem kell üldözni, de én makacsul hajtogattam: „Hát képes volnál abbahagyni? Hát lehetséges, hogy ne érdekeljen, mi történik veled?” — ösztökéltem őt is, magamat is.

Mindennek ellenére meg akart állni, és azonnal ki akarta elégíteni a kíváncsiságát: ha nem magyarázzák meg, mi lelte őket, majd ő kérdezi meg tőlük szépen, hogy mi jogon avatkoznak bele az életébe, illetve a halálába.

Most már tehát közönséges kíváncsiságból üldöztük. Úgy véltük: ha neki joga van minden ok nélkül menekülnie előlünk, akkor nekünk is jogunk van rá, hogy hajszoljuk; ha furcsa viselkedésével nem átallja felcsigázni az érdeklődésünket, akkor mi sem átalljuk megvallani a kíváncsiságunkat. Ezért voltunk továbbra is kitartóan a nyomában, hullámszó, sötétsárga és zizegő páfrányok között, amelyek helyenként vállmagasságig is felértek, s áttetsző, illatos reggeli harmattal permetezték be az arcunkat. De mintha csak megérezte volna, hogy egyhamar nem tágitunk, lassan megállt, és felénk fordult. Öröm helyett inkább csodálkoztunk a váratlan fordulaton, s ezért egy darabig még teljes erőből futottunk.

Állt, és várta őket. Szaggatottan lélegzett, az izzadság pedig árkot vájt az arcára tapadt sárga virágporban. De nem volt zaklatott, s ahogy elnézte, hogy a magas páfrány közt csapkodva vagy úszva miképp közelednek feléje, még arra sem gondolt, mi történik a következő pillanatban.

Már azt is láttuk, amint bal kezét a feje fölé emeli, és tarkójára tolja a kalapját, láttuk, hogy e mozdulattal a magas, izzadságtól fénylő homlokát is föltárja, s akkor mindkét karját keresztbe fonta a mellén, akár csak az az ember, aki mindenre elszántan kész szembenézni a dolgokkal. A szerencsétlenje! Pedig csak Jakov és én közeledtünk feléje. Mi meg nem kívántunk neki semmi rosszat. Csupán azt akartuk megkérdezni tőle, mi van vele, valami baja történt tán, segítségére lehetünk-e valamilyen. Vagy ha mindebben örömet leli — ráhagyjuk, menjen isten hírével. Hogy valóban meggyőzzük ebben, mintegy harminc méterre megálltunk előtte, hadd lássa rögtön, hogy még jogos kíváncsiságunk ellenére is — mennyire belátóak és tapintatosak vagyunk iránta.

Úgy nézett rájuk, mintha nem is látná őket, mintha csak a tájhoz tartoznának, melyen a szemét pihenteti.

Mégis, éreztük, azonnal hozzá kell lépniük — mielőtt ez a közös hallgatástól feszülő pillanat még kínosabbá, még természetellenesebbé válna. De szinte megbűvölt bennünket a kifejezéstelen tekintete — s ezért egy tapodtat se mozdultunk.

Cserzett és érdektelen arcukat fürkészve voltaképpen azon töprengett, miért is gyökerezett földbe a lábuk. Mert ha az imént még annyira hajszolták magukat, hogy utolérjék — akkor most nem tudta mire vélni, mi gátolhatta meg őket abban, hogy hozzálépjenek, s ugyanígy azt is kizártnak tartotta, hogy vadászpuskákkal felfegyverkezve, hatalmuk tudatában, elővigyázatosságból vagy félelemből nem mernék megtenni azt a húsz-egynéhány lépést feléje.

Ha legalább kíváncsiságot, félelmet, örömet vagy fájdalmat fedezünk fel az arcán — akkor tán nem lett volna olyan kellemetlen hozzálépünk. De ez az arc megdermedt, fehér álarcra hasonlított, amely mögött az ürességen kívül nem volt semmi: egyetlenegy gondolat, egyetlenegy érzés se, amely életre kelthette és visszaadhatta volna a színét. Még csak meg se moccant, s azt se jelezte semmivel, hogy valaha is moccanni fog.

És akkor, ki tudja, melyik érzékszervével, megérezte, hogy közte és e két ember között már valamilyen megbonthatatlan és furcsa kapcsolat jött létre. Nem tudta, mi lehet ez, s talán ezért is kutatott a tiszta ég végtelen tükrében valamilyen távoli és sötét emlékvillanás után, ami segítségére lehetett volna a kapcsolat jellegének kibogozásában vagy legalábbis megsejtésében. De az augusztusi délután áttetsző magasságában csak egy magányos madáron akadt meg a tekintete, az meg túlon túl valóságos volt ahhoz, hogy bármilyen előjelnek tekinthesse.

Végre észrevettük, hogy kezét lecsúsztatja a teste mellett, a tekintetét pedig, amely az előbb még a messzeségbe révedt, ismét felénk fordítja. E tekintetben most némi pimaszságot és gúnyt is láttunk, s talán egy kis megvetést is, amit semmiképp se érdemeltünk meg. „Képzeld el, hugyozik”, súgta Jakov. „Ügy viselkedik, akárha itt se lennénk, akárha nem is léteznénk!” „Ellenkezőleg”, mondtam én, „éppen így akar kihívni, megsérteni és megcsúfolni bennünket!”

Ezután már ravasz és alattomos kifejezést vett észre az arcukon. Talán ezért is változott át a menekülési vágya, függetlenül attól, hogy mit akarnak tőle, undorrá és utálattá mindaz iránt, amire csak ezek az emberek — agyafúrtságukkal, egyenletes és gyors lélegzésükkel meg a szemükben bujkáló érthetetlen éhségükkel — emlékeztették. Tulajdonképpen mindketten a félnék és óvatos hiénákat juttatták eszébe, amelyek megneszelték a halálát. Néhány percig magatehetetlenül nézte őket, mivel most már nem hitte, hogy elmenekülhet előlük.

S mintha megérezte volna, hogy mégis hozzálépünk — megint futni kezdett. Csakhogy most az erdő felé vette az irányt, harmonikusan és gyorsan szökdecselve, akár egy állat.

Fáradtságtól zihálva és roskadozva, abban bizott, hogy van annyi ereje, amennyivel még elvergődik a reszkető és ibolyakék erdőig, ahol már nem érhetik utol!

Csak most kaptunk igazi okot arra, hogy űzőbe vegyük. És a legkisebb habozás nélkül meg is tettük ezt: mivel most már nem az ostoba kíváncsiság, hanem a legegyszerűbb dac sarkallt bennünket. Meg akartuk neki mutatni, hogy se gyorsabb, se pimaszabb, se bátrabb nem lehet nálunk. Végül pedig elejét akartuk venni annak is, hogy — sértegessen bennünket!

Amikor visszafordult, hogy megbizonyosodjon, üldözik-e ismét, az a kettő magasabbnak, erősebbnek és gyorsabbnak tűnt fel, mint amilyenek valóban voltak, talán azért, mert most már nem a vállukon, hanem a kezükben volt a puska, csövel előre szegezve. Futott egy ideig, és várta

— hogy lőjenek. Aztán egy kissé megdőlt: fejéről lerepült a kalap, s ott lebegett a levegőben, akár egy fehér lepke. Hajadonfővel és csupaszzal, ismét meggyorsította a lépteit. De nem azért, mert félt, mivel egészen mindegy volt neki, hogy lőnek-e vagy sem: hiszen úgyis meg akart halni. Most már csak azért szeretett volna egérutat nyerni, mert amazok annyira igyekeztek utolérni, mintha legalábbis bármilyen joguk lett volna rá. Ezt a jogot akarta megvonni tőlük. Dacból!

Sajnos, már megint annyira eltávolodott tőlünk, hogy lehetetlenség volt az erdőszélig utolérni. Igaz, arra is gondoltunk, riasztólövessel megállásra kényszeríthetjük, de erről a szándékunkról azonnal lemondunk. Tudtuk: ha azt hiszi, hogy még az élete is veszélyben forog — még jobban futásnak ered. Mi maradt hát akkor hátra? Hogy várjuk, míg megbotlik, és lábát törí? Vagy hogy végkimerülésben roskadjon össze? Nem. Ilyen csodában nem hittünk. De többé már nem is állhattunk meg, jóllehet éreztük, ha továbbra is dacolunk vele, még a saját szemünkben is — nevetségesek leszünk.

„Istenem, adj annyi erőt, hogy elérjem az erdőt”, gondolta. „Abban az erdőben van az én megmenekülésem!”

Ekkor pillantottuk meg a pásztorot, akin, csodák csodája, nem volt irhabunda és bot se a kezében. Úgy rémlett, még kutyája sincs, s kisszámú megnyírt juhait sem bégettek. Úgy állt ott, mozdulatlanul, mintha a szökevény és mi se keltettük volna fel az érdeklődését. Azt hittük, már teljesen beleveszett megszokott egyhangúságába és megkövült, üres nyugalomába. Mindenesetre felegyenesedve és némán figyelt bennünket, mintha még nem tudná, és tudni se akarná, hogy mit örténik. Noha teljesen reménytelen volt, hogy csatlakozik hozzánk, Jakov és én mégis odakiáltottuk: „Elébe!” „Fogd meg!” „Ne engedd, hogy elérje az erdőt!” De a pásztor továbbra is csak állt, akárha a segítségért szóló kiáltásunk el se ért volna a tudatáig. Aztán egyszer csak, örömlökre, nekilódult, s igyekezett rézsút elébe vágni az előlünk menekülőnek, hogy elzárja — az erdőhöz vezető útját.

Az erdő közelében megint hátranézett, és látta, hogy oldalról, most már egy harmadik ember is közeledik feléje. Bár nem volt nála fegyver, ezt még a másik kettőnél is veszedelmesebbnek hitte, mivel ez feje felett hadonászva, és szaggatottan, hátborzongatóan rikoltozva, félreérthetetlenül tudomására adta, mennyire felbőszült. Egy kissé balra kanyarodott, hogy ne keresztezze az erdő felé tartó útját, s megkérdezte, mi van vele: miért csatlakozott ahhoz a másik kettőhöz, és miért akarja ekkora dühvel utolérni. Vagy azért, mert menekül, máris azt hiszi, hogy bűnös? És egyáltalán tud-e valamit vagy pedig ezzel nem is törődik. De akárhogy is volt — és függetlenül attól, hogy mi volt az igazság — ez a harmadik ember váratlanul tudatába lopta mindazt a szörnyűséget, ami már jó ideje fenyegette és ott lebegett felette. Tulajdonképpen csak most döbbsent rá egész lényével: hogy ha már kilátástalannak is tartja a helyzetét, nem lehet neki mindegy, hogyan fog meghalni; nem engedheti meg, hogy az ellene fenekedő emberek lába alatt, fájdalomban és könnyek közt alázzák meg, akár egy kutyát — még attól az egyetlen vigasz-

tól is megfosztva, hogy maga válassza meg végórájának helyét, idejét és módját; nem adhat senkinek se lehetőséget arra, hogy bemocskolja élete utolsó percét; meg kell őriznie halála méltóságát; teljesen egyedül kell lennie, hogy nyugodtan, megbékélten, józan ésszel és tiszta szívvel legyen búcsút az egész világtól; ettől a kegyetlen és furcsa világtól, amelyet sohasem ismert meg igazából — ezért is szeretettel akart tőle elbúcsúzni, nem pedig gyűlölettel. Egyszerre gondolt minderre, s közben egyre gyorsabban futott, mert immár nem az előbbi dacosságból merítette az erejét, hanem a legmélyebb és legszebb kétségbeesésből, amit valaha is érzett.

Hiába erőlködünk mindhárman: az, akit üldöztünk, mint a gyík, eltűnt a sűrű és reszkető fák közt. Már csak az maradt, hogy megszégyenülten és tehetetlenül megálljunk és futni hagyjuk. Jakov és én biztosan ezt tesszük, ha az a pásztor nem kezdi el bizonygatni, hogy minden odvas fát, minden barlangot, minden zuzmót ismer abban az erdőben. Azt állította, hogy a baglyok, rókák rejtekét is ismeri, s így csakhamar elkapja azt a finom urat is, aki a tavasszal készakarva lőtte le a farkaskutyáját, s aztán, az utolsó percben, kerekét oldott! Jakov és én összenéztünk, és szótlánul a felindult pásztor nyomába eredtünk, abban a hiszemben, hogy annak, akit keresünk — talán más is nyomja a lelkét, ami még egy közönséges kutya megölésénél is szörnyűbb. Különben, attól függetlenül, hogy milyen volt valóban, ez az ember Jakovnak és nekem is bizonyos magyarázattal tartozott. Mi ugyanis, becsületes és jó szándékú emberként, hajlandók voltunk minden bajbajutotton segíteni, ha pedig fölöslegessé váltunk, félreállni, persze azzal a feltétellel, hogy senki se gyalázzon vagy vessen meg bennünket. Ő azonban, oktalan menekülésével, félreérthetetlenül megmutatta, mennyire megrémült még a kinézésünktől is, mintha mindketten legalábbis torzszülöttek vagy szörnyetegek lennénk, s ezzel megbocsáthatatlanul megbántott bennünket, akár később is, amikor megállt, hogy bevárjon, s közben olyan kihívóan hugyozta ki magát szemünk előtt, hogy az mélységesen megalázott bennünket, most meg, mindezek után, biztosan elrejtőzött valahol a bozótban — és kajánul röhög mindhármunkon. Ezért voltunk most türelmetlenek, s ezért villanyozott úgy fel minket a máris vezetőnkül szegődő pásztor az éles kutyaszimatával, hogy mielőbb a nyomára akadjunk, és habozás nélkül tudassuk vele, milyen bonyolult és veszélyes játékba fogott.

(Folytatjuk)

Szücs Imre fordítása

költők és versek

első beszéd

A jugoszláviai szlovák költészetből

Pal'o Bohuš

AZ ÉLETTEL ELJEGYZETTEK

Megtudtam,
milyen lehet
a gombostűre szúrt bogárnak
a sorsa,
mikor kapálódzik a lábaival
és nem térhet már vissza
az életbe,
s nem menekülhet
a halálba sem.

Tátogatja száját a bogár,
mint valami néma beszédben,
de apró érvei
a gombostű fejéig
sem érnek;
bogarak monológjaiból
emlékiratokat írni
nem érdemes.

Új félelemmel szúr át minket
minden napunk,
és gondok lánvájával
önt le,
és nem fürdet meg a feledésben
az éj.

Torkunkon a kétségbeesés vonójával
mindig új kétely
hegedül.

Akár a meggyűrűzött
madarak
és a megzabolázott
lovak,
mint az átszúrt bogarak,
ékesszólással megáldva
mi is kapálódzunk csupán.
Nem térhetünk már vissza
az életbe,
s nem menekülhetünk
a halálba sem.

Jó így feküdni
és bolondságok hordójából
oltani szomjunk,
ha nem ugrálhatunk,
a gombostű fejét sem
ugorhatjuk át.

Jó felfogni a szúrásokat
feldúltság
és meghatódás nélkül.

SZOMORÚ NAP

Mint fölfordult, megmérgezett halak,
úgy düllesztgetik az égbolton
halott-fehér hasukat
a fellegek.

Ami most az éj fekete tengerpartjához közeledik,
az nem a nap,
de a lepkét kergető tenyérbe
szorított zsillettpege.

Minden ősidőktől kimondott szó szövete
úgy tűnik, rövidebb,
mint utolsó szövete a hallgatásnak,
amely azután következik.

Ilyen a nap, és mi nem eszmélünk rá,
melyik végéről eredt futásnak a végtelenség,
vagy arra, hogy két végtelenség
nagyobb-e egynél.

Andrej Ferko

A SEBESÜLT

Tüzes méhek vad raja zúg, zsbong fölöttem,
a nap tudatom utolsó cseppjeit issza fel,
még egyszer, utoljára átölelem a földet,
míg hulló vérem végképp földre ver,
s kiszáradt ajkam már búcsút sosem int.
Fönn a szétömlő nap bozontos romboid,
elveszti adott formáját a világ,

és részegen zúdul rám a zenit.
Vagy mindez csak önámítás, vajon,
mi tartja vissza eszméletemet,
hogy bátran, csöndben vérem hullatom?
Csak azt tudom: a szakasz elesett,
s terített asztalhoz ültek az aratók,
lakodalmások víg éneke zeng,
lyukas ereimbe gyilkos kórt hord a szél,
részeg táncot jár a szétömlő nap az égen
s az üres éjszaka költözik belém.

Ján Labáth

ÖSSZEESKÜVŐK

Ősz elején minden lépésen találkoztok velük bor mellett a szerelemben a napos
oldalon sorakoznak. Es leggyakrabban a saját testetekben Az arcukon
[finom
Rejtett vonások meggondoltság és szentek arckifejezése De a szemük nem e
[világból
való és felismeritek őket a járásukról Nézzétek mily hóbortosan kúsznak
A keresés éles tornyán És nem sodorja le őket a mélybe a kétely
szele Nem csípi meg őket a bosszantó méhek Nyakuk köré koszorút
Fonnak a vándorló fecskék A csend ütőerén hírül adják nekik
sorsukat az éjjeli baglyok És továbbtolják az órák mutatóját
Játszadoznak a szemaforokkal Alattomos összeesküvéseken vesznek részt
a lelkiismeret padlásszobáiban Belsejükben örök tűz ég és fejükben
Méhkas zsi bong az az átok amit egyedül örököltek az anyjuktól Amely úzi
hajtja őket s nem engedi hogy meghátráljanak S hogy megöregedjenek
És ezért egyformán jelen vannak minden égtájon Ezért egyformán
kiűzik őket a barbárok közé minden történelmi Róma
Erődítményeiből

Az ő igazságuk nem e világból való
A szemük egy távoli kihunyt csillagról származik

Michal Babinka

KÖDÖK SZÜLŐHELYE

Itt úgy nő föl az ember mint a
csilingelő fagyok kiáltása az
értelmiségektől
tarka reggel határán
Ezért csendes és szemérmes apró titkai
gúnyos rombolásakor
Így mos aranyat a magányban
a hozzáférhetetlen rögökből
saját súlyával morzsolja szét a kőbor
madárfajt
tenyerében ökleiben
hogy elbűvölje a vérben megőrzött citerák
csodálatos árkádiáját
hogy meghaljon vagy feltámadjon
halottaiból

Viera Benková-Popitová
SZERTARTÁSOK VI.

Szú rágcsál
csontjainkban,
eszeget, akárcsak a kenyérből,
de az utolsó szemig
nem jut el.

Az ember ősidők óta
él a földön,
a világmindenség tükeit
viszi vállán,
míg a rejtélyek súlyától
egyszer csak térdre hull:

Hogyan?
Hol?
Hová?

ÁSATÁSOK

A reggel repedésén
fénytörmelék repült át
és lebeg fölöttünk
a végtelenben.

Csontvelőnkben évszázadok nyoma...

Ráncosodunk.

Az önmagunkból feltárt leleteket
sírboltba rakjuk,
s aztán gyakran találunk ott
valaki mást.

Gipszlenyomatom emberi lábnyom.

Vítězslav Hronec
FÉLLABÚ EMBER

El kell felejteni a féllábú embert,
el kell felejteni a bal lábát;
nem fáj neki többé.
Belépett a csontvázak fehér világába
mondván: „Valamikor szerettük egymást...”

Bal láb?
Hova lettek mind a bal lábak?
A halottak hat láb mélységben vannak,
a holt lábak egy titokzatos helyen gyülekeznek;
az a számtalan holt láb és kéz...

El kell felejteni a féllábú embert,
el kell felejteni a bal lábát.
Azt az üszköset.

De hogyan?
Mellettem lépked.
Tüdőmmel lélegzik.

Szívemmel szeret.
Száz év múlva
összevegyül a hamvaimmal.

Miroslav Demák
RÓMEÓ ÉS JÚLIA
(Szeptember)

Már mindenek után vagyunk
vajon mi vár még reánk

Az első szeretkezés után
tenyeremen pihen Rómeó és Júlia
Csöndesen pillájukra ül a táj
Körös-körül szeptemberi reggel
hull az érett szőlőszemekre
A reggel amely oly rég kezdődött
és sohasem ér véget holnapnál hamarabb
előlünk a szökőkutakba merül
Mab királynő örökre s újra távozik
Ilyenkor senki sem óhajt se ki se be
Kétségbeejtően magányosak vagyunk
A kérdés továbbra is fennmarad
Es talán ezért szeretem
mindenkinél jobban Merkutiót

Már mindenek után vagyunk
és annyi annyi minden vár reánk

JEGYZETEK

A fenti versválogatást *Vít'azoslav Hronec*, az ismert szlovák költő készítette, és a *Magyar Szó* irodalmi mellékletében jelent meg vasárnapról vasárnapra. A válogatás antologikus igénye és értéke teszi indokolttá egy helyen való újraközlését. A verseket *Kulcsár Tibor* szlovákiai magyar költő fordította. A válogató nem iktatta be saját művét, ezért az itt közölt *Féllábú ember* c. verset Ács Károly választotta és fordította.

PAL'Ō BOHUŠ (dr. Pavel Sabo) 1921. április 24-én született Petrőcön. A pazsonyi Orvosi Karon diplomált. Fiziológusként dolgozott Surdulicán, Sokobanjában, Nova Varošban, Nyugdíjba vonulása óta szülővárosában él. Megjelent verseskötetei: *Élet és barázda (Život a brázdy, 1943)*, *Keréktörés (Predsa kolaj, 1971)*, *Csillagköles (Hviezdzne proso, 1972)*. 1974-ben jelent meg az *Obzor* Kiadóvállalat gondozásában a *Majd megérkezünk (Časom dojdeme)* című gyűjteménye.

ANDREJ FERKO 1925. november 22-én született Kiszácson. Belgrádban szerzett orvosi diplomát. Petrőcön dolgozik orvosként. 1954-ben *Megbilincselte vér (Okovaná krv)* címen verseskötete jelent meg, amelyet az *Obzor* Kiadóvállalat díjazott mint a felszabadulás óta legjobb kiadást.

JÁN LABÁTH 1926. október 13-án született Petrőcön. A belgrádi Műszaki Egyetemen diplomált. Újvidéken mérnökként dolgozik. Megjelent versgyűjteményei: Napóra (Sinečne hodiny, 1958), Amikor áradnak a folyók (Ked rieky razvodnia sa, 1961), Felhőlázadás (Vzbura oblakov, 1963), Őszi táj (Jesenná krajina, 1970), és Kivájt szemű szent (Svätec s vypichnutymi očami, 1971). Két utóbbi kötetével kiérdemelte Újvidék Októberi díját. Pozsonyban Felhőlázadás címen 1965-ig megjelent verseiből válogatást adtak ki. 1962-ben Miroslav Antičtyal szerb és szlovák nyelven kiadták a jugoszláviai és szlovák költészet antológiáját Daloló síkság — Rovina spieva címmel. Két kötet elbeszélése látott napvilágot: Türkméniai lovas (Jazdec z Turkménska, 1963) és Zárt kör (Zatvoreny krug, 1972).

MICHAL BABINKA (1927, Padina, 1974. Sremska Kamenica). Az újvidéki tanárképző főiskola hallgatója volt. Elhunytáig az újvidéki kiadású Novy život című folyóirat szerkesztője volt. Eddig megjelent verseskötetei: Istentagadó nyár (Bezbožné letá, 1960), Terek (Priestory, 1961), Az elmúlás pompája (Razkoš nenávratov, 1964), Szántóföld a lábam alatt (Pod krokom prst, 1967, melyért az Obzor, valamint Újvidék Októberi díját kapta). Találkozások elé (Stretnutiam v ústrety, 1970), Hegedő sebek (Kornatenia navrelin, 1970).

Pozsonyban 1966-ban műveiből válogatást adtak ki Istentagadó nyár (Bezbožné letá) címen. A gyermekek részére hat kötet verset és mesét írt. Szerb, magyar és román nyelvre lefordították alkotásait.

PAVEL MUČAJI 1929. október 11-én született Bački Petrovacon. A belgrádi Bölcsészettudományi Karon diplomált. A Bački Petrovac-i gimnázium tanára. Két verseskötete jelent meg: A harcoló szív (Bojujúce srdce, 1952) és Napsütötte eresz (Sinečne pristrešie, 1966). Előkészületben van újabb verseinek kiadása. Hat kötetet alkot a gyermekeknek szánt verseinek és rövidebb meséinek gyűjteménye.

JURAJ TUŠIAK 1935. január 26-án született Petrőcön. Az újvidéki tanárképző főiskolán diplomált. A *Pionieri* című gyermekújság fő- és felelős szerkesztője. Versei Januári málna (Maliny v januári, 1962) cím alatt jelentek meg, ezenfelül hat kötetben gyűjtötte össze a gyermekeknek szánt prózáját és verseit. Első elbeszéléskötete a Kocsmá (Krčma, 1973).

VIERA BENKOVÁ-POPITOVÁ 1939. április 23-án született Petrőcön. A belgrádi Bölcsészettudományi Karon diplomált. Szabad művészként, valamint a Novy život című folyóirat szerkesztőjeként tevékenykedik. Megjelent verseskötetei: Májusi bódulat (Majovy ošial, 1964), Variációk (Variácie, 1969) és Szertartások (Obrady, 1971). 1972-ben Erdei forrás (Lesná studienka) címen elbeszéléskötetet adott ki.

VITAZOSLAV HRONEC 1944. augusztus 7-én született Pivnicában. A belgrádi Orvostudományi Karon diplomált. Verseskötetei: Csillagok, part (Hviezdy, pobrežie, 1969), Só, de homok (Sol, ale piesok, 1971). Ebben az évben az Obzor Kiadóvállalat kiadja antológiáját *A vajdasági szlovákok költészete (XVIII—XX. század)* címen.

MIROSLAV DEMÁK 1948. november 2-án született Stara Pazován. A pozsonyi egyetemen újságírást tanult. Tavaly jelent meg első kötetete (Nytott tenyérrel, Z otvorenej dlane).

befejezetlen játék

Hazai albán költők

Enver Gjerqeku

ZÖLD ELÉGIA

Hogy szabadulj ettől a sok zöld kéztől,
mely illatával ölel és fojtogat?
Hova rejtsd a zöld tavaszi pillák
fényjátékát, láng-üzenetét?
Hova szökj ebből a zöld tűzőzönből,
mely önkéntelen fölgyújtja szemedet?

A zöld lángoktól felperzselt hegyoldal
szemöldöke ablakomig türemlik.
A lány, ha sóhajt, az is zöld elégia,
s markában repes záloga, a madárszárny.
O, hova szökjek, ily fagyottan, a vágytól?
Az áradó zöld buja szeme elől?

A föld bőre kiég ebben a rengeteg zöldben,
és hol a hős, hogy tűzével megenyhítse?
Hova tegyem a tavasz mohó fogait,
melyek véresre marják ajkamat?
... A zöld vággal tajtékzó hegyormok
megsebezték szemem, de bevallani hogy merném?

Besim Bokshi

MÉLY FOLYÓ

Lassan hömpölyög a tenger felé
tompá mély mormolása

ősi esdeklés vízesésért
megszeppent mezők suttognak kétfelől

odafent a csúcsai között
mosolyogva ringnak a csillagok.

Muhamed Kerveshi

VAN ...

Van egy híd
éntőlem
a gyerekkoromig.

Ezen járnak édesbús emlékeim.

Van egy híd
éntőlem
a szülőházamig.

Ezen jár ősz édesanyám.

Van egy híd
éntőlem
a kedvesemig.
Ezen jár türelmetlen vágyam.

Adem Gajtani

VÉRBOSSZÚ

1.

Senki sem látta
a villámgyors mozdulatot,
amikor eltalált —
nem látták,
hogyan csuklottál
össze...

Fehér lepedőt
borítottak rád
sebtében, az útszélen.

Anyád nem jött
dühödt jajszóval,
hogyan szívedből kirántsa
a kést — a vörös rózsát,

hogyan sebedet
és halott szívedet
csókjával zárja...

Messze van Merima...
ki fog elsiratni?

Ismeri-e valaki ezt az ifjút?
A mellén vörös rózsza.

2.

Bezárkóztam, mint madár a ketrecébe...

A földeket gaz veri fel —
ha volna ki elvesse a magot,
kőből is kisarjadna.

Kutyánk körbefutkos a ház körül,
mint a cséplésre fogott ló.
Csak ő szabad az egész háznép közül.
De egy nap halva találtuk
— megszakadt a szíve a magánytól.

Kicsaptuk az ökröket, szántsanak maguk,
hagytuk a hordókat, töltődjenek, ha tudnak,
a házajtó nyíljon-csukódjon magától,
szél falja fel ebédünk egymaga —

Hej, mi érhet még!

Fahredin Gunga

MIT JELENT A CSONTOK TÁNCA

1.

A csontok
ha táncra kelnek
hét folyó se
oltja szomjuk

táncra kelnek
s hét menny hasad
a kedvüktől

táncra kelnek
és a sas nem hisz
szemének

táncra kelnek
és az ordast
bűnbánat gyötri.

2.

Ha a csontok
táncuk ropják
nincs vége
a galamb-táncnak
ropják táncuk
ropják egyre
katona-táncuk —

halálszínre
festenek mindent

(így ropják a csontok
az úttalanság táncát
és senki sincs hogy megállítsa őket
hogy jó szóval szomjukat oltsa).

Ha a csontok táncolnak
megfordul a naptár
eltolódik a bazsarózsa születésnapja.
— A bazsarózsa áprilisban nyílik
s április lesz az év utója
csontig ható velőfagyasztó

(így táncolnak a csontok
ha éhesek
ha harapni vágnak
mert a kenyér sose elég
ordasfogra).

3.

... Es íme:
a születés
csak a csontok szomja;

a halál
csak a csontok születése.

Hát az időt
mivel mérjük?

Azem Shkreli

BUCSÚ HELYETT

Eredj tőlem, mert már viharzik bennem az átok, melyre nincs
/bocsánat!

És tudd: egy meg egy többé sohasem egy —
ahogy Hikmet mondta, a tűzszavú költő. Eredj,
és vidd magaddal a panaszaid, kapkodd össze az árnyékokat is,
mint a szennyest. És — vissza ne fordulj!
Itt ne felejtssd könnyes szemed a homlokodon. Búcsúznod se keil.
Szólnod se. Csak szedd fel magad után a nyomokat, melyek egy este
elhoztak hozzám, mint különös ajándékot, s itt felejtettek. Menj el,
légy az utolsó szó ajkamon, kialudt villám légy
tekintetem szivárványában. Légy akármí, kivéve Engem és Téged,
és azt, amit úgy hívtunk: Mi, amikor még csillagokat keregettünk
/pillék gyanánt,
és nevetek adtunk nekik, hogy ne feledjük saját nevünket. Eredj,
és vidd magaddal az ösvényt is, amelyen visszatérhetnél,
hamis könnyek harmatában áztatva a rommá vált emlékeket. Eredj,
zárkózz be a feledés kemény várába, ahol nem érhet utol
a megbánás harangszava, mikor a magány megőrül a vágtyól,
s a bűnbánó ajak önmagát marja, amiért nincs megváltás,
nincs erő, mely elmozdítsa a nehéz követ, az elválás kőnehéz
/kövét. Menj hát,

és ne szólj. Ne fordulj hátra. Ne felejtsd itt
könnyes szemed a homlokomon. Ne mondd: viszontlátásra,
És amikor már messze leszel, messzebb, mint tavasztól tavaszig az ég,
olyan messze, hogy már felejtetted a neved és a hangom --
rejtőzz el magadtól:
vágd le hosszú hajad, mérd le vele, milyen rövid az ész.
És — ne sírj! Eredj!
Mert már véstjőslón feltolult és forró zuhatagként tombol bennem
/a vér.

Rrahman Dedaj

BALLADA

Oda rejtettem, egy kő alá, a holdat
s egy elfelejtett bujdosó-mosolyt.
A lányok most is ott fehéritik ingük.

Forrás mélyén aranyalma a hold,
kibontott hajjal jönnek a lányok
ott felejtik mellüket a vízben,
ott felejtik zöld tündérhajuk.

A szemükben illatos legelők
a szívükben fűből rakott kunyhó —
illatos fű a legszebb szó fészke.

Nincs több ösvény ahhoz a forráshoz,
hamuvá vált az emlékezés lámpása —
s a lányok ma is fehéritik ingük,
a napot is ott felejtik.

Azt az ösvényt gyerekmese őrzi,
azt a forrást alvó fű balladája.
Soha többé el nem jutok hozzá,
s a lányok még mindig ott fehéritik ingük.

Ali Podrimja

BEFEJEZETLEN JÁTÉK

ölök ölnek
nincs aki eltemessen

láthatatlan puskák
fejem a csó végén

fordulok fordulnak
levetem magam elterülnek

senki se győzhet

jön dühös oroslán
nem félek tőle

jön az ember messze földről
messze földre futok előre

ölök ölnek
senki sem veszít

csak szaporodom
csak szaporodnak

ürül a föld
telnek a fejek sírokkal

Beqir Musliu
FEKETE FA

Láttam valahol azt a fekete fát, amelyről valaki egyszer azt mondta
a legszebb fa koronák koronája koszorús fa
az alvó hegység hegyében valahol a világ végén
három folyót apasztottam ki nagy szomjúságomban, de
nem találtam a nevét se! Átkutattam érte az erdőket
(az a fa hasonlított kissé a közönséges fákhöz, de nem volt fa!)
ahol még nem járt tűzvész: a legtávolabbi hegyekben
kerestem a legszebb tavak partján, mindenütt
a szavakban is, de sehol sem találtam azt a szép fát
Azt mondták fél utamban: őre rózsává változott
s álmosan bár felkutattam a világ összes rózsáit
de lám: elvesztettem szaglóérzésem. És bezárkóztam
a legelső fába, belelapoztam magam a vérig
és bevont bölcsességébe, és mire kijöttem: feketén, feketén
láttam azt a fát, ami nem volt fa, hanem az
amit nem találtam a századokban. És nem is volt
az a fekete fa, amelyről egyszer valaki azt mondta: a világ
/legszebb Fája!
Igen, a fa, amelyre felakasztom magam! A fekete fa!

Imer Shkreli
A FOLYÓT APASZTÓ LÁNY

a folyót apasztó lány
tengerré változott

a folyót ivó lány
távolsággá változott

és mi keressük
évekig századokig

HÖHÉR

Van egy ember
aki ismeri mindnyájunk fejét
de a magáét még nem látta

van egy ember

Eqrem Basha

A POLIP ÖRÖKSÉGE

befedik
és újra feltárják
a sírokat
turkálnak bennük
az ottfelejtett körömvégekért

korcsolyáznak az időben
éjre váltanak
napokat

s a világ előtt
nagy hangon
keresik a fényt

ajkaik közt
vérbő szárnyakon
idegen fény
röpköd titkon

Sabri Hamiti

DRAMA

Előhang

húsz évig álmodtam
szerelmet
halált

első felvonás

vér folyik
fehér vér

egy mozdulat egy öröm
egy ugrás egy halál

vér folyik
fekete vér

második felvonás

ennyi az egész
elváltam a barátnőmtől
búcsú nélkül ölelés nélkül

minduntalan ökredek
hol hát az a megkönnyebbülés
minduntalan latrinán
nyelem vissza szerelmem

harmadik felvonás

vedd el
 a kezed
fáj így
fogd be
 a szád
árulkodik
a félelem
 ne nézz
nem tűröm
zárd a reményt
 lakat alá
állom szavam

utóhang

egyszer szerettem

három ember halt bele
három szerelem

Ács Károly fordításai

JEGYZETEK

HAZAI ALBÁN KÖLTŐK: *Enver Gjerqeku* (1928), prištinaei egyetemi tanár, négy albán és egy szerbhorvát nyelvű verskötet szerzője. *Besim Bokshi* (1934), tanár, a kosovói Đakovicán él. Verskötete (*Në pritje — Várakozás*) szerbhorvát nyelven is megjelent. *Muhamed Kerveshi* (1935), tanár, író, fordító. Eddig három verskötetet adott ki. Franciából is fordít. *Adem Gajtani* (1935), jogász, költő, dráma- és prózairó. Elkészítette a hazai albán költészet macedón nyelvű antológiáját. *Fahredin Gunga* (1936), újságíró, két verskötet szerzője. *Azem Shkreli* (1938), a prištinaei tartományi színház igazgatója, termékeny költő és regényíró, de drámát is írt. *Rrahman Dedaj* (1939), tanár. Öt verskötetet adott ki. Gyerekversei is ismertek. *Ali Podrimja* (1942), a *Rilindja* c. napilapnál dolgozik. Négy verskötet és egy novella szerzője. Több műve szerbhorvát és macedón nyelven is megjelent. Közreműködött az albán költészet olasz nyelvű antológiájának kiadásában. *Beqir Musliu* (1945), verseket és prózát egyaránt ír. Eddig öt verskötete és egy regénye jelent meg. *Imer Shkreli* (1945), költő és prózairó, több gyerekkönyv szerzője. Két regénye jelent meg. *Eqrem Basha* (1948), egyaránt foglalkozik szépprózával és költészettel. *Sabri Hamiti* (1950), egyetemi hallgató, eddig egy verskötete és egy esszékötetje jelent meg.

drámai szövegünk

fáradt lovasság I.

(Dráma két részben)

GYURA PAPHARHAJI

Személyek:

EMIL OCSENAS

EMMA, a felesége

ELSŐ RÉSZ

(A szín olyan helyiséget ábrázol, amely a benne levő tárgyak elhelyezése alapján szobára, ebédlőre, dolgozószobára hasonlít. Az egyik oldalon egy kis szalonzasztal és hintaszék, a másik oldalon íróasztal áll. A fal mellett szekrény és nagy tükör. A homlokzati fal középső részén egy almásderest lovagló huszárt ábrázoló kép függ, közvetlenül alatta pedig egy ezüstözött hüvelyű kard. Az oldalfalakon egy nagy, 90 centiméteres barométer, egy világtérkép, egy nagy falinaptár és egy bekeretezett újságlap lóg. A rendből és a tárgyak elhelyezéséből látszik, hogy ebben a helyiségben igen előrehaladott korú emberek élnek. Az egész helyiség gyengén van megvilágítva, úgyhogy a tárgyak nagy része félhomályban van. Emil és Emma a sakktábla fölé hajolva állnak.)

EMMA: *(nyugodtan)* Emil, nyisd meg az ajtót, hogy Marko bejöhessen.

EMIL: *(óvatosan)* El akarod mozdítani a figurámat?

EMMA: Azt akarom, hogy beengedd a macskát a szobába.

EMIL: Hisz benn van.

EMMA: Akkor engedd ki.

EMIL: De hátra a kezekkel! *(El.)* Sicc! Siiicc!

EMMA: *(gyorsan áthelyezi a táblán a figurákat)* Kiment?

EMIL: *(a színfalak mögül)* Nem.

EMMA: Akkor csukd be az ajtót, huzat van.

EMIL: *(be)* Nincs huzat. A győzelmi indulót füttyülöm. *(A sakktáblát)*

- nézi.) Emma, te itt valamit megváltoztattál. Ahá, hol az én fehér lovacskám? Hol van a lovam a c7-ről, mondd?
- EMMA: Ne kiabálj. Amióta játszunk, nem is volt a c7-en.
- EMIL: De a táblán állt. És hol van most? Hol a fehér lovam?
- EMMA: Ott, a falon. *(A homlokzati falon függő képre mutat.)*
- EMIL: Emma, én a falovat kérdeztem.
- EMMA: Én meg a falónak válaszolok.
- EMIL: Szóval ismét az én becsületemmel akarod megegyeztetni agyregbuzod bogarait!
- EMMA: Ne izgulj, galambocskám. Csak ne izgulj. Tudod a diagnózist: évek halmaza, asztma, magas vérnyomás, a szklerózis egyre vastagabbra malterozza a véredényeket. Emlékszel talán, mit mondott az orvos az utolsó viziten?
- EMIL: Mit?
- EMMA: *(emelt hangon)* Azt mondta: ha ezen a szklerotikus kulacson valami fizikai vagy szellemi változást vesz észre, azonnal jelentse nekünk.
- EMIL: Szóval, szerinted, ha Marko nem akar kimenni az udvarra, ez fizikai változás, amiért orvost kell hívni?
- EMMA: *(emelt hangon)* A kandúr nem mehet ki csukot ajtón keresztül, Emil!
- EMIL: De mi köze ennek a szklerózishoz?
- EMMA: Van köze, Emil, van...
- EMIL: Mi? Mi?
- EMMA: Pizsamádon a slicc már reggel óta ki van gombolva.
- EMIL: *(begombolkozik)* Á, szóval ez? Ej, kedvesem, a tavasz, a tavasz közeledik!
- EMMA: Igen, három hónap múlva, ha nem hazudik a szemüvegem, meg ez a falinaptár. Mindenesetre jobban szeretem a tavaszt az első fecskékről felismerni, mint Ocsenas kigombolt pizsamasliccéről.
- EMIL: Hát mit lehet tenni? Az évek múltával az ember ízlése is megváltozik, Ocsenas asszony.
- EMMA: Ön, uram, talán arra vár, hogy táviratban érkezzon hozzánk a tavasz?
- EMIL: Mindenesetre nem azt várom, hogy a gólya hozza. De kedvesem, van, aki egész életében várja, és nem várja be, másokat meg bármelyik sarok mögött karon fog.
- EMMA: Ahogy én tudom, márpedig ezekben a dolgokban ördögien ritkán tévedek, téged nem ért az a megtiszteltetés, hogy az utóbbiakhoz tartozzál.
- EMIL: És miért ne? Miért, ha szabad kérdenem?
- EMMA: A dolog nagyon egyszerű. Ha valaki azt akarja, hogy a sarok mögött karon fogják, először el kell jutnia a sarokig. Hogy pedig eljusson a sarokig, először ki kell zárnia az előszoba ajtaját.
- EMIL: Hogy az embert karon fogják, ez még nem azt jelenti, hogy a sarkot csak az utcán kell keresni. Igen, kedvesem. Vannak rejtett sarkok is. Még mennyire! *(Csendesen dúdolni kezd egy kis dalt a rózsáról.)*
- EMMA: *(félbeszakítja)* Emil, vettél magadra tiszta alsóneműt?

- EMIL: *(ügyet sem vetve a kérdésre, tovább dúdolgat)* Megkérdeztem őt, miért...
- EMMA: *(szigorúan)* Kérdezlek: váltottál-e gatyát?
- EMIL: Ugyanezt kérdezted egy héttel ezelőtt is.
- EMMA: És ez mit jelent?
- EMIL: Ez azt jelenti kedvesem, hogy a régi jó katona nem egykönnyen mond le huszárzászlójáról. És még ezt is: ebben az objektumban én vagyok az, aki a parancsokat adja házassági gyakorlóterünk első harcvonalán. Kérem ezt szem előtt tartani.
- EMMA: Ha nem váltasz gatyát, könnyen megtörténhet, hogy az első harcvonalról átvezényelnek hátországi hadtápszolgálatra. Az első harcvonalon tiszta zászlóra van szükség.
- EMIL: Tudod-e, mit jelent a katona számára a fehér zászló?
- EMMA: Nem fehérről van szó. Tisztáról beszélünk.
- EMIL: És a hagyomány?
- EMMA: A hagyomány a kizsákmányoltak oldalán van, nem a kizsákmányolóknak, kapitány úr.
- EMIL: Szóval, átvezénylés?
- EMMA: Válassz. Vagy tiszta zászló — vagy ebéd utáni mosogatás.
- EMIL: *(huszárosan tiszteleg)* A huszárok hat lábon állva esnek el! *(Diszlépéssel távozik.)*
- EMMA: *(utánakiált)* A gyapotalsónemű az alsó fiókban van, az ágynemű alatt. Csak vigyázz, ne vedd fel valami mást és aztán dicsekedj, hogy decemberben is fürdögatyát viselsz. *(Feláll a székről, és az íróasztalhoz lép. Néhány teleírt papírlapot lapozgat, az egyiket kezébe veszi, és olvassa.)* „Emlős, egypatájú, akár a szamár meg az öszvér. Negyven foga van, amelyek alapján korát megállapítják. Különösen nagy a vakbele. Kitűnő trágát ad, a húsa pedig ízletes...”
- EMIL: *(belép, és ezzel félbeszakítja)* Emma, hányszor mondtam már, hogy ne bánts semmit az íróasztalomon. Talán csak nekem is van valami jogom apró férfititkaimhoz.
- EMMA: Titkok? Szóval, taktikailag megkerülni az élettársat a szárnyon, lovakkal behatolni legvitálisabb erőinek lényegébe és — Emma meg van mattolva. Áruló!
- EMIL: De asszony, nem az ősi játék taktikai változatáról van szó. Ez a dolog tisztára hivatásos jellegű. Apró hivatásbeli gyengeség. Érted?
- EMMA: Nem! A gyengeséget nem értem. Különösen a férfigyengeséget nem tudom és nem is akarom megérteni.
- EMIL: *(rövid szünet után felsóhajt)* Rendszerben van. Ha már akarod, bevallom. *(Szégyenlősen.)* Emlékiratokat írok.
- EMMA: *(meglepetten)* „Emlős, egypatájú, mint a szamár, nagy vakbéllel, kitűnő trágával és táplálkozásra alkalmas hússal?!” Mondhatom, szép életrajzi anyag egy nyugdíj nélküli állatorvossegéd emlékirataihoz. Nagyon szép!
- EMIL: De kedvesem, ez csupán adatvázlat, mondhatnám szakmai anyag...
- EMMA: Ne magyarázz. Mondtam már, hogy a magyarázgatástól növekszik a cukrom. *(Felsóhajt.)* No, rendszerben van. A te feleséged is meg tudja becsülni a férfiszintet, különösen, ha tényekről

- van szó. De mégis, Emil, negyven fog... Méghozzá a te korodban...
- EMIL: Mondom, ezeket az adatokat Ferkótól, az állatorvostól kaptam. *(Felveszi a papírlapot.)* Hallgasd csak. *(Felolvassa.)* „Körülbelül 160 centiméter magas, anglonormann csődör, és spanyol, lipicai és mecklenburgi kancák keresztezéséből keletkezett. Nóniusznak hívják.”
- EMMA: *(kiábrándultan)* Szóval többé nem akarsz Kantakuzinosz János lenni?
- EMIL: *(figyelmeztetően)* Emma!
- EMMA: *(ugyanolyan hangnemben, mint az imént)* Kár. Valóban kár. Már annyira megszoktam, te meg most egyetlen húzással meg akarod semmisíteni az egész múltat, mégpedig az anglonormann csődör egyetlen közönséges utódja miatt. Ezt nem vártam tőled, Emil.
- EMIL: Csak ezért sajnálsz?
- EMMA: Á, nem. Nem sajnálok. Nem... De csak azért nem, mert úgy haltál meg, mint Joasaf szerzetes, mégpedig már a XII. század első felében.
- EMIL: Hallgass ide, Emma: ezúttal nem Kantakuzinoszról, sem Joasaf-ról van szó, sőt még rólam sem...
- EMMA: *(félbeszakítja)* Szóval, Ferkóról. Tudtam. Milyen joga van ahhoz, hogy bekerüljön az emlékirataidba? Te felfúvódott üszöket menttél meg, tyúkokat oltottál, kanokat heréltél, miközben az állatorvos úr bepúderezve ült a borbélyműhelyben.
- EMIL: Mondtam már: Ferkó csak az adatokat adta.
- EMMA: És én nem adhattam volna?
- EMIL: *(nézi)* Ha az ember így részletekben megsaccol, szinte adhattál is volna. De mindazt, ami tőled tellett, már ideadtad.
- EMMA: A régi mese!
- EMIL: *(meglepetten)* Mi? Eszedbe jutott? Kedvesem! Mondom én, hogy az emlékezőképességed még nem ócskavasba való. Ó, ha te nem lennél, egészen megfélemedne az arról, hogy emlékirataimba feljegyezzem a versemet. Köszönöm. A legőszintebben, szívből köszönöm. Emlékszel, hogyan megy?
- EMMA: Hogyne! „Férges almám, jóízűen ennék belőled... Ha valaki a kertből elhozna neked téged...”
- EMIL: *(tapsol)* Bravó, bravó! Valóban ebben a pillanatban csak azt mondhatom, hogy bravó!
- EMMA: *(egészen nyugodtan)* Bolond volt az is, aki téged rábeszél az írásra és az is, aki ezt kinyomtatta.
- EMIL: De Emma, Jefrem nemcsak szerkesztője volt az Állatorvosi Közlönynek. Ő a mi kománk is, esküvőkománk.
- EMMA: Úgy gondolsz, hogy ez a tény meg kell, hogy győzzön ennek az ellenkezőjéről? Á, nem. Ez csak még inkább súlyosbítja felelősségét személyem előtt.
- EMIL: *(sértődötten)* Azt hiszem az esküvőkoma másfajta változatát érdemli a megjelölésnek, amelyet a kulturált világ már évszázadok óta azzal az egyszerű szóval fejez ki, hogy tisztelet.
- EMMA: Tudod, hogy mondják: koma vagy nem koma, én kirtartok a magaménál. Bizonyító anyagként mellékelem a dicső irodalmár

eredetijét, aki az egész irodalmi pályafutása alatt közölt egyetlen egy verse miatt emlékiratokat ír. Mégpedig: nagy vakbellel és negyven foggal, aminek egyharmada hiányzik, a második harmadát a szuvasodás megfélezte, egyharmada pedig tiszta porcelánból van.

EMIL: Ej, ez már sértegetés, előre megfontolt szándékkal. Csakhogy tudd, Churchill is írt emlékiratokat, mégpedig abban az időben, amikor már az ő szemfogait is kikezdte a szuvasodás.

EMMA: Így van. Csakhogy ő nem a romlott alma miatt írta őket.

EMIL: Férges almáról volt szó.

EMMA: És miben van a különbség, ó, költőm?

EMIL: A különbség abban van, hogy a férges alma nem képes meg-rágni a romlott fogakat, fordítva viszont ez lehetséges.

EMMA: Bölcs dolog. Igen bölcs. Tiszta filozófia. Szóval, ez a különbség ihlet emlékirataid írására? Valóban bölcs dolog.

EMIL: Á, megfélekedtél, kedvesem... Egyes dolgokról teljesen megfélekedtél. És ez mi? (*A homlokzati falon függő nagy képre mutat, amely az almásderesen lovagló, huszáregyenruhás Emilt ábrázolja.*) Emil Ocsenas! Hatodik lovas regiment. Kapitány... (*Köhög.*)... osztály. Három éven át lovagolta annak a fajnak a képviselőjét, amelyet három évszázaddal ezelőtt tenyésztettek ki a spanyol és az olasz fajta keresztezéséből. A nyaka magas, hosszú, izmos, gerince alacsony, a mellkasa széles, a háta és a fara hosszú, izmos, a lábai igen erősek, viszonylag hosszú sípcsonttal és igen erős patákkal... Ez a parádés lipicai!

EMMA: Na és?

EMIL: Ez az igazi alkat. Ennek át kell hatnia az emlékiratokat. Érted? Nekem meg szilárd alapra van szükségem ehhez a vállalkozáshoz.

EMMA: Hát akkor miért kevered ebbe a tüdőbajos Ferkót?

EMIL: Majd meglátod. A végén csattan az ostor.

EMMA: Hát nem pálcával a kezében, diszónólaban kerested a kenyereket?

EMIL: Korbácnak, pálcának vagy Ferkónak nevezed-e, mindegy, Emil Ocsenas ezzel a karddal tört utat magának, amely még manapság sem rezzen meg erős kezében. (*Leveszi a kardot.*) Regiment, vigyázz!

EMMA: Ne üvöls. Megijeszted Markót.

EMIL: (*a karddal a képre mutat*) Igen, igen, kedvesem. Lipicai. Tiszta vérű. Ezek tények. Fényes sörény, magasrendű lábmunka, a farka, mint a zászló...

EMMA: És az a vakbeles?

EMIL: Azt a te életrajzodra tartalékoltam.

EMMA: (*sértődötten*) Emil, igaz, a szüleim paraszt származásúak voltak, de én sohasem mentem társaságba a te gatyádban.

EMIL: Ohó! Ohóhó! Az orléans-i szűz ismét hajlamos megroharni a békeszerető népet, amely nem szégyelli a napvilágnak is megmutatni elsőneműjének legintimebb darabjait!

EMMA: Akár rohamoznék, akár nem, de társaságban sohasem dicsekedtem azzal, hogy decemberben fürdőgatyát viselek. És igen nagy-lelkű voltam, Emil, amikor megtakarított pénzből jókora ösz-

- szeget fizettem ki, hogy rendezzem elveszített fogadásodat, amikor kollégáid tanúk előtt megállapították, hogy a saját gatyád helyett, az én nylonbugyimat vetted fel.
- EMIL: És az érem, az érem kedvesem? Ahá! Ezüst huszárfogazattal?
- EMMA: Felhúzhatod a koponyádra. Hamisítvány! Jól tudod, hogy a birományi üzletben vettem ajándéknak az aranylakodalmunkra.
- EMIL: És a kard? Meg az egyenruha? Azt akarod mondani, hogy az is hamisítvány?
- EMMA: Nem, nem. A kardot húsvéti sonkáért cserélted, amit anyámmal együtt küldtem neked, amikor katona voltál. Az egyenruhát meg ne is említsük. Jól tudod, hogy a boldogult nagybácsimtól örököltem.
- EMIL: Szerinted tehát nekem egyáltalán nincs személyes tulajdonom?
- EMMA: *(nyugodtan)* Van, van. A szégyen. Igen. És a gatyá, ha ezúttal nem tévedtél, amikor átöltöztél.
- EMIL: Hisz ez lealázás. Ez tiszta sértés... Háborús érdemeim lekönpése... Szerinted nekem talán nincs is becsületes származásom? Úgye?
- EMMA: Akár a te nóniuszodnak.
- EMIL: *(felháborodottan)* Többé nem kapsz bástyaelőnyt. Gyalogost sem. Itt van ni. *(Fügét mutat neki.)* Az árulókat börtönbe vetjük, megkötözzük, nem adunk nekik sem enni, sem inni. Igen, igen!
- EMMA: *(nyugodtan)* Mi sem. Amíg el nem mosogatják az ebédről maradt edényeket.
- EMIL: Szóval átvezénylés? Az előljáró átvezénylése, mi?
- EMMA: Nevezd, ahogyan akarod, de nem lesz főzés. Nyilall a csípóm. Vízitre kell mennem. *(El.)*
- EMIL: Raportra! Raportra, nem vízitre! Raportra! Számomra mindörökre leesett a zászlód! Raportra! Szabotázs a legszemélyesebb soraimban. Majd meglátjuk még, hogy ki a nóniusz és ki a lipicai! Majd meglátjuk! Természetesen... *(Az asztalhoz lép. Ír valamit, és dörmög. Egy ideig hosszan nézi a térképet, aztán hallgatózik, és a barométerhez lép.)* Igen, igen... A nyomás rohamosan csökkent. Hétszáznegyven. Szóval az idő meg fog változni. Vihart sejtek. *(A W. C.-ből vízcsobogás hallatszik.)* Ez az! Bekapcsolták a riasztóberendezéseket. Mindent elő kell készítenie a rendkívüli helyzetre. Igen, igen. Á, senki sem lep meg engem alvás közben. *(Kézbe veszi a kardot. Először ügyetlenül gyakorol néhány vívófogást, aztán önmagának vezényel.)* Regiment, vi-i-i-gyázz! Fel a kardokkal! Indulj! Egy-kettő... Egy-kettő! *(Önmagának vezényelve úgy lépked, mintha díszfelvonuláson volna.)*
- EMMA: *(belép, ügyet sem vetve Emilre és diszlépéseire)* Emil, eredj, engedd be a macskát!
- EMIL: *(tovább lépked)* És te erre nem vagy képes?
- EMMA: Én nem vagyok az előljárója. Nincs műfogsorom.
- EMIL: *(továbbra is harcias hangulatban, igen bizalmasan)* A nyomás csökken, Emma.
- EMMA: Ez valószínűleg a tegnapi estjé fokhagymától van. Csak kérlek, a jövőben egész fokhagymakoszorúkat nyeljél. Úgy bízlesz, mint a görény.

- EMIL: Nem a vérnyomásról van szó. A légköri nyomásról. Az időjárás hirtelen változik. Valószínűleg kint már zuhog a zápor. Állig fel kell fegyverkeznünk. A lőszert elő kell készíteni.
- EMMA: Csak zuhogjon. Egy egész évre való ricinusunk van... (Ránéz.) Ugyan akaszd már fel azt a kardot a helyére, még majd eltörsz valamit...
- EMIL: *(továbbra is gyakorlatozik a karddal)* Az új légköri változásokhoz új kondícióra is szükség van. Ez rád is érvényes lehet Emma, ha még mindig abban a reményben élsz, hogy egy napon teljesen kigyógyítod a vastagbélfekélyedet.
- EMMA: Főzni ma mégsem fogok.
- EMIL: Szóval böjt. Büntetésből? Ugye?
- EMMA: Nem. Ez is az önkezdeményezéshez tartozik. Minek tápláljam a jezsuitákat, akik arról a napról álmodoznak, amikor máglyára vetnek és alattam fellobbantják a tüzet?
- EMIL: Szóval megsértődöttél? Igen, megsértődöttél!
- EMMA: Nem, nem. Te sértettél meg engem. És ez mégis minőségi különbség, nem?
- EMIL: Szóval, az én önkezdeményezésem teljesen meg van semmisítve. Nem ismered el...
- EMMA: Elismerem, elismerem... Miért ne. Csak igazold a gyakorlatban. Gyújts tüzet, és melegítsd meg a vasárnapi szármát.
- EMIL: Minek a tűz, mondd, kérlek? Talán van még villanyresó.
- EMMA: Van villamoszék is, de a te büntetésedhez az túl drága dolog. Alkalmad van kielégítened a láng utáni gyógyíthatatlan vágyadat. Használd ki. Végül is csinálj, amit akarsz. Én ma diétázom.
- EMIL: Nézd csak, nézd! Szóval: éhségstrájk! Hoppá! Ilyesmi még nem volt. Jól van, jól van. Nagyszerű. Elfogadtatik, elfogadtatik. Ezt fel kell jegyezni. *(Az asztal mellett állva ír.)* „Emil Ocsenas családjában megkezdődik az élelmiszerral való takarékoskodás a világ éhezői javára...”
- EMMA: Csak jegyezd fel emlékirataidba azt a tényt is, hogy Ocsenasék-nak csupán ötven százaléka lépett sztrájkba, szerencsére a job-bik ötven százaléka.
- EMIL: Á, nem, nem, nem! Erről külön közleményt adok ki. Egyedi ok-mányt. Természetesen posztumusz. És aranykeretbe tétetem. Hisz drágám, ez az első takarékoskodásod közös házassági ha-józásunk ötvenkét éve alatt.
- EMMA: A te korodban neked is jobban kellene ügyelned a koleszterin-re. Ha másért nem, hát a vonalaid miatt. Sőt a hajózási, stratégiai vonalaid miatt is, kapitány úr.
- EMIL: Ezen a téren a mai napig nem ért az a megtiszteltetés, hogy fel-figyeljek a te szmélyes példadra.
- EMMA: Nem vetted észre, de azért egészen kivirágoztál, amióta tervsze-rűen sétálni jársz.
- EMIL: Ahá! Szóval erről van szó! Féltekenység. Féltekeny vagy. Csak most kezded felfogni, mennyit ér a te Emiled.
- EMMA: Már régen megértettem. De főleg azt, hogy egész sétád a kamra és a W. C.-ajtó közötti személyes stratégiai vonaladra szűkül. Ezt is jegyezd fel az emlékirataidba. Végeredményben csinálj, amit akarsz, haláloed után úgysis elégetem az egészet.

- EMIL: Szóval ismét felforrtak a fehér véresejtjeid! Engem is a tűzbe vetnél, ugye? Ugyanúgy, ahogyan az a te haveroddal, Janko Guszannal történt, a Guszkával, vagy hogy is hívták...
- EMMA: Jan Husnak. Husnak hívták, nem Ocsenasnak. Ó, istenem, milyen gyorsan megfélekedzel a dolgokról, pedig csak a múlt héten olvastam neked róla. Koleszterin, Mész, mész, Emil!
- EMIL: A múlt héten? Na és? A múlt héten szép idő volt, és mi maradt ma ebből a szép időből?
- EMMA: Megmaradt a szárma, kapitány úr.
- EMIL: (*vigyázzba mered*) Emma Ocsenas, megparancsolom, hogy személyesen azonnal továbbítsa a parancsot a kantinba, hogy ezt a stratégiai változatot gyökerében meg kell változtatni. A katonának harcolnia kell. Hogy harcolhasson, élnie kell, és hogy élhessen — ennie kell!
- EMMA: (*teljesen nyugodtan*) És hogy ehessen, tüzet kell gyújtania, és meg kell melegítenie a szármát.
- EMIL: Még egyszer megjegyzem: a gyomor egyre erősebben zsibbad, a csípő bizserog, a nyomás rohamosan zuhan. (*A barométerre mutat.*) Perun igazi inváziója készülődik.
- EMMA: Akkor kérlek, eredj, és engedd be Markót, nehogy megázzon az inváziódtól.
- EMIL: Parancsra vagy önkezedeményezésből?
- EMMA: Ezúttal tedd ezt úgy, mint önkéntes.
- EMIL: (*büszkén*) A huszárok hat lábon állva esnek el! (*El.*)
- EMMA: Ha legalább az nyém tiszta gatyában esne el, mennyi szappant takarítanánk meg. Uh. Tényleg szúr a derekam. Még majd Emilnek igaza lesz, hogy valami vihar közeledik. Jó, jó. Az emberek viharban ismerik meg a legjobban egymást. (*Kiabál*) Bejött?
- EMIL: (*a színpalak mögül*) Nem. Bezavartam.
- EMMA: És van valami a lábasban?
- EMIL: (*be*) Van. A vasárnapi szárma.
- EMMA: (*mérgesen*) Hát a kandúrnak merted adni a szármát, amit egész éjjel főztem? Valóban, a vihar nemcsak közeledik, hanem már meg is érkezett otthonunkba. Hogy csapna beléd a villámja! És mit fogunk enni, mi? Hogyan marad életben a katonasága, kapitány úr, mondja?
- EMIL: (*nyugodtan*) Hát én csak a te részedet adtam neki. Természetesen teljes tiszteletben tartva példás lemondásodat. Az éhség-sztrájkot vállaltad, nem?
- EMMA: Szóval, haderőmet a legelőre tervezed kicsapni. Ez nem huszár-, hanem kalózváltozat, Ocsenas úr!
- EMIL: Ne feledkezz meg róla, kedvesem, hogy éppen példás önfeláldozásod miatt engedem meg neked, hogy estig a hintaszékem gyógyhatását élvezd. Ez teljesen lecsillapítja a gyomorgörcsöket. Hintázz, és élvezz. Tessék: a hajó vár rád. Használd ki a kedvező szelet.
- EMMA: Az én hajóm régen elhagyta az összes nyugodt vizeket, Emil. Semmiféle szelek nem téríthetik vissza. (*Feleszmél.*) Nézd csak, nézd. Szármával jóllakatta a macskát, nekem meg azt javasolja,

- hogy a hintaszékben hinázzak, mégpedig üres gyomorral. Micsoda eljárás ez?
- EMIL: Kérem, kérem. Én csak meghallgattam a parancsot, mégpedig jó baráti és jó szomszédi viszonyaink érdekében.
- EMMA: Hát e jó szomszédi viszonyok érdekében, a kapitány úr ma a hátsó szobában fog aludni.
- EMIL: Emma, légy okos. Hisz azt a szobát már három télen át nem fűtjük. A belső erőknek ez a szétforgácsolása teljesen a katonai morál célzatos aláásására hasonlít, a bitorlásvágy fanyar ízével, ez pedig, Emma asszony, nem az első eset az ön nem egészen példás házassági pályafutása alatt!
- EMMA: De, kapitány úr, ön ott közelebb lesz az első harcvonalhoz. A személyes példa igen kedvezően hat a katonaság többi része moráljának erősítésére, a friss levegő pedig a vérkeringésre.
- EMIL: És ezt a taktikai műveletet nem hagyhatnánk áprilusra?
- EMMA: De kapitány úr, ön azt állítja, hogy tavasza már most megérkezett. Minek a halogatás? Végül is sem Hannibál, sem Napóleon, sőt maga Hitler sem választotta taktikai műveleteire csak a jácintvirágzás idejét.
- EMIL: Hát ez igaz. De kedvesem, nem szabad megfeledkezned arról a tényről sem, hogy Bonaparte lerombolta maga mögött az összes hidakat, a tied meg még ép, noha én saját személyes eszközeimből finanszíroztam, amikor teljes hat hónapon át jártál a varadini fogászhoz. És kérlek: előttem többé ne említsd Hitlert. Ettől a névtől hólyagok jönnek ki a nyakamon.
- EMMA: Hisz nemegyszer te magad mesélted, hogy Hitlernek hívták a lovat, amelyen ültél.
- EMIL: Adolfnak! Adolfnak hívták. Csak így mondhattam, sehogyan mésképpen.
- EMMA: Név és vezetéknev ugyanaz. Legalábbis szerintem. Emil vagy Ocsenas, itt nincs különbség. A lényeg az egyéniségben van, mint egészben. *(A képre mutat, amely az almásderesen ülő Emilt ábrázolja.)* Lám: ez a legszemmeláthatóbb példa. Sőt mi több, még hasonlítasz is rá.
- EMIL: Én hasonlítok? Ugyan már, hisz legalább tíz centivel magasabb vagyok nála, és a hajamat hátrafésülöm. Vagyis, legalábbis úgy fésültem, amíg volt. Nem volt sem választékom, sem bajuszom. Most sincs.
- EMMA: De erős patád, alacsony hátgerinced, magasrendű lábjátékod van. Egyedül a fogaitok nem egyeznek. Hisz te magad mesélted, hogy úgy megszoktad ezt az almásderest, hogy egy hatlábú lénynek éreztétek magatokat, mintha összenötetek volna, nem?
- EMIL: Hát ha már ötvenkét év alatt megszoktalak téged, miért nem szokhattam meg a lovat két év alatt?
- EMMA: Szóval, ez igaz?
- EMIL: A személyes példából látod.
- EMMA: De a személyes példából azt is látom, hogy Mitar koma gerendája alatt is képlóg, ugyanezzel a lóval, ugyanezzel a huszárral, ugyanabban az egyenruhában, ugyanabban a pózban — csak más fejjel, Mitar fejével. És ő ugyanígy azt állítja, hogy az ő lipicaiját is Adolfnak hívták.

- EMIL: Hazudik! Hazudik az alávaló. Súlyomnak hívták. Az övé a Súlyom volt, az enyém meg Adolf.
- EMMA: És akkor a képen miért ültök mindketten ugyanazon a lovon, ugyanabban az egyenruhában?
- EMIL: Ezt kérdezd meg Mitartól.
- EMMA: Megkérdeztem.
- EMIL: És?
- EMMA: És — azt mondta Mitar, hogy ugyanazon a napon, ugyanannál a fényképésznél fényképezkedtetek. Azt mondja, hogy Varadinban valami Gertnernek egy nagy vászna volt, és rá volt festve az almádeseres meg a huszár. A vászon mögött csak be kellett dugni a fejet egy lyukba, és így vált Emil huszárrá.
- EMIL: *(kínos csend után)* Emma, odaadom a szármám felét.
- EMMA: *(megborzong)* Valóban lehült a levegő. Játshatnánk egy új partit.
- EMIL: Rendben van. Rendben van. Az enyémekek lesznek a fehérek!
- EMMA: Á, nem, kedvesem. Amikor te játszol fehér bábokkal, úgy üvöltözöl, mintha egyidejűleg lovagolnád Adolfot is, meg Súlymot is. Nem, nem. A fehérek ezúttal az enyémekek. Huszárosan hadd zavargassam meg én is a lipicaiakat. Ön pedig, kapitány úr, tessék, fogja be a nóniuszokat, az emléősöket, az egyapatájúakat. A fehérek az enyémekek!
- EMIL: Hát legyen, ahogy akarod. Nem teszem ezt könnyű szívvel, de legyen. Nem én leszek az első ember a történelemben, aki a felesége miatt saját magára emeli kezét.
- EMMA: A probléma csupán abban van, hogy nem olyan ember vagy, aki a szavát tartja.
- EMIL: A halál utáni szavát?
- EMMA: Nem. A becsületszavát. Ilyen példára eddig már nemegyszer becsületszóval felesküdtél.
- EMIL: De Emma! Hát a beleegyezésem, hogy fekete bábokkal játszom a sakkpartit, nem jobb példája-e az adott szó megtartásának, természetesen, ha rólad van szó, mint partnerről?
- EMMA: Kedve van egy vezércselre, karokánra vagy királyvédelemre?
- EMIL: Leginkább amellettt vagyok, hogy önmagadat megmattold. Automatt! De ehhez egy jóval fejlettebb fantáziájú személyre van szükség.
- EMMA: *(lép a bábbal)* Gyerünk, gyí, Adolf!
- EMIL: Én meg a gyalogot, a gyalogot a C4-re teszem.
- EMMA: Természetesen, érthető. A kapitány úr az első sorokba a gyalogokat küldi, ő maga meg a király mellől, a hátországból figyelni majd, hogyan pusztul el a mozgósított apróságok tömege a koronájáért. *(Lép a másik bábbal.)* Gyí, Súlyom!
- EMIL: *(lép a másik gyaloggal)* Mi pedig most a jobbszárnyon gyerünk a D4-re.
- EMMA: És megint gyaloggal, ugye? Miért nem fogod be a nóniuszokat?
- EMIL: Legalább a sakkban befoghatok azt, akit akarok. Te meg vagy lépj, vagy fel a kezekkel.
- EMMA: Hát erre az utóbbira még vársz egy kicsit. *(Lép.)* Mi pedig most a királynővel, hopp!

- EMIL: Nem lehet. Nem lehet így: királynővel a gyalogokon át. Először a gyalog, aztán a királynő.
- EMMA: Az ön hadseregében ez így van, de megfelekedezel arról, kedvesem, hogy a fehéreket ma az orléans-i szűz vezeti, nem pedig Joasaf a szerzetesi katakombákból. Az enyéimet én vezényelem, ahogyan akarom. A királynőt azonnal az első sorokba, az első tűzvonálra.
- EMIL: De vannak sakkszabályok, Emma, amelyek a fehérekre is érvényesek.
- EMMA: Minden hadseregnek legvannak a szabályai. *(Lép.)*
- EMIL: Tiltakozom. Tedd vissza a bábót az E4-re. Micsoda parti ez?!
- EMMA: Emma-csel, Emil. Emma-csel! Gyí, Sólyom! *(Leveszi a gyalogot.)* Gyí! Lovasság, előre!
- EMIL: De Emma, hisz én vagyok lépésen.
- EMMA: És mire vársz? Csak te szundikálj, én majd a tiedet megkerülöm a királyszárnyon. Gyí, előre, a nóniuszok ellen! Éljen a lovasság!
- EMIL: *(türelmét veszti, és lelöki a tábláról a fehér királynőt)* Bumm, az orléans-i szűzre! *(Feldühödve egymás után dobálják a bábokat.)* Bumm Adolfra, Bumm Hitlerre, bumm Sólyomra, bumm Bismarckra! Bumm! Bumm! Bumm!
- EMMA: *(kítör belőle a nevetés)* Hahahaha... Hitler is likvidálta, kapitány úr! Ez az ön öngyilkossága? A lovat hol Adolfnak hívták, hol Sólyomnak, s kiderült, hogy a huszárkapitány úr a Führert lovagolta, és most, megadva magát, az öngyilkos névjegyével mutatkozik be.
- EMIL: Csak ne feledkezz meg arról, hogy a Führer bunkerjában először az Évával való ügyét likvidálta. *(Feldönti az összes figurákat.)* Nem játszok többé veled! Nem játszok! Elegendem van a te orléans-i szármádból, te provokátor, te megszálló, te színvak!
- EMMA: Akár színvak vagyok, akár nem, a feketét mégis jól megkülönböztetem a fehértől, te nóniusz!
- EMIL: Nem engedem meg, hogy így nevezz. Nem engedem.
- EMMA: Megint Kantakuzinosz akarsz lenni?
- EMIL: Jobb az is, mint Guszannak lenni. Teljesen elegendem van ebből a te terrorodból, és ebben a házban többé senkivel sem osztozom semmin. Sem az életem, sem a halálom.
- EMMA: Az ágyon sem a meleg szobában?
- EMIL: Sem az ágyon, sem a széken, sem a fogason, sem a ruhaakasztón. Semmin, semmin, semmin... És a mai önkényességed miatt gyógyíthatatlan magánnyal büntetlek. Magadra maradsz a halálom után. *(Hirtelen el.)*
- EMMA: *(kiabál)* Nézd meg, megette-e Marko a szármát! Ha igen, engedd ki! *(Az íróasztalhoz lép, de csak a gyapjút és a kötőtűket veszi fel róla. Leül, és közben kiabál.)* Emil, ha már meghaltál, gyere, és tartsd nekem a gyapjút, hogy össze ne gubancoljam! És vegyél valamit a hátadra, nehogy felfázzanak a veséid!

(Rövid szünet, miközben Emma a kötéshez készülődik, a leeresztett függöny alatt megpróbál kilesni az ablakon, az utcára, de Emil közben belép, és megakadályozza ebben.)

- EMIL: A macska megzabálta az én szármámat is. Most mindent megfelezhethünk.
- EMMA: Jegyezd fel ezt is az emlékirataidba. Látni szeretném ezt a nyilatkozatot írásban. Pápiron.
- EMIL: Fel is jegyzem. Mindent feljegyzek, hogy tartós emlékként megmaradjon.
- EMMA: Kinek?
- EMIL: Az utódoknak természetesen.
- EMMA: *(hosszabb szünet után)* Igen, igen... Látod, ma még egyszer sem olvastad fel Andri levelét. Kérlek, olvasd fel. Gyerünk. Mit mond, mikor érkeznek? Mikor jönnek?
- EMIL: Újévre. Legalább ezt megjegyezhetted. Minek olvassam megint, amikor nagyon jól tudod. Újévre! Világos?
- EMMA: Á, igen, igen, igen... Újévre. Emil, nem kell tartanod a gyapjút, hanem légy szíves olvasd fel a versedet. Már kétszer nem hallottam. *(Kedveskedve.)* No, olvasd fel. Az én kedvemért. Tudod, hogy én irtó szeretem az almát... *(Emil ír valamit az íróasztalon, úgy tesz, mintha semmit sem hallana. Emma hozzálép, és megsimogatja a fejét.)* Ne duzzogj, kedvesem. No, teljesítsd ezt a mai kívánságomat... *(Hirtelen megcsókolja.)*
- EMIL: *(látszólag közömbösen)* Neked ma, úgy látszik, nagyon olvashatók van. Hol olvasd fel a levelet, hol olvasd fel a verset... Ott van a falon, olvasd el magad. Amúgy is már számtalanszor mondtad, hogy jobb lett volna, ha a cipőtisztító rongyot keregettem volna be az állatorvosi újság megsárdult lapja helyett...
- EMMA: De Emil, én ezt a te szádból szeretem hallani. *(Leveszi a falról a bekeretezett újságlapot, és Emilnek nyújtja.)* No, tedd meg, kérlek... Tedd meg most...
- EMIL: *(látszólag kedvetlenül feláll; Emma lábujjhegyen a hintaszékhez megy, beleül, és várakozik; Emil, kezében a bekeretezett újságlappal, a szoba közepére áll, és fejből mondja fel a verset.)* „Alma. Piros almám, jóízűen ennék belőled, ha valaki a kertből elhozna nekem téged. Savanykásan édes testedet kettévágom, és azt a pirosabbat valakinek szívből odaadnám...”
- EMMA: Nem gondolod, Emil, hogy itt üres valami?
- EMIL: *(a kötésére néz)* Hol?
- EMMA: Hát korábban úgy mondtad fel, hogy az alma férges volt, most meg egyszerre pirossá vált.
- EMIL: A komád bánt el velem. Szándékosan. Százszor megmondtam már hogy Jefremmel már tíz éve nem beszélek emiatt a korrektori hiba miatt.
- EMMA: Ó, hát már tíz év múlt el Jefrem halála óta? Istenem, istenem, milyen gyorsan múlik az idő, mintha csak tegnap keltünk volna egybe... És mondd, kérlek, kinek adnád azt a férgeset... bocsáss meg, az almának azt a savanykásan édes piros felét?
- EMIL: *(büszkén)* Magának az olvasónak kell a saját képzeletében felidézni e verssorok befejezését és üzenetét is.
- EMMA: És ha nincs képzelete?
- EMIL: *(visszaakasztja a helyére a bekeretezett újságlapot)* Akkor a művészet iránt meg van bénulva, és köteles sürgős eljárással ebédet

- biztosítani. Mindjárt dél. Korog a gyomrom ettől az átkozott szármától...
- EMMA: Attól, amit a macska megevett?
- EMIL: Attól, amit én nem ettem meg. Éhes vagyok.
- EMMA: Én meg csak „savanykásan édes” almát ennék, hát még ha valaki „szívből adná”...
- EMIL: Javasolom, hogy bontsuk fel a kompótot.
- EMMA: Á, nem, nem. Majd ha megérkezik Andri, akkor kezdjük meg.
- EMIL: *(rövid szünet után)* És ha megint nem jön?
- EMMA: Hogyhogy nem jön? Hisz világosan megírta, hogy Janikával és Marijával együtt eljön újévre.
- EMIL: Á, szóval jól megjegyezted. Engem meg arra kényszerítesz, hogy ugyanazt a levelet naponta háromszor is felolvassam. Mi kellene még, mondd?
- EMMA: Hát én almát ennék. Pirosat... *(Kivülről zongoraszó hallatszik.)* Mendelssohn... Hallgasd csak. Valóban Mendelssohn. Ó, a halhatatlan romantikus. „Dal szöveg nélkül.” Igen, ez az a csodálatos Mendelssohn-dal... A világ meglendült, hullámszik, a jácintok illatoznak, a parkban meg barátnőim sétálnak piros plüsszajian kiskutyákat vezetve, miközben az enyhe szellő kigombolt blúzukat simogatja... A parkban a padokon köszönésre emelt kalappal a férfiak átadják nekik az ülőhelyeket... Mindenütt vidám mosoly fogadja az első kivirágzott barkák és a jácint bűbajos illatát...
- EMIL: *(az asztal mögül)* Emma, kint december van. A hó térdig ér, a járdákat veszélyes jég borítja, a te barátnőid pedig, ha ilyen időben egyáltalán kimerészkedtek az utcára, már a balesetveszélyes klinika fekszenek csipőig gipszbe tett lábbal...
- EMMA: Ez a képzelet teljes paralizise, te idomított költő! Hát egy csöppnyi érzéked sincs e lebegő Mendelssohn-akkordok iránt, amelyek képesek néhány ütemmel eltörölni a telet is, a havat is meg a jeget is...
- EMIL: Én inkább azt mondanám, hogy ezek az akkordok új mankókhoz való léceket fűrészelnek.
- EMMA: És miért mankókhoz? Minek? Ha már neked nincs rájuk szükséged, miért tervezed mások számára?
- EMIL: Azért, mert akár te, ők is csupán a fában éreznek szilárd támogatást az élet lépteinek folytatásához.
- EMMA: Ahá! Beismerted, hogy életem támasza a fa. Örülök, ha az ember önkritikus. De mégis, egy szép famankó neked is jól állna, Emil.
- EMIL: Bármi is történjen, én huszárbecsületből nem fogom használni. Nem akarom rokkantságom érdemeivel zaklatni a világot.
- EMMA: Rokkantsági érdekem? Ezek közé számítod azt a boldog pillanatot is, amikor a törzskari istállóban a kanca a lábodra lépett, ugye?
- EMIL: Kedvesem, látom már, hogy látszólagos tűzszüneted taktikailag arra irányul, hogy mélyütésekkel olyan sebeket okozz, amelyek miatt egész életemben, a már meglévő mankón kívül kénytelen lennék még egyet magammal vonszolni.

- EMMA: Hát ha te a rokkantsági érdemek közé sorolod azt is, hogy a jobb lábad nagyujjáról leesett a köröm. Ez a büntetésed.
- EMIL: Elég nekem az a büntetés, ami miatt már teljes ötvenkét éven át ülök ebben a bunkerban.
- EMMA: És miért kóstoltad meg a paradicsomi almát, savanykásan édeskés költöm? Végül is, tessék: nyisd ki az ajtót, és indulj. De nem! A kapitány úr attól tart, hogy ebben a helyzetben valaki döntő lépést húz a remi állás felé. És emiatt én már tíz éve ülök itt éjjel és nappal leeresztett függönyök mögött, napfény nélkül, a holdfény simogatása nélkül, lábujjhegyen kell járkálnom a szobában, és csak a barométerről tudom, milyen kint az idő, halkán kell suttoznom, nehogy valaki nagy sáncolást végezzen velem. Legalább a függönyt kellene néha levennünk, vagy a végét felemelnünk. Úgy élünk, akár Noé bárkájában. Nem tudjuk, hogy mit, hogyan és meddig... Szébb lenne az öregedés nyitott ablaknál, Emil.

(Kínos szünet. Emma mélyen elgondolkodik, Emil pedig igyekszik összeszedni magát és a párbeszédet a megkezdett stílusban folytatni.)

- EMIL: Ilyen kérdéseket, kedvesem, már eddig is több esetben feltett, és választ is kapott rájuk a házassági taktika és stratégia óráin. A meghozott döntéseket pedig következetesen alkalmazni kell a gyakorlatban. Igen! Végül is az iránypont itt van. *(A falinaptárra mutat.)* Azzal, amit te Noé bárkájának nevezel, bizonyára nem fogunk eltévedni, legalábbis nem az Északi-sarkra.
- EMMA: *(felsóhajt)* Igen. Iránypontunk van... *(Ismét zongoraszó hallatszik. Emma lassan az ablakhoz lép, mintha le akarná venni a függönyt, de Emilre pillantva csupán hozzászorítja a fülét, a kívülről beszüremelő zeneszót hallgatva. Csendesesen dúdolni kezd.)* Emil, emlékszel, hogyan énekeltem az érettségi vacsorán? Az iskolánkban megtartott hangversenyen ismerkedtünk meg. Emlékszel?
- EMIL: Nem. Nem emlékszem, és nem tudom, kit ismertél meg az iskolai hangversenyen. Én akkor ismertelek meg, amikor Téalapó voltál.
- EMMA: De, Emil! Hisz én ismertelek meg téged, amikor te voltál Téalapó. Úgy látszik, fel kell cserélnem a változatot. *(Hirtelen feláll, és vezényel.)* Vigyázz!
- EMIL: *(először talpra ugrik, azután összerezzen)* Kinek vezényelsz, mondd? A felettesednek, mondd?
- EMMA: Annak, aki engedelmeskedni akar. Jobbra át! *(Saját maga fordul meg a vezényszóra.)* Indulj! *(Katonás léptekkel megindul ki felé. Emil felé igen prózáian.)* Őrségváltás. *(El.)*
- EMIL: *(tapsol)* Helyes! Helyes! Elfogadtatik. Ez a példa minden dicsőretet megérdemel. Éljen az önkezdeményezés! Önkéntes asszonyom, példás viselkedéséért beiktatjuk nevét dolgozószobánk tiszteletbeli pilléreinek jegyzékébe. Az ön csontjai hasznos alapul szolgálnak majd sok utódjának. Fésűket készítettünk majd belőlük, ha a jövőben bárki is szükségét érzi a fésülködésnek.

- EMMA: *(gyorsan be)* De mondd meg, az isten szerelmére, miért dobtad a szármát a W. C.-kagylóba?
- EMIL: *(nyugodtan)* Nem volt ehetnékem. Tudod, hogy a töltött ételek felfújnak.
- EMMA: Engem pedig a te kantakuzinoszi módszered fúj fel, amellyel az élelmiszer-tartalékokat pazarolod. Mivel fogod ma megetetni a te huszáros gyomorhurutodat?
- EMIL: Hát az élelmezésről csak a hadsereg vezetője visel gondot? Hát erről csak neki kell gondoskodnia?
- EMMA: Nem. Nem kell. Gondoskodjon róla a Téalapó. Vagy a költői emlékiratok nóniusza. Egyébként is, nemcsak trágycát ad, hanem táplálkozásra is szolgál.

(Ismét zongoraszó hallatszik.)

- EMIL: Ejnye, de csapkodja a zongorát ez a Mendelssohn. Meddig fogja javítani?!
- EMMA: Kapitány úr, tudom, hogy ön ilyen alkalmakkor jobban szereti, ha a trombitások gyászindulót fújnak, de szerencsére a világon még vannak emberek, akik megkülönböztetik az igazi zenét a tűzoltókocsi szirénájától. *(A zongora dallamát dúdolja.)* La-la-la...
- EMIL: Hát most már valóban megéheztem. Nyissuk ki a kompótot.
- EMMA: *(határozottan)* Csak ha megérkezik Andri, már megmondtam.
- EMIL: *(udvariasan)* Emma, felolvasom neked még egyszer az almáról szóló verset.
- EMMA: *(nemet int a fejével)* Á, á!
- EMIL: Felolvasom az emlékirataim második oldalát.
- EMMA: Isten ments!
- EMIL: Felolvasom neked Andri levelét.
- EMMA: *(rövid szünet után)* Hát azt lehet. No, olvasd, hadd halljam.
- EMIL: Mindjárt, mindjárt eleget teszek kívánságodnak. *(Kiveszi a levelet a fiókból, és olvassa.)* „...Mindketten fogadjátok meleg üdvözléseimet. Azért nem jelentkezőnk gyakrabban, mert sok a dolgom és a kötelezettségünk. Egyszerűen: nem jutunk hozzá. Én egész nap az intézetben vagyok, Amália pedig a műteremben tölti az időt. Egy hét múlva önálló kiállítása nyílik Párizsban, és közvetlenül utána Londonba repül, ahol egy hónapig marad szakmai továbbképzésen. Én éppen most a napokban fejezek be egy tervet, amelynek egyelőre még nincs neve, de le sem merem írni, mert háborús célokra készítem. Meglepetés lesz ez a korszerű katonai technika szempontjából. Jani és Marija jól tanul. Türelmetlenek. Alig várják, hogy látogatóba menjenek a nagyapához és a nagyanyához. Szinte nem is tudják bevárni az újévet, amikor azt tervezzük, hogy mindannyian elmegyünk és gratulálunk az ünnepekre. Andri, Amália és a gyermekek.” *(Néma csend. Ismét zongoraszó hallatszik.)* Az a Mendelssohn még nem javította meg a zongorát.
- EMMA: *(rövid szünet után)* Mégiscsak eljönnek az unokákkal...
- EMIL: El. Látod, megírta. El vannak foglalva, gyakran nem jöhetnek, de újévre megérkeznek.

EMMA: Milyen tortát süssek?

EMIL: Ide figyelj, Emma, a nyalánkságokat ne emlegesd, mert összefut a nyál a számban. Újévre legyen, ami lesz, de mit fogunk ma enni? Mi lesz mára?

EMMA: Nézzük meg a képesalbumot.

EMIL: No, ez aztán az ennivaló. Még több gyomorsavat csinál.

EMMA: Emil, a múltban készült fényképeink albuma nem topográfiai térkép a te mai ezeregyedik manőveredhez. És ha az is lenne, az album támpont a belső erők, nem pedig az ellenség számára.

EMIL: Minden attól függ, hogy kit tartunk ellenségnek.

EMMA: És hogy ellenségnek tartunk, előbb le kell leplezni.

EMIL: Szóval szerinted az ellenséget magad választhatod?

EMMA: Igen. De ezt sajnos gyakran csak a nászéjszaka után állapítják meg. Viszont ebben a kérdésben én nem adhatok parancsokat. Nem a törzskari istállóban teljesítettem szolgálatot.

EMIL: Nem szolgáltál, az igaz. Benne nőttél fel, és így a szag a bőröd alá húzódott.

EMMA: Te meg ezzel a bőrrel megházasodtál.

EMIL: Vak voltam. Ez még az az idő volt, amikor a lovakat a szőrük miatt becsültem.

EMMA: De az apám hozományként adott neked...

EMIL: *(félbeszakítja)* A legsökönösebb, teherhúzó félvér lovat adta.

EMMA: Aki nem roskadt össze a Gertner-féle kivágott fejű huszár terhe alatt!

EMIL: A fej az enyém volt!

EMMA: Az adatok pedig Ferkóé! És itt vannak a te „eredeti” huszár-émlékirataid.

EMIL: Ferkó csak azért adott igazi adatokat, hogy a gyakorlatban ellenőrizni lehessen, ki kit és hogyan követett az életútján.

EMMA: Hát ha így van, akkor új lépést teszek.

EMIL: Legjobb, ha te magad egész mivoltodban visszavonulsz. Mégpedig a konyhába. A belem egyre erősebben galoppoznak.

EMMA: Hát visszavonulok, de oda, ahova én akarok! *(Előveszi a koffert, és csomagolni kezd beléje.)* Elhagylak. Visszamegyek az anyámhoz. Elegendem van már az almából is, a lipicaiból is, meg az emlékiratokból is! Köpök mindenre, és kész!

EMIL: *(segít neki a kofferbe becsomagolni)* Köpj, és kész. Hát persze! Minek tartóztatnád magad. Eredj. Csak eredj. Eredj, és üdvözöld a mamádat. Mondd meg neki, hogy sírig hálás leszek azért, mert visszavett magához. Nagyobb szolgálatot nem is tehetne nekem.

EMMA: Ne sértegesd az anyámat. Egyszer sem adtál pénzt a gyászmiséjére.

EMIL: Várok még egy kicsit, és aztán mindkettőtökért egyszerre adok. Egy füst alatt.

EMMA: *(ledobja a koffert)* Hát nem! Nem! Az orléans-i szűz nem vonul vissza az inkvizítor elől.

EMIL: Akkor az én zászlóm alatt kell maradnia.

EMMA: Ezúttal a saját zászlója alatt marad. A saját területén. Akinek pedig nem tetszik, tegyen róla.

EMIL: Tegyen róla.

EMMA: Csak tessék, tegyen róla.
 EMIL: Ó, tessék, tegyen róla!
 EMMA: Nem akarom elsőnek kinyitni az ajtót, nehogy valaki kívülről felfedezze lelkiállapotodat.
 EMIL: Jól van. Változatot cserélünk. *(Gyorsan el.)*
 EMMA: Oh, egyszerre az én gyomromban is valami galoppozni kezdett. Nem kellett volna annyira az almára gondolnom. Úgy látszik, hogy ettől a gondolattól elrontottam a gyomrom. És ez éppen egy ilyen döntő pillanatban történik velem, amikor végleg elhatároztam, hogy megteszem a lépést, amelyre teljes ötvenkét éven át készülődtem. Már eddig vagyok azzal a kivágott lipicával. *(Kiabál.)* Emil! Emil!
 EMIL: *(kezében almával belép)* Parancsoljon. Ez az ön számára van, kegyelmes asszonyom.
 EMMA: *(meglepetten)* Alma?!
 EMIL: Neked, Emmuska!
 EMMA: Műanyagból van?
 EMIL: Valódi, igazi, legalmább alma.
 EMMA: Honnan van, Emil?
 EMIL: A szalmazsák alatt őriztem a nehéz napokra.
 EMMA: Szóval most azok vannak soron?
 EMIL: *(a barométerre néz)* Az időjárás-jelentés szerint a helyzet egy cseppet sem rózsás. Minden pillanatban megdöröghet az ég.
 EMMA: Ezért kaptam gyomorgörcsöket?
 EMIL: Szimulálsz. Betegszabadságra akarsz menni a legsorsdöntőbb pillanatokban.
 EMMA: Ha így van, maradok a hadállásban.
 EMIL: Végre az igazi szó Jeanne d'Arc szájából! Tessék, foglalja el a helyét.
 EMMA: Én erről a kofferról nem kelek fel.
 EMIL: Szóval?
 EMMA: A lovasság. Vágtat. A gyomromban...
 EMIL: Ez azt jelenti, hogy roham lesz. Ezt meg kell ünnepelni. Ezt meg kell ünnepelni. *(Körülszalad a szobában.)* Harsonák, díszsortűzek! Az orléans-i szűz újjáéled! Zenét! Rezesbandát adjatok! Harsonákat! *(Kirohan. Zongoraszó hallatszik. Emma megpróbál felállni a kofferról, de gyomrát fogva ülve marad. Emil hirtelen belép, kezében egy papírlappal.)* Emma, távirat. Expressz távirat.
 EMMA: *(nyugodtan)* Biztos megérkezett az áthelyezésem a másik egységbe.
 EMIL: Nem. Andri küldte.
 EMMA: Andri? Ki az?
 EMIL: Emma, Emma... A fiunk. A tied és az enyém...
 EMMA: *(nyugodtan)* Emil, ennél kompótot?
 EMIL: Ugyan, hallgass ide, kérlek! *(Felolvassa.)* „Mindannyian az esti vonattal érkezünk. A nagyapának és nagyanyának boldog új élet!”
 EMMA és EMIL: *(együtt)* Boldog új élet?!
 EMIL: *(olvassa)* Boldog új élet... *(Összerezzen.)* Várj csak, várj, várj... *(A falnaptárhoz lép.)* Emma, Emmuska, hisz ma decem-

ber utolsó napja van. Harmincegyedik. Ma Szilveszter van, és mi nem is néztük meg a naptárt.

EMMA: *(nyugodtan)* Ez az a te biztonságos iránypontod.

EMIL: Elnéztem egy figurát, Emmuska. Elnéztem, de jobb pozícióba kerültem. Erősítés érkezik nekünk ehhez a történelmi változathoz. Fel kell gyűmni az ingujjat, rendbe kell hozni ezt a gyakorlatot, mert az új erők hamarosan megérkeznek. Nem hagyjuk magunkat. Tudtam: a vér nem válik vízzé! Az apáról nem lehet megfélelkezni. *(Leveszi a kardot.)* Bekövetkezett a sorsdöntő pillanat. Mindenki a helyére. A mattvonalra! Vigyázz! *(Emma továbbra is nyugodtan ül a kofferon, és meg sem mozdul.)* Vigyázz! A zászlónk ismét lobogni fog!

EMMA: *(megpróbál felállni a kofferral, de mégis ülve marad)* Az enyém estig félárbócon marad.

(Befejezése következő számunkban)

Hornyik György fordítása

Gyura Papharhaji (1936), költő, a jugoszláviai ruszin irodalom jelentős képviselője. A Svetloszc c. irodalmi folyóirat főszerkesztője. Verskötetei: *Itt, a szívem mellett*, 1968, *Ólom, cseresznyevirág*, 1974. Esszéi, tanulmányai szintén értékesek. E számunkban közölt színműve díjat nyert az 1973. évi ruszin drámapályázaton.

napló

albán írók között kosovóban

Jugoszláviai utazás

PUSZTAI JÁNOS

BEVEZETŐ

Gyors visszapillantás: 1972. augusztus kilencedikén, valamivel éjjel előtt szálltam vonatra Bukarestben, útitársam: Romulus Guga író, ritka szakállas, megtermett fiatalember, a marosvásárhelyi *Vatra* főszerkesztője, a magyar nyelv ismerője, Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvének román tolmacsolója. Saját kérésére, közös utazásunk végéig magyarul beszélgetünk. Belgrádba tizedikén délben 13 óra 15 perckor érkezünk, itt óránkat hátravisszük, egy órával megfiatalítjuk magunkat, csomagjainkkal a Beograd Dunav állomás előtti buszhoz csörgetünk, és bevitetjük magunkat a központi pályaudvarra, ahonnan délután 3 óra körül indulunk Kosovo poljéba, házigazdáinkhoz, az albán írókhoz.

Véletlenül ismerősök, illetve Romulus rokonai botlanak belénk: egy szabadkai házaspár. Klári néni, aki harminc évvel ezelőtt látta utoljára Romulust, erősködött, látogassunk el hozzájuk, Szabadkára. Elkísérték a kosovói vonathoz, megvárták az indulást, odaadóan, észrevehető szeretettel integettek utánunk, kedvességük mindkettőnket meghatott. Az alacsony, gömbölyű néni története: sokáig özvegykedett, első férje, a két világháború között híres román labdarúgó, szerencsétlenségére, kocsijával Temesvárnál a Begába zuhant, és elpusztult. Klári néni Pancsovára költözött a szüleihez, három évtizedig élt magányosan, aztán — vonaton — összetalálkozott első, immár szintén megözvegyült, szerelmével, és hozzáment feleségül. Ha nő lennék, a mozgó vonatablakban állva, jobb kézzel integetnék a kedves elmaradóknak, ballal pedig zsebkendőt nyomogatnék a szememhez.

Jugoszláv időszámítás szerint, 15 óra 5 perctől 22 óráig vonatoztunk Kosovo poljéig. Útközben megismerkedtünk egy volt partizánnal, legalábbis ő azt mondta magáról. Az ő vendégszeretete is határtalan, vesz nekünk fagylaltot és egy-egy negyed liter ásványvizet. Kicsit lehangolódik, amikor bejelentjük, helyesebben, hadonászva mutatjuk, adjuk érté-

sére: szeszes italt nem fogyasztunk. Mondom Gugának magyarul: ez most biztosan bigottaknak vagy huncutoknak néz bennünket. Guga elővesz valahonnan egy skatulya pirulát, azt rázza a kitarató, zömök expartizán orra előtt, tenyérrel nyomogatja a homlokát, és fájdalmasan fintorog, ezzel teljesen megnyeri útitársunk bizalmát. Később egy kétgyermekes banktisztviselővel és egy 18 éves orvostanhallgatóval, mindkettő szerb és hatalmas termetű, ismertet meg bennünket, Romulus hazai baracklekvárral, én belgrádi narancssal kínálom a gyerekeket. Szorgalmasan esznek, maszatolják magukat, a banktisztviselőnél közben leiratja velem az éppen kéznél levő újvidéki *Magyar Szóra*, hány éves vagyok, odafirkálom: 38, ő hihetetlenül néz, a bajuszomat mutogatja, és gömbölyű vállát leejtve mutatja, öregember vagyok, aztán kihúzza magát, tekintélyes mellét domborítja, Já goszpogyica!, mondja, kisasszony, a lekváros gyerekekre pillantok, jót nevetünk, akkor mondja, hogy férje nemrég gépkocsi-baleset áldozata lett, ettől meghatódom, és mutatom családi fényképeimet, persze, vesztetre, mert a tíz év körüli, mongolos arcú, fekete kislány, rémesen hadarva szerbül, majdnem lehúz, adjam meg neki a fiam címét, legyen, van még hely a *Magyar Szó* margóján.

Végre, meglehetősen elcsigázottan, Kosovo poljében leszállhattunk a vonatról, útitársaink siettek a priština buszhoz, mi pedig az Írószövetségénél kapott tájékoztatás értelmében vendéglátóinkat vártuk a néptelen peronon, türelmetlenkedtünk, szidtuk jellemző szervezőképességünket, aztán feltűnt két fiatalember, közeledtek, bemutatkoztak, és egy Fiat Specialba ültettek. Egyikük, később megtudtam: hivatásos sofőr, vezetett, a másik, kis termetű, sovány, szemüveges, szóval tartott bennünket. Rexhep Ismajlinak hívják, mutatkozott be ezúttal nyomatékosan, nyelvész, az albánt, szerbet, franciát és a románt beszéli, mindjárt láttam, a románt kegyetlenül töri, és ezzel lehűtött: be leszek a nyelvdobozba zárva... Románul megkérdeztem, mikor érünk Priština-ba, Kosovo fővárosába, mire ő franciául tudomásomra hozta: Dečaniba megyünk. Akkor tudtam meg, hogy Dečani az albán határ közelében, pompás helyen, hegyvidéken fekszik. Este negyed tizenegy-től éjszaka negyed egyig utaztunk a Fiattal, eleinte jó, azután kimondottan rossz úton mentünk, számos falun haladtunk át; a néptelen út, mely fölött az összenőtt, a vastagon beporosodott akácok valóságos alagutat alkottak, a lőrésekkel épített magas kőkerítések, mogorva, az udvar belsejébe húzódó házak, bedeszkázott ablakú gazdasági épületek, sötét kocsmák nyomasztóan hatottak rám.

Befutottunk Dečaniba, majd a kis fürdőtelepülésen áthajtva, megérkeztünk a villához, ahol elszállásolnak. Azem Shkreli, a kosovói Íróegyesület elnöke és több más író fogadott bennünket, kezet fogtunk, néhány szóval üdvözöltük egymást, leültünk a villa márványborítású előcsarnokában, elővettem egy fél liter szilvóriumot, kínáltam őket, azután Gugával a kijelölt szobába mentem. Nyomban lefeküdtünk, a fáradság mindkettőnket levert.

Augusztus 11., péntek

Nyolc után keltünk, azután lementünk a földszintre, asztalhoz ültünk, reggeliztünk, (sós túró, méz, tea). Asztalunkhoz telepedett Shkreli elnök, író, költő, 7 kötet szerzője, 34 éves, hullámos hajú, barna, középtermetű,

Rrahman Dedaj költő, az Íróegyesület titkára, rövidnadrágban, mezítláb, majdnem kopaszon, Luan Starova prózáíró, esszéista, ugyancsak rövidnadrágban, barnán, zömöken, roppant férfias hanggal, nagyon közvetlen modorral; hamar kaptam az alkalmon, megmutattam nekik több erdélyi magyar folyóiratot, újságot, (*Igaz Szó, A hét, Megyei Tükör*), és átadtam az *Illés szekeren* című regényem egyik magyarul és franciául dedikált példányát. (A francia dedikációt Guga diktálta, így minden tévedésért ő a felelős.) Luan Starova megjegyezte franciául, hogy Strugában találkozott Farkas Árpáddal. Egyébként semmit nem tudnak a romániai magyar irodalomról, a jugoszláviai magyar irodalomról azonban sokat tudnak, egy csapásra felsoroltak jó néhány író, költőt, Ács Károlyt, Fehér Ferencet, Végel Lászlót.

Reggeli után az elnök javasolta, nézzük meg a völgyben meghúzódó kolostort, amely a XIII. században épült pravoszláv létesítmény csúnya, lomha kőkerítéssel, szemetes bejárattal, nagy, félig feljárt, félig füves, rönkökkel teleszórt udvarral, amelynek közepén márványlapokkal borított templom magasodik. Bementünk, a bejáratnál, immár a rideg félhomályban, kis zacskó tömjént vettem, hadd ismerkedjenek vele otthon a fiaim, tapasztalgassák. A templom belseje mindenütt nyomott, sötét, ortodox levegőt áraszt, a falakat szenteket ábrázoló ferskók borítják. Egyik helyen koporsó alakú, valami bakra helyezett, lepellel fedett építmény áll, fejtől kovácsoltvas örökmécs és homokkal töltött edény található, a hívek, ezúttal nők, vékony, barna gyertyákat gyújtanak, azokat beállítják a lapos bádogedény homokjába, üveg alá helyezett szentképeket csókolnak meg, keresztet vetnek, azután letérdelnek, és féloldalasan a vásott kövezeten csúszva, gondolom, magukat ilyenformán megalázva, tehát: vezekelve, többször átbújnak, áttörekednek a hosszúkás építmény alatt. Minden átkúszás után többször keresztet vetnek.

Templomnézés után a füves udvarrészbe húzódtunk, lefényképeztünk magunkat. A kolostor pincéjéből sűrű, vörös bort hoztak, amit, az üveget kézről kézre adva, hamarosan megittunk. Tőlünk nem messze négycsapú artézi kútból tiszta, hideg, kívánatos víz ömlött. Az ég éppen olyan tiszta volt fölöttünk.

Vendéglátóinkkal a fűvön üldögélve tudtam meg: a kosovói Íróegyesületnek 60 tagja van. A kiadó terve évente kb. 180 kötet, de nemigen teljesíti.

A kolostorvizit után visszatértünk a villába, a teraszon kávé ittunk, nyeles rézedényben hozta a pincér. A teraszon megint talákoztunk Rexhep Ismajlival, a nyelvészrel, vele együtt asztalunkhoz telepedett Beqir Musliu költő, 27 éves, sovány, fekete hajú, szemüveggel is kissé rosszul látó fiú, 5 verseskönyv és 1 regény szerzője. Rexhep mondja: Kosovóban albán egyetem működik több fakultással. Van egy állami színház és minden városban félprofesszionalista színjátszó együttes, van az albánoknak 3 irodalmi lapjuk, több napi- és hetilapjuk, azonkívül rádiós és tévéadójuk Prištinában.

Irodalmi díjaik: a December és a November 19-díj. A tavalyi December díjat Ali Podrimja költő kapta *Torzó* című kötetéért. 30 éves, 6 verseskönyv és 1 novellagyűjtemény szerzője, középtermetű, barna, keménykötésű.

Este fél hétkor visszatértünk a teraszra, ezúttal Anton Pashku prózaíróval és Ali Podrimjával ismerkedtünk meg. Pashku hajlott hátú, őszes,

kefefrizurás, valószínűtlenül sápadt, talán tüdővész. Később csatlakozott hozzánk Mensur Raifi kritikus, költő, író. Hosszú arcú, majdnem a feje bubjaig kopasz, papos kinézetű. Mondja franciául, hogy mar járt Romániában. Az erkély sarkában ülünk, hideg, nyugtalanító szél fúj, velünk szemben hatalmas, a sötét égbe fűrődő fenyők, balra a távolban kopasz hegycsúcs, melynek albán neve: Bjeshket e nemuna. Kilenc óra előtt vacsorázunk, az elnök bemutatja szép feleségét, aki harmadéves egyetemista és két gyermek, egy fiú és egy kislány anyja. Barna, sok szajfesteget használ, ami hátrányára van. Oroszul gagyogtam neki; mutogatva értekeztünk, a kisfiú, négyéves forma, időnként Gugához szaladt, a térdébe kapaszkodott, mőszjő, mőszjő, mondta neki. Anyjára hasonlít. Shkreli itt adott fejénként 200 dinárt, költőpénznek. Valaki albánra tanított, papírszalvétára írta a következő szavakat: mēngjes = reggeli, drekē = ebéd, darkē = vacsora, gestene = gesztenye, pasule = paszuly.

Augusztus 12., szombat

Nyolc óra van, Romulus Guga még alszik, és talán mondanom sem kell, horkol. Éppen az ő regényét, *A bolond és a virágot* olvasom, de a szagatott, nehéz, kínos fűrészeléshez hasonló hang miatt nem megy az olvasás, minduntalan elakadok, kijövök a sodromból; nem vagyok képes a román szövegre figyelni. Kinn pompás az idő, valami csendes zümmögés, suttogás üli meg a fenyvest, felfigyelek: szép jellegzetessége ennek a tájnak, főként a villa környékének, hogy hiányzik az otthon, Erdélyben annyira elterjedt és általam minden nyaraláskor, kiránduláskor megúttalt, megátkozott táskarádió, a vásári ördögdoboz, csend van tehát, csupán elvétve zúg fel valahol gépkocsimotor vagy kocog el erkélyünk alatt néhány, fát, gondosan darabolt vastagabb gallyat cipelő lovacska, fehér kalapos albánok lépdelnek mellettük, kettészelt hegyes disznótökhöz hasonló kalapjuk körül túllt viselnek, így turbánosoknak látszanak, menés közben jobb kezükkel rendszerint a ló hátára erősített fatartóba (kisebb méretű fűrészbaknak látszik) kapaszkodnak, mezítláb szaporáznak a fürdőtelep központja felé lejtő úton.

A fenyők miatt szagatott-kéknek látszó égre bámulok, eszembe jut, az éjszaka ismeretlen, roppant szép nővel tünnyöldtem, kezdeményezéseimre még emlékszem, a fejleményekre nem. Az erkélyre könyökölök: a fegyvesben nők kötögetnek, horgolnak, beszélgetnek; nem lelkesítenek. Abban maradok: túl megszokottak, egyszerűek és talán — csúnyák.

Dél előtt mindketten lemegyünk a központba, vásárolok, és a postahivatalban megírok három képeslapot, majd az izzasztó, zavaró, idegesítő hőségben bejárjuk a település üzleteit, nézegetjük az árut, az árat, hűsítőt iszunk, az egész központban friss kenyér szaga terjed, nem messze nyitott ajtajú húsüzlet látszik, az ajtófélfára fehér túllt erősítettek a legyek ellen, azon át véres köpenyes férfi látszik, amint ide-oda ugrik, gesztikulál, törlóronggyal a betolakodott legyeket hajkurássza, a szomszédban levő ruhaüzletből zavaros lé ömlik a járdán át egy meredek, szemetes térre, szaglik, de sem az elárúsítók, sem a vásárlók nem zavarthatják magukat. Az utunkba eső szelídgesztenyésben (egészen Nagybánya környékén érzem magamat) három albán gyerekekkel találkozunk, szeder-szedésből jönnek, szijasak, napsütöttek, maszatosak, kosarukból egy-egy

szem szedret vesznek ki, megkínálnak, Romulus lefényképezi őket, jutalomként cigarettát kérnek, rágyújtanak, és hihetetlen élvezettel füstölnek. Egyikük a villa bejáratáig kísér bennünket, még kér cigarettát, de Guga már megbánta, hogy adott nekik; határozottan elhessegeti a kölyköt.

A teraszon immár ismerős írók asztalához telepedünk, ásványvizet iszunk, valamit beszélgetünk, Guga az *Echinorot* (kolozsvári egyetemisták háromnyelvű — román, magyar, német — lapja) mutogatja, én unatkozom, alig várom, hogy a szobába térhessek. Délután Guga regényét olvasom, majd — akaratlan szundítás végén — tervem, elgondolásom szerint, hozzáfogok a IX. fejezet fordításához. Nem nehéz szöveg, több helyen azonban pontatlan. Az Írószövetség díjával kitüntetett könyv témája (felismerhető, a korban elhelyezhető valóságáv örültekházába vetített képe) jó, találó, de a megírása kissé felszínes, az a gyanúm, merkantilista, különben az író bevallott szándéka: mindenáron tetszeni az olvasónak. Könyvoldalnyi szöveggel végeztem, abbahagyom, Romulus az erkélyen ül, vagy inkább fekszik a csikorgó nyugágyban, és *Adio, Arizona* című regényén dolgozik, majd bejön, felolvass belőle, őszintén megbámulom: milyen tisztán fogalmaz már első változatban, később — mintegy kiengesztelésül a vélt untatásért — szól, olvassak valamit az írásaimból. Kapok az alkalmon, a *Zsé birtoka* nálam levő 59. és 60. fejezetét olvasom fel, egészen fellelkesedik, felajánlja: mihelyt elkészül, az egész könyvet lefordítja. Nyugi, nyugi, mondom, közben örülök; ismét alkalmam volt látni: a Zsével jó úton járok.

Vacsorára finom sült pisztrángot kaptunk ízetlen, vizenyős krumplival és egyáltalán nem savanyú savanyúsággal. Evés közben hozzánk ült Rifat Kukaj, a priština-i rádió szerkesztője, író, 18 kötet szerzője, alacsony, barna, pipás, a negyvenen túl. Nem sokkal ezután átjött más asztaloktól egy montenegrói és egy kosovói szerb, a montenegrói Petar Sarić, magas, nyílt tekintetű, kétkötetes költő, a *Stremljenja* című szerb újság szerkesztője, a kosovói Ljuba Popović, gimnáziumi tanár, négykötetes költő, középtermetű, kissé őszes, kefefrizurás, velem egyidős. A magam részéről csúnyán tördeltem az oroszt, de mindkettőjükkel meglehetősen jól beszélgettem, visszahúzódo természetem ellenére, hamarosan jó ismerősök lettünk; Jánosnak, helyesebben: Jánásnak szólítottak.

Augusztus 13., vasárnap

Borotválkozom, reggelizünk, azután az előcsarnokba telepszünk, hallgatjuk a számunkra hermetikusan zárt albán nyelvet, a *Rilindja* című, sokoldalú napilapot forgatjuk, amikor megunjuk, Guga a szobába megy írni, én pedig a fenyvesben leereszkedem a völgybe, az országúton átkopogva a kolostorkerítés melletti mezei útra térek. Visszatekintek; jövet sokszor megcsúsztam a meredeken, igazán tartanom kellett magamat, nehogy elvágódva nevetségessé váljak a csellengő, pihenő, jövő-menő írók előtt. A kolostor melletti úton első megfigyelésem az, hogy Nagybányán érzem magam, mindenütt gyümölcsfákat látni, alma-, körte- és szilvafákat, az erdőben szelidgesztenyefát, fenyőt és keserűgombát. Rövidesen ideges türemlésekkel rohanó hegyi folyóhoz értem, partján füzek és égerek, a parton napozók hevertek, valamint dinnye- és körteárusok, az utóbbiakat darázsrajok környékezték, a sekély vízben meztelen gye-

rekek lubickoltak, a part egész hosszában szokatlan nagyságú, kihúzott antennájú táskarádiók bömböltek. A folyón korlát nélküli, billegő deszkájú híd nyikorgott.

Hatalmas, forró termésköre telepszem, alóla zöld gyík leskelődik, jegyzetfüzetem zörgése láthatóan izgalomban tartja.

Hosszan időztem a lármás víz, a dinnyehalmok árnyékában bóbiskoló kofák, a bokáig-bugyogós parasztasszonyok, a füvön kis- és nagydolgotkat végző szurtos kölykök közelében, de az a gondolatom támadt, lesétálok Dečani központjába, alig haladtam azonban ötven métert az országúton, amikor egy mellém surranó kocsira lettem figyelmes, Shkreli elnök nyitotta a koci ajtaját, és mutatta, üljek be, tartsak velük, mármint feleségével és két gyerekével, a kislánnyal és a kisfiúval, akit máris mősziőnek szólítok. Dečaniban az asszony kenyeret vásárolt, kérdeztem szerbül, mennyi kilója ennek a kiváló fehérségű, még forró kenyérnek. Apró, szabályos, erősen pirosra festett körmű ujjain mutatta: két dinár, és hozzátette: buk. Tehát, albánul a kenyeret buknek hívják. Ezzel is többet tudok.

Az erkélyen levő nyugágyon jegyzetek, jegyzetek, innen szelíd hegyoldalakra látni, mindenütt fenyők, alattuk házikók, nyaralók. Embercsoportok heverésznek a gyepen, kártyáznak, söröznek, és, elvértve, olvasnak, a dečani út felől kolompszó hallatszik; kecskenyáját terelnek arra. Olykor lovasszekerek tűnnek fel. Megfigyelem, hogy az albán parasztasszonyok egy része hosszú, derékig érő, fekete fejkendőt és vastag, fekete harisnyát visel. Ebben a forráságban is.

12 óra 45 perc; Romulus alszik, előbb csendesesen, azután egyre fokozottabban horkol. Sokat alszik.

Tehát a kenyér albánul: buk.

Estefelé a klubszobában tévét nézek, amerikai szerelmes filmet vetítenek, időnként megszakad a langyos szerelmi intrika-sor és hirdetések ugranak be; fényes-fehér jégszekrények.

Augusztus 14., hétfő

Korán keltünk, úgy hat óra körül, háromnegyed hétkor reggeliztünk, azután Shkreli kocsijába ültünk, és bementünk Pećebe. Luan Starova jött velünk, így négyen voltunk, rohamosan melegedő időben robogtunk, vagy inkább suhantunk a sima, kerek alá búvó, kukorica- és búzaföldek mellett kanyargó, emelkedő-lejtő országúton; jól érzem magam, mert ez első kirándulásom ezen a tájon. Újra felfigyelek: minden olyan, mint otthon, még a búzakereszt is, de a fűzfák is, meg a több helyen előforduló, a földtáblák végében elterülő kákás, sásas lapos, amit Szatmáron balkánnak hívnak. Mégis felfedeztem valamit, ami mifelénk ismeretlen, az útszéli muzulmán temetkezési helyeket. A muzulmánok félelmetes alázatának, egyben elpusztíthatatlanságának jelképei ezek a temetők. Szikár, jeltelen sziklák állnak ki a gyepes földből, sírdombot nem látni véletlenül sem. (Kételkedem: valóban temetők voltak ott? Vendéglátóink így magyarázták.)

Pećben Shkreliék meghívtak egy kávéra, a szálloda nagy kerthelyiségében ültünk le, a Bistrica szelídebb szakaszánál, de itt is zúgott a víz alaposan. Nézelődtem, a várost magas hegyek, kopasz csúcsok veszik fél-

körbe, friss, hideg levegőt lehelnek rá. Képeslapokat vettem, a kávéasztalnál megírtam őket, és mihelyt indultunk tovább, Rugovo felé, bedobtam, a levélszekrénybe; hátha hamarabb ér haza, mint én, hadd lássa a család, hol mászkálok. Végül mégsem mentünk Rugovóba, a kísérőink szerint legjellegzetesebb albán helységbe, mivel szokatlanul rossz, nehéz az út arrafelé, Starova megjegyzi, hogy rugovai, a falubeliek roppant hagyománytisztelők, erősek (ezt ő jól példázza), jók, adakozók, ugyanakkor igen agresszívek, ha megbántják őket. Fenséges sziklák között állunk meg, jobbra több száz méter magas sziklafal, balra a kegyetlen Bistrica vize kékesfehéren vágatott a vörös márványhoz hasonló köveken, Starova elmondta, hogy minden könyvének hőse legalább egyszer iszik abból a forrásból, amely embermagasságnyira, irdatlan sziklafalból buzog, ömlik, szökik, ugyancsak kékesfehéren, a Bistrica fölött. Én nem mernék odamenni, de az útszéli, megszelídített, betonformába tört forrásból, a Derovicából jókat kortyolok, majd Gugával a közeli bolthajtásos, hangulatos hídra állunk, átfogjuk egymás vállát, hogy Shkreli elnök lefényképezzen bennünket.

Pećben megint megálltunk, sétáltunk, az albán írókkal fém egylejeseket cseréltünk fém egydinárosokra, nézegettük a kirakatokat, a rendkívüilen tiszta kisvárost. Starova kérdezte, hány magyar van Romániában, az ujjaimon mutattam, ő ugyancsak az ujjain mutatta, hány albán él Jugoszláviában, azután rám bökött: — Mérnök? Pillanatokig nem értettem, mit akar, azután restelkedve tiltakoztam, sőt, legyintettem: — Munkás, munkás. Nemá inzsinyér. Hiába volt a tiltakozásom, nem fogta fel, mit magyarázok. (Elhatározom, megmosom a Romulus fejét. Nagyzol. De miért éppen velem?) A központból az autóbusszállomásra hajtunk, meg kell váltanunk a Dubrovnikig szóló jegyet. Dubrovnik Déry Tibor kedvenc városa, mondom Gugának. Mondanám is, miért, de eszembe jut, hogy az albánok előtt mérnököt csinált belőlem. Ingerülten védekezik, magyarul mondja: — Hát hogy értessem meg ezekkel, hogy munkás vagy, a termelésben dolgozol, hiszen azonnal kétségbe vonják íráságotat. Náluk ez felfoghatatlan helyzet. Ravasz vagy, jegyzem meg nevetve. Hirdess, aminek akarsz.

Hazafelé menet Decaniban megkértem Shkrelit, legyen a segítségemre fürdőnadrág-vásárlásnál. Szívesen jött velem az üzletbe, és én előre örvendtem, milyen jól megmártódom délután a Bistricában. Ebből azonban nem lett semmi, mert Petar Sarić költő meghívott kis nyaralójába, a fenyők közé, legutóbbi verseskönyvét dedikálta. Ott találtuk Ljuba Popovićot is; szívélyesen beszélgettünk (mutogattunk), újságban, könyvekben lapoztunk.

Két óra múlva, Gugát hátrahagyva, felmentem a szobába. Lentről a vörösfenyők közül szakadatlanul, édesdeden áradt felém a földön üldögélő albán asszonyok elnyújtott, panaszos éneke.

Augusztus 15., kedd

Az este korán feküdtem le, mert vacsora közben elaludt a villany. Gyertyavilág mellett ettünk.

A reggelinél csatlakozik hozzánk a két szerb, Petar és Ljuba, velük egész kényelmesen, francia—oros—szerb keverék nyelven értekezem,

Petar említi, van két kislánya, Nataša és Jelena, Ljuba arról beszél, hogy a felesége magyar, egyik fiát Stefánnak (Pistá) hívják.

Mindkét költő filozófiát tanult a priština-i egyetemen. Petar Mirko Kovač szerb író könyvét mutatja, egy regényt, élénken olvas fel belőle, és oly lelkesen gesztikulál, mintha értenénk a szöveget. Annyit sejtek: erotikus részből van szó, a jellemzés, a jelenet pontos, művészi megírása ragadja el.

Reggeli után Romulusszal a Bistricára megyünk, a szerbek lekísérnek az országútig, és azzal búcsúznak: szervusz. Önkéntelenül elnevetem magam, amire kézzel-lábbal magyarazzák: a Vajdaságban tanulták ezt a köszöntést. Eszembe jut, hogy évekkal ezelőtt Konstancán egy lengyel turista csokolommal köszönt el tőlem. Említem ezt Gugának, amire úgy mosolyog, hogy fénylik ritkás szakállja.

A Bistrica mérges kis folyó, hatalmas terméskövek állnak az útjában. Ezen a szakaszon is gyakori a vörös márványhoz hasonló kőzet. A víz görcsberántóan hideg, de Guga azért kövekbe kapaszkodva, nagy elszántsággal guggol benne, később fényképeket készítünk. A folyó környéke, a hirtelen hegyeket leszámítva, a mi Láposunk környékéhez hasonlít, mindenütt fűzfákat és égereket látni.

Miután megelegeli a hideg, gyors vizet, Guga egy magasfeszültségű villanyoszlop betontalapatán szárítkozik, románul a Reistag égéséről olvas, én egy szerb újságmaradványra telepszem a sovány fűvű parton, és a térdemre tárt füzetbe jegyzek, ezt a jegyzőkönyvet írom. Az előbb köveket ütöttem össze, kíváncsi voltam, lehetséges-e tüzet csiholni úgy, ahogy *á* és *b* teszük a *Zsé birtok*ában. Nekem nem sikerül, de azzal vigasztalom magam, hogy túlságosan porlékony az itteni kő.

Átlábaltam a Bistricán szelídgesztenyét szedni, mert Romulus azt mondja, ő még olyat nem látott. Miután mezítláb óvatosan megközelítetem a gesztenyést, törtem egy szűrős burkokkal tele ágat, majd megindultam a folyóparton lefelé, kénvelmesebb gázlót kerestem, nem messze talákoztam Rexheppel, a nyelvészszel, Pashkuval és Ali Podrimjával. Rexhep rövid beszélgetésünk alatt elmondta, Pashku a jugoszláviai albánok legnagyobb prózaírója. Művei filozófiai fogantatásúak.

Fél egykor indulunk haza, útközben dinnyés szekeret látunk, Guga nem bírja ki, megkérdi az albán parasztot, hogy a dinnye kilója, az az újján mutatja: 2 dinár.

Az ebédnél, szerencsétlenségemre, legyet találtam a savanyúságban. A bárka alakú kis tálat diszkréten eltoltam magam elől.

Délután aludtam, majd a Guga-regényt fordítottam.

A vacsora jó volt, utána tévét néztem.

Augusztus 16., szerda

Ma lusta vagyok; már tíz óra van, de még nem jegyeztem fel semmit.

Fél tizenegykor leereszkedünk tegnapi helyünkre, a Bistrica partjára. Guga itt fordítani akar tőlem. A Lidércnyomás című novellámat ajánlom, ez a *Zsé birtok*a egyik előtanulmánya. A betontalapaton ülünk, két kislány, meglepően szépek, napozik a közelünkben; oda-odakapjuk a szemünket.

Délután a lefordított Guga-írást tisztázom, közben beszélgetünk; nem-

zetről, nemzetiségről, diktatúráról, világpolitikáról, gazdaságról, Déry-
roi, Szoltsenyicinroi, Sztalinról, Biagaroi, Argnezirói, Stancuroi es ter-
meszelesen, magunkról, irodázásainkról az irodalomban, az en viaszas
helyzelemről, ami Guganak nagyobb kérdés, mint nekem.

Lenagolodom, hazagondolok.

Meg van három napunk Decaniban.

Augusztus 17., csütörtök

Titóval álmodtam az éjszaka, valami építőtelepen, malteres deszkákon
üldögéltünk, régi időről beszélgettünk. Tito bacsinak szólítottam.

Kint élénken sült a nap. Az előcsarnokban tanyazom, körülöttem al-
bánul beszélgetnek, egyetlen szót sem értek. Guga a klubszobában
Shkreliivel interjút készít, lapja, a *Vatra* számára. Valahonnan elnyújtott
muzulmán zene hallatszik. Csunya, igénytelen nők jönnek-mennek, talán
író nők vagy írófeleségek.

Délután író—olvasó találkozóra megyünk Junikba, egy 5000 lakosú
községbe. Rettenetes, rögös-köves-poros úton haladunk legalább egy óra
hosszat, egyik helyen ki kell szállnunk, hogy a kocsink valahogy át-
óvatoskodják egy apró, lyukas fahídon. A községben a Bufet feliratú
helyiség előtt néhány asztal, turbános férfiak ülnek mellettük, közelük-
ben, a fal mentén asszonyok és öregek kuporognak törökülésben. A ko-
csikból kibúvó írókat szurtos kölyöksereg veszi körül, pénzt kérhetnek,
mert albánul erélyesen magyaráznak nekik, amire elkotródnak, csak
messziről bámészkodnak. A találkozót nagy, új épületben, az iskolában
rendezik. Az iskola előtti, bekerített, keskeny téren partizánhősök mell-
szobrai, a folyosón pedig az albán történelem nagyjainak képei. A te-
remben, ahova belépünk, százfőnyi nézőközönség (sok tanuló) vár ben-
nünket, lehangol, hogy a „nép”-ből, a turbánosok közül senki nem jelent
meg; az egyedüli parasztkínézetű ember, zsiros kalappal, az iskolaszolga.
Mondom Romulusnak: itt is úgy megy, mint nálunk. Megható azonban,
gondolom magamban, hogy a világnak ebben az eldugott, észrevétlen
sarkában én, magyar író — felolvasok. Amikor rám kerül a sor, erősen
kell tartanom magam, hogy ne remegjen a kezem, amikor olvasok, an-
nál is inkább, mert a közönségen kívül egy izgő-mozgó tévékamera is
szembenéz velem. Az *Illés szekéréen* című könyvem végéről, Ifjú György
„Omlatag életem” kezdetű belső monológjából mondok el néhány sort,
mihelyt elhallgatok és égő szemmel felnézek, kitör a taps. Erős, hivatalos
taps.

Augusztus 18., péntek

Reggelizés közben Guga azzal dicsekszik, hogy nemrég Konstancán
evett csigát, rákot és — macskát; mint író, mindent akar tudni, min-
den ízt meg akar ízlelni. Fintorgok, de mondom neki: nálunk, Nagybán-
nyán sok a békaevő, márciusban járnak békászni, kézikosárral és késsel
felszerelve mennek, a zöldnyálás vízből kikapott áldozatot ott helyben,
a serdülő fűvű árokparton megfosztják két hátsó lábától, mert csak de-
réktől lefelé eszik; ha látná a sok nyiszáló suhancot, a békáknak szinte
kiugrik a szemük kinyukban. Guga óvatosan hallgat, nem a legnagyobb,

legalábbis nem a megszokott élvezettel szürcsöli a teáját. Nekem tetszik a helyzet. Kedves beszélgetésünket Kerveshi költő, műfordító zavarja meg, előzetes egyezés értelmében, ma Guga-verseket akar franciára fordítani, és a kiokumlat szöveget albanná alakítja. Isten mentse az ilyen csapástól írásaimat, gondolom, miközben megyünk a riviérára, azaz a Bistrica nem legnigiénikusabb partjára. Útközben alkalmam nyílik Muhamed Kerveshit figyelni: sovány, fekete, nagy fogú, enyhén görbe lábú, roppant mozgékony, bőbeszédű és állandóan vitatkozik, talán inkább alkuszik, mint valami szatócs; a saját versei közül legalább tízet ültetett át franciára azzal, hogy R. G. majd románosítja és hozza a *Vatrában*. Észleleteimet magyarul közlöm Romulusszal, de nem hederit rám; jó boltra számít: úgy gondolja, hogy a lefordított versekért tiszteletdíjat kap. (Élcelődöm vele, amikor Shkreli tapintatosan tudomására hozza: csak a fordítót díjazták). Szóval, a szeles napsütésben leülünk a gyepre, és megkezdődik a silabizálás, a szavak kínos keresése, egyeztetése és akkor a legszórakoztatóbb, amikor hozzám fordulnak, hogy ez vagy az a szó mit jelent franciául, én pedig, mintha táltos lennék, szinte mindig megmondom, eltalálom.

Félrehúzódok, feljegyzéseimet készítem. Hátamnál zúg a folyó, előttem a hegyoldalon ritkás szelidgesztenye-erdő leng, a parton rádióadó, gumibotos, sűrű ruhás rendőr ül, nem messze tőle fürdőnadrágos vagy egyszerűen gatyás emberek a partot erősítik; köveket, rönköket, égerfákat fednek be földdel, homokkal, kavicssal, kővel. A folyón, amint már említettem, rozoga híd vezet át, azon túl, a hegy felőli szűk síkságon szétszedhető faházikók vannak, mezőgazdasági munkások ideiglenes szállásai, mindenik házikó körül sok a gyerek, és jócskán látni irgalmatlanul bő bugyogós nőket is, amint szabadtúzon főzkörélnék. Süldő legénykéek fedetlen kézikosarakkal trappolnak át a kattogó hídon, a kosarakban pucérkenyér és körte, esetleg szilva található; minden gyereket külön darázscsoport kísér.

Könnyű, de kényelmetlen szél fúj. (A nők viselete izgalmas; majdnem bokáig érő szoknyát hordanak, szoknyájukat lent összefogják, biztosítófüvel, így jön létre a szoknyanadrág, amelyben úgy néznek ki, mint az a kövér, tojással tele tyúk, amelyiknek hasán porba csüng a tollazata.) Megemlítem ezt Romulusnak, de nem törődik velem; már a hatodik vers lefordításánál tartanak.

Hazafelé menet, a kolostor udvarán lófarokban megkötött hajú, papucsos papnövendéket láttam. Hatalmas termetén bokáig érő reverenda volt; számomra szokatlan jelenség.

Az ebédnél az Íróegyesület elnöke bejelenti: Peőbe megyek este felolvasni, egyúttal tudtomra adja, hogy száz dinár minden fellépés. Később Guga a *România Literară*-nak, én az *Utunk*-nak küldök képeslapot azzal a hírrel, hogy Junikban szerepeltünk. Erről különben — egészen kicsiben, nevemet némileg eltorzítva — beszámolt a *Rilindja*.

Peőben szép, tágas, új bútorzatú klubteremben, közönség hiányában, egymásnak olvastunk fel. Amíg mi a szövegeinket mondtuk, a városka főterén sűrűn hullámozott a tömeg, korzózott, akárcsak Szatmáron a villanyóra alatt. Jobbat mi sem tehettünk, betolakodtunk a színes, hangos tömegbe, és le meg fel jártunk az aszfaltos főutcán, mintha körmeneten vettünk volna részt; jobboldalt mentünk, baloldalt jöttünk, a priština-i rádió egyik munkatársa ment mellettem, kiváló politikus lehetett,

minduntalan olyasmit kérdezett, amire a nyelvi korlát miatt nem tudtam volna kielégítő választ adni, ezért mosolyogva azt mondtam: én nem politikus, hanem író vagyok, itt pedig: vendég. Ezen rogyásig szórakozott, kacagva átfogta a vállam, annyira megtetszettem neki. A korszórl abba a kerthelyiségbe mentünk, ahol Shkreliel és Starovával jártam, vagy másfél órát tartózkodtam itt egy apró, púpos költő, Ali Muszaj, egy jóképű, derék, fiatal festő és egy öregedő színész nő társaságában. A költő be volt rúgva, sokat locsogott, a karomat rángatva többször eldicsekedte, hogy a nagyapja huszár volt az osztrák—magyar hadseregben. Az asztalnál mindenki dőlt a kacagástól, én pedig csak másnap tudtam meg, hogy ez az emberke, akit már sokszor láttam dülöngőzni a villánk környékén, az albánok egyik legkiválóbb humoristája.

Most, lefekvéskor, pontosan 23 óra (Otthon 24.)

Augusztus 19., szombat

Kosovói nyaralásunk utolsó napja. Petar Sarić és Ljuba Popović költők korán reggel meglátogatnak; búcsúzni jöttek. Sok duma, nevetgélés, címcseré után csókkal válunk el. Még ott-tartózkodásukkor bekopogtat Kerveshi, az albánból franciára fordított versei tökéletesített szövegét hozza; körülményesen, sok magyarázat, technikai, stilisztikai utasítás közben átadja Romulusnak.

Ebéd után megajándékozunk az elnököt egy fél liter szilvóriummal és egy kis üveg konyakkal. Behívattja a kasszását, és leszámoltat fejünként 1000 dinárt. Hajnalban az elnök kocsiáján indulunk Pećbe, onnan autóbusszal Dubrovnikba megyünk.

Ma, ittlétünk óta először, esik az eső, kellemetlenül hűvös az idő. Vége az idénynek, mindenki csomagol, többen, közöttük a két kedves költő, már elhajtottak.

Augusztus 20., vasárnap

Az este a kosovói Íróegyesület nagyszabású búcsúvacsorát adott a tiszteletünkre, az elnök mellett ültem, nagyon kedves volt, kimondottan kár, hogy a becsípéstől rettegve, csak óvatosan iszogattam. Az elnöktől tanultam meg, milyen jóízű a sült hal feje. A márványteremben rendezett lakomán hamarosan tetőfokra hágott a jókedv, az albán rádió egyik formás, kellemes énekesnője feledhetetlen dalokkal szórakoztatta a társaságot, mindenkit magával ragadott az albán népdalokkal, miközben gyakran Gugára tekintett; Guga elbűvölten feszengett székén, és minduntalan felhívta figyelmemet a sikerére. Semmi érzélgősség, hűtöttem le, hajnalban kelünk... Hangos vidámságban telt el az este, Ali Muszaj költő sokáig szavalt, gesztikulált, szövege minőségét abból mértem le, hogy egyesek a hosszú, fehér, tányérokka, üvegekkel, poharakkal tele asztalt csapkodták neveltükben, később az immár beszszelt Ali hozzám jött, kérdezte, tetszett-e nekem. Intettem: nagyon. Ebben megnyugodott, tovább mulatott és mulattatott.

Éjjel fél egykor feküdni mentünk, négykor talpon voltunk, és már jött is Shkreli, hogy a cseperésző esőben Pećbe vigyen bennünket. A

peći autóbuszállomáson már zuhogott, alig vártuk, hogy a hatalmas kocsi vezetője felengedjen, az elnök is felkapaszkodott, segített elhelyezni a csomagjainkat, azután a begyújtott motorral indulásra kész kocsiban összeöleleztünk, megcsókoltuk egymást, az elnök leszállt, de továbbra is bennünket nézett, integetett, az ablakon át meghatódva láttam: könnyes a szeme. Percek múlva, az úton felhívtam erre Guga figyelmét: — Nem is olyan zárkózottak az albánok. — Nagyon rendesek, mondta, majd szokása szerint hozzátette: — Hát mondtam én neked!

Keskeny hegyiúton kanyargunk, egymást érő alagutakon robogunk át, hamarosan teljes pompájában kibomlik előttünk a félelmetesen fenséges kosovói táj. A busz fiatal vezetője elnyújtott énekbe fog, többen csatlakoznak, órák hosszat énekelnek; kiválóan érzem magam, a mély völgyeket bámulom, tehenek, juhok, emeletes téglaházak, színes kocsik, traktorok látszanak odalenn, itt fenn pedig egyszer csak a kényelmes, párnázott ülésű buszban a lelkes éneklésen is átüt valami erős, gyanús szag, valaki a vezetőhöz lép, megkopogtatja a vállát, magyaráz neki, a vezető az útszélre húz, megáll, mosolyogva, elnézően szimatol, és barackot nyom egy, láthatóan kétségbeesett, hatéves forma fiúcska fejére, akit a szülei kézen fogva, türelmetlenül, restelkedve vezetnek az útszéli bokrok közé tisztálkodni.

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1974. DECEMBER — KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRAIG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 65700-601-196-OS FOLYÓSZÁMLÁRA, ELŐFIZETÉSKOR KERJÜK FELTŰNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETESI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1.50 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SAD — 1975. MÁRCIUS 4-ÉN
